

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

HARVARD LAW LIBRARY.

Received *Feb. 4, 1904.*

29

SWEDEN

Sweden

Titel Herr Professoren Alvar W. Maurer
Indragsfull
c *af* *Josef*

STRÖDDA UPPSATSER

W. Maurer

AF

H. O. O. O.

A. WINROTH,
PROFESSOR.

LITEN UPPLAGA.

I.

JURIDISKA ARTIKLAR SKRIFNA FÖR NORDISK FAMILJEBOK.

(DE FÖRUT TRYCKTA ÄRO PÅ NYTT ÖFVERSEDDA.)

—•••—

LUND 1891.

E. MALMSTRÖMS BOKTRYCKERI.

Dec. Feb. 4, 1904.

Budget (bö'djet, Eng.; Fr. *bougette*, af *bouge*, Lat. *fulga*, lädersäck) betydde ursprungligen endast en säck eller brefpåse, brukades sedermera i allmänhet om en samling papper eller akter, särskildt om de handlingar och räkningar, som den engelske skattkammarmarkanslaren förde med sig inför parlamentet för att styrka sin redogörelse för det förgångna finansårets utgifter och inkomster samt sitt öfverslag af hvad, som kunde vara behöfligt under det inträdande året. Till sist kom budget att betyda det förslag till inkomst- och utgiftsstat, hvilket skattkammarmarkanslaren å regeringens vägnar framställde och förordade inför parlamentet. Det är i denna öfverförda och speciella bemärkelse, som ordet blifvit använt inom statsrätten. Af främmande lands budgeter erbjuder Englands för oss det största intresset såväl genom sin ålder som genom vissa egendomligheter, hvilka den har gemensamma med hvad man i Sverige kallar Kongl. Maj:ts proposition om statsverkets tillstånd och behöf — en handling, som hos oss motsvarar den munanstädes förekommande budgeten. Sålunda blir, åtminstone realiter, den engelska budgeten behandlad och antagen genom finansiella förvaltningsakter liksom nämnda statsverksproposition, hvaremot andra lands öfverslag af inkomster och utgifter framläggas i form af lagförslag och fastställas genom en särskild lag, den s. k. finanslagen. Dock finnas äfven olikheter och ganska väsentliga sådana. Ty då t. ex. i England inga andra anslag uppföras i den af parlamentet antagna budgeten än sådana, som af regeringen från början varit deri förslagsvis upptagna — ett förhållande, som beror derpå, att det engelska parlamentet ej anser sig ega rätt att taga initiativ i hvad, som hör till statsförvaltningen — innehåller vår rikstats, som utgår såsom resultatet af riksdagens öfverläggningar om statsverkspropositionen, äfven anslag, som tillkommit på enskilda riksdagsmäns motioner.

Ju mera omfattande och ingripande en stats verksamhet blifver, ju ansenligare de anspråk äro, hvilka ställas å dess finansiella krafter, dess mera nödvändigt blir ett noggrant af-

vägande såväl af tillgängliga medel och föresatta uppgifter som af dessa uppgifters mer eller mindre trängande natur, och dess starkare blir krafvet på öfversigt, reda och fasthet i statens finansiella operationer. Det är här budgeten har en uppgift att fylla. I den framläggas å ena sidan utgifterna för den stundande finansperioden, så vidt man med ledning af föregående års erfarenhet och med kunskap om förändrade förhållanden eller nyingångna förbindelser kunnat beräkna dem, och å andra sidan de tillgångar, som statens privata inkomster, äldre bibehållna och nya föreslagna skatter kunna bereda. Också hafva nästan alla moderna stater, äfven de despotiskt styrda, gjort budgeten till ett inhemskt statsinstitut, och i de stater, som öfvergått från ett despotiskt till ett konstitutionellt styrelsesätt, är budgeten i regeln en tidigare företeelse än det parlamentariska styrelsesystemet. Egypten eger årliga budgeter. Ryssland gjorde sin första publikation 1866. I Frankrike räknar budgeten sina anor ända från Karl IX:s regering. I Sverige funnos redan den första statsregleringen af år 1636 i de s. k. "statböckerna" sammanfattningar af för viss tid förslagsvis beräknade inkomst- och utgiftssummor. För öfrigt är budgetens betydelse naturligtvis helt olika under ett absolut monarkiskt och under ett konstitutionellt samhällsskick. Under det förra höjer den sig till sin helgd aldrig öfver ett förslag, enär den alltid är mer eller mindre beroende af sjelfherskarens godtycke. Under det konstitutionella samhällsskicket deremot är regeringen, så snart budgeten en gång gillats af nationens representanter, förbunden att iakttaga dess föreskrifter och att underlåta hvarje öfverskridande af dess anordningar; i motsatt fall har den underkastat sig konstitutionell ansvarighet för sin handling.

Budgetens uppställning och bruk äro till sina grunddrag följande. Finansministern, till hvilka de olika regeringsdepartementen insända uppgifter på sina för nästa år beräknade behof, sammanförer de inkomna uppgifterna såsom hufvudafdelningar i sitt kollektiva förslag till utgifter samt fogar dertill sitt förslag om de skatter, som tarvas för att täcka dessa utgifter. Utgiftsafdelningen, upprättad efter departement, sönderfaller i särskilda sektioner och kapitel samt under dem i mer eller mindre specificerade anslagssummor. Inkomstafdelningen deremot har sin naturliga indelningsgrund i statens olika inkomstkällor. Under förutsättning att föregående års inkomster af staten disponeras oförminskade, plägar derpå finansministern för representationen framlägga utgiftsstaten och,

då det erforderliga inkomstbeloppet vid dess avslutade behandling blifvit utrönt, med tillhjälp af sitt upprättade inkomstförlägg föreslå de skatter, som äro behöfliga. Och fränsedt den mer eller mindre afvikande formen, är detta senare förlägg egentligen endast ett på grund af de ökade eller minskade utgifterna gjordt andragande om en modifikation i det föregående årets skattetitlar och belopp.

Budgeten, som nästan öfverallt omfattar en tidsperiod af ett år, är vanligen uppställd för kalenderår. I Danmark och England omfattar den likväl tiden från och till den 1 April. i Nord-Amerikas Förenta stater, Portugal och Norge tiden från och till den 1 Juli. Vissa skatter och utgifter kunna vara ställda öfver representationens öfliga finansreglering och framträda då icke i budgeten (England, Österrike och Preussen). Stundom upptagas i budgeten ej endast statens utan äfven de underordnade administrativa indelningarnas (i Frankrike departementens och delvis kommunernas) utgifter och inkomster. Somliga staters budgeter redogöra endast för den slutliga behållningen af inkomsterna, men låter ej driftkostnaderna framträda hvarken å debet- eller kreditsidan (Österrike samt Frankrike före lagarna af den 23 Sept. 1814 och den 25 Mars 1817). I andra länder deremot lemnas en fullständig framställning af alla de penningemedel, hvilka staten erhåller och gifver ut (så Frankrike efter nyssnämnda lagar och i hufvudsak äfven Sverige). En budget säges vara mer eller mindre specialiserad, allt efter som de i densamma upptagna särskilda anslagssummorna äro med en i detalj gående beräkning af deras användning uppförda i smärre summor eller ock mera klumpvis anordnade (åt någon större del af förvaltningen eller för ett i mera obestämda ordalag angifvet ändamål). För att lossa på de tryckande band, som i det förra fallet läggas på förvaltningen, har man tagit sin tillflykt till åtskilliga medel. Så t. ex. har man tillåtit, att, der omständigheterna så kräfvä, öfverföring ("virement") får ske från en anslagssumma till en annan, så framt de bägge summorna blifvit bestämda för samma departement (Frankrike före senatskonsultet af 1869 och England). Stundom har man nöjt sig med att fastställa en utgiftspost endast förslagsvis, utan att bestämdt förbjuda dess öfverskridande (Sverige). Ibland har man strängt fasthållit vid de särskilda utgiftsposterna och förbjudit hvarje öfverföring. Men dermed har ock behovet af särskilda kreditiv för oförutsedda utgifter gjort sig känbart.

Institut (Lat. *institutum*, af *institu'ere* inrätta), hvarje med hänsyn till visst ändamål af sed eller stadga bestämd anordning af lefnadsförhållanden; en med afseende derpå inrättad anstalt. I denna senare mening nyttjas ordet företrädesvis för att beteckna vetenskapliga anstalter, i synnerhet sådana, i hvilka undervisning meddelas (Karolinska Institutet, handels-, skogs-, arbetare-institut o. s. v.). I Frankrike bär den högsta officiella korporationen för vetenskap och konst namnet "Institut de France". — Institut har dock äfven en mera vetenskaplig och teknisk betydelse. Under sträfvandet för det ena eller andra af sina syften ledas menniskorna af vissa gemensamma regler, hvilka med ett enhetligt ändamål till utgångs- och föreningspunkt stå i ett inre organiskt och harmoniskt sammanhang. Så talar man om en religiös, en sedlig, en rättslig, en ekonomisk ordning o. s. v. Hvarje sådan ordningsgestalt beror visserligen i mycket på de särskilda tids- och samfundsförhållanden, under hvilka den utbildats. Men å andra sidan för den äfven med sig ett anspråk, att den i den del, der den eger tillämpning på de närvarande lefnadsförhållandena, måtte tjena dessa till rättesnöre, och att dess regler i hvarje särskildt fall måtte följas. Och från denna ståndpunkt plägar det t. ex. talas om rättsförhållande och rättsfall. Med rättsförhållande förstår man då rättens förverkligande med afseende å ett visst föremål mellan bestämda personer såsom subjekt, med rättsfall åter ett rättsförhållande, som framträder i det verkliga lifvet. I motsats härtill och såsom ett högre, mera omfattande begrepp ställes institut. De skiljaktiga lefnadsförhållanden, under hvilka det hvarje särskild ordning beherskande ändamålet skall förverkligas, medföra nemligen, att detta ter sig i något olika gestalt och visar sig såsom en mängd olika ändamål. Och inbegreppet af alla de till hvar och ett sådant underordnad ändamål hörande regler bildar ett institut. Rättsinstitut, sjelft en organisk del af den rättsordning, hvori det ingår, utgör alltså ett särskildt organiskt helt af rättsförhållanden. Såsom rättsliga institut må exempelvis nämnas äktenskap, förmynderskap, sakrätt, aftal o. s. v. Institut kunna för öfrigt vara af större eller mindre omfattning. Sålunda kallas alla de särskilda slagen af aftal, köp, försträckning, lega, lån o. s. v. äfven institut. På grund af den inre öfverensstämmelse, som ytterst finnes mellan alla människans förnuftiga ändamål, händer det dessutom ofta, att vid bildandet af de regler, som tillsammans utgöra ett institut, hänsyn tagits icke allenast till ett af dessa ändamål utan till ett flertal

af dem. Och i sådant fall får institutet en blandad natur. Så är äktenskapet både ett rättsligt och religiöst institut samt vexelaftalet såväl ett rättsligt som ett ekonomiskt.

Kanöniska rätten (Lat. *jus cano'nicum*) betecknar i sin mera ursprungliga bemärkelse alla från kyrkan utgångna rätts-satser, men vanligast dock allenast inbegreppet af det antal dylika rättssatser, som blifvit upptagna i *Corpus juris canonici*. Från kyrkorätt, hvarmed förstås hvad från statens sida stad-gatts med afseende på de i staten bestående religion och kyrko-samfund, skiljer sig således den kanoniska rätten till såväl innehåll som ursprung. Ty vid sidan af föreskrifter, som afse ordnandet af kyrkans ställning i förhållande till den världsliga magten, finnas de, som höra till helt och hållet andra rätts-områden. Och ehuru de borgerliga myndigheterna i tidigare skeden af kyrkans utveckling ofta togo initiativet i kyrkliga frågor och förlänade sin stadfästelse åt de i dem fattade besluten, så var det dock kyrkans egne män, från hvilka dessa närmast utgingo. Och under hand lösgjorde sig kyrkan här alltmera från sitt beroende af den världsliga magten.

Den kanoniska rättens källor äro för den äldre tiden beslut af allmänna eller partikulära synoder, till hvilka kyrkans män sammankommo, och med 4:de århundradet jemväl påfliga bref (*decretales*). Men dertill kom ytterligare ett element, som rättast torde betecknas med namnet apokryfiskt eller understucket. Och om äfven stundom allt vitsord genom särskildt beslut fränkandes rättssatser af denna beskaffenhet, skedde detta dock icke alltid eller förr, än de redan utöfvat inflytande på rättens framtida utveckling. Detta elements förekomst berodde mycket af det sätt, hvarpå den kanoniska rätten utbildat sig till ett särskildt lagverk. — Visserligen upptogos i de äldre borgerliga rättsböckerna, såväl i dem, hvilka voro af romerskt, som i dem, hvilka voro af germanskt ursprung, kyrkorättsliga bestämmelser. Men derjemte företogo sig enskilde kyrkans män att upprätta särskilda samlingar deraf. Märkligast i detta hänseende äro för den äldre tiden *Collectio diognysiana* från Italien och *Collectio hispana*, med orätt äfven kallad *Collectio isidoriana*, från Spanien. I dessa mer eller mindre fullständiga rättsböcker upptogos äfven satser af föregifvet ålderdomligt ursprung, men af tvifvelaktig äkthet. Det verk, som i denna väg bragt det vidast och ådragit sig största uppmärksamheten, är den på grund af *Collectio hispana* i 9:de århundradet i Frankrike utarbetade samling, som kallas den *pseudo-isidoriska*. Ty deri har en mängd falska påfliga bref

blifvit intagna i uppenbar afsigt att bereda kyrkan större välde och oberoende gent emot den verldsliga regeringen och väl närmast till förmån för den biskopliga myndigheten. Alla dessa samlingar blefvo undanträngda genom det i midten af 12:te århundradet tillkomna *Decretum Gratiani*, så kalladt efter sin upphofsman, en munk från klostret S. Felix i Bologna. I motsats till de förra samlingarna innehöll *Decretum Gratiani* en efter innehållet ordnad uppställning af materialet, hvarvid en fortlöpande text af författaren ytterligare förmedlade sambandet mellan de särskilda stadgandena. Först *Decretum Gratiani* vann också ett allmänt erkännande inom den kristna kyrkan. Det har äfven en annan betydelse. Det utarbetades under påverkan af det vid universitetet i Bologna återväckta studiet af den romerska rätten och efter föredöme af de vid samma universitet öfver den romerska rätten gjorda glossatoriska arbetena. Och med detsamma blef den kanoniska rätten vid universitetet ett särskildt ämne för studier och vetenskaplig utläggning. Då namnet för den i den romerska rätten förfarne läraren var *legista*, har målsmannen för den kanoniska rätten i motsats dertill kallats *canonista*.

Decretum Gratiani omfattar tiden till år 1139. Till detsamma slöto sig af vissa påfvar till efterrättelse kungjorda samlingar af påfliga bref: *Decretales Gregorii noni* (1234), *Liber sextus* af Bonifacius VIII (1298) och *Clementinarum libri V* af Klemens V (1313). Jemte *Decretum Gratiani* betecknades nämnda från påfvarne sjelfva utgånga dekretalsamlingar redan vid koncilierna i Konstanz (1414—18) och Basel (1431—43) såsom *Corpus juris canonici*; och med dem var detta verk egentligen äfven afslutadt. Men derjemte hafva i upplagor af "*Corpus juris canonici*" upptagits dels 20 dekretal af Johannes XXII och dels andra påfvars bref, 73 till antalet, de s. k. *Extravagantes communes*. Detta har i viss mening sanktionerats derigenom, att så äfven skett i den på föranstaltande af Gregorius XIII utgifna officiella upplagan. Att den kanoniska rätten sålunda sammanförts i ett afslutadt lagverk betydde för öfrigt icke ett afstannande i den kanoniska rättens utveckling. Denna fortgick tvärtom alltjemt. Det berodde allenast på förändrade tidsförhållanden, att området för kyrkans verksamhet i detta afseende icke blef så vidsträckt som förut.

Från början afsågo de från kyrkan utgående rättssatserna närmast att ordna kyrkans inre förvaltning. Men sedan kyrkan tillkämpat sig erkännande och gunst af den verldsliga magten, vidgades gränserna för hennes rättsbildande myndig-

het. I det stora hela är detta ytterst att föra tillbaka till den särskilda ställning, som kyrkan kom att intaga i processuellt afseende. Redan de romerske kejsarne hade gifvit kyrkans föreståndare rätt att döma i sina underordnades civila tvister samt då frågan rörde kyrkliga angelägenheter. Enligt ofvannämnda dekretalsamlingar gjorde kyrkan bland annat anspråk på att sträcka sin domsrätt till alla de saker, i hvilka en andlig var tilltalad, eller eljest något kyrkligt eller religiöst intresse var inblandadt. Och om än kyrkan här och hvar måste tåla någon nedsättning i dessa sina anspråk, var det dock i ofvan angifna omfång, som kyrkan allmänneligen utöfvade sin domsrätt under medeltiden. Deraf blef en följd, att den kanoniska rätten kom att innehålla en mängd civil-, straff- och processrättsliga bestämmelser. På den magtställning, som kyrkan eftersträfvade och för någon tid innehade, beror åter hvad den kanoniska rätten innehåller i stats- och folkrättsligt hänseende. Sitt material har den kanoniska rätten till ojemförligt största delen hemtat från den romerska rätten, som i de germanska länderna, i hvilka hvar och en dömdes efter sin stans lag, ursprungligen betraktades såsom de andliges personliga rätt. Men derförutom upptogs i den kanoniska rätten äfven från annat håll rättssatser, från såväl mosaisk som germansk lag. Och till ej ringa del har den kanoniska rätten förarbetat dessa olika rättsmoment. Detta har då skett dels i afsigt att lämpa dem efter de för handen varande tidsförhållandena, dels ock under inflytande af de grundsatser, på hvilka den kristna läran hvilade. Såväl i det ena som i det andra afseendet har den kanoniska rätten härvid varit utvecklingen mera till gagn än till skada. Detta gäller i öfrigt om den kanoniska rätten i allmänhet. Det inflytande, som den utöfvat, har äfven varit synnerligen stort. I Tyskland blef den kanoniska rätten från slutet af 15:de och början af 16:de århundradet jemte den romerska rätten antagen såsom gällande rätt, hvarvid den kanoniska rätten, såsom den yngre, ansågs böra vid olikhet med den romerska ega företräde. Och annanstädes hafva de andlige, hvilka under medeltiden voro bildningens egentlige målsmän och i allmänhet hade samfundens styrelse och utveckling om händer, beredt den kanoniska rättens institut inträde i de borgerliga lagarne. Det har härvid varit den kanoniska rätten till fördel, att den hade egenskapen att i sig upptaga och införlifva rent germanska institut och därför icke var för de germanska folken så helt och hållet främmande. Till stor del har det ock varit genom den kanoniska rätten, som romerska

rättsprinciper banat sig väg in i de germanska folkens rättssystem och sålunda blifvit grundläggande för den moderna rättsutvecklingen. Särskildt torde detta vara att antaga om de spår af romersk rättsåskådning, om hvilka redan Sveriges gamla landskapslagar bära vittne. Utom det att den kanoniska rätten, sådan den utbildat sig på grundvalen af "*Corpus juris canonici*", fortfarande är den katolska kyrkans lag, ehuru delvis satt ur kraft genom särskilda från de olika statsmyndigheterna utgångna lagar, har den alltså i egenskap af fordomtima rättskälla betydelse för alla de kristna folken. Särskildt må i detta sammanhang erinras, att den genom de s. k. naturrättslärarna blifvit grundläggande för hela den moderna folkrätten. Äfven i Sverige gälde den kanoniska rätten fordom såsom en lag i kyrkliga ärenden, och man har en särskild påminnelse derom genom det vid Skeninge kyrkomöte 1248 biskoparne meddelade åläggande att ega och flitigt studera Gregorius den IX:s redan då publicerade dekretalsamling. Våra äldre rättsböckers kyrkobalkar återgifva i öfrigt den kanoniska rättens innehåll. Med reformationen och särskildt 1571 års kyrkoordning förlorade den kanoniska rätten för vårt land formelt sin bindande kraft. Dess bestämmelser upptoges och följdes likväl till den del, som de ej stodo i oförenlig motsats med det protestantiska uppfattningssättet, och påträffas, än i oförändrad och än i bearbetad form, jemväl i den gällande rätten. Till ej ringa del hafva stadgandena emellertid nu mera öfverflyttats till den borgerliga lagen.

Kontrak't (Lat. *contra'ctus*), en öfverenskommelse, hvarigenom personer ordna ett dem vidkommande rättsförhållande. För att ett kontrakt skall komma till stånd, fordras således, att två eller flera personer afgifva viljeförklaringar, i sådan mätto öfverensstämmande, att rättighet, som från den ena sidan erbjudes, blifver på de villkor, som dervid fästs, å den andra sidan antagen. I motsats till kontrakt sättas således alla sådana rättsliga fakta, vid hvilka en förpligtelse uppstår utan samtycke af den, som förpligtas, såsom då antingen en person genom olagligt intrång i annans rätt kommer att hos denne häfta i skadeståndsansvar, eller förpligtelsen har sin grund allenast i lagens stadgande eller myndighets förordnande, t. ex. vid expropriation och upprättande af förmynderskap. Men då kontrakt innebär öfverensstämmelse i fleras viljeförklaringar, falla under detta begrepp ej heller sådana rättshandlingar, vid hvilka det rättsförhållande, som genom dem upprättas, tillkommit allenast genom en persons vilja, såsom

vid testamente. I kontraktets väsende ingår äfven en kontrahenterna emellan verkställd öfverlåtelse af rättighet. Ehuru en dom äfven ordnar ett rättsförhållande och kan uttrycka flera personers öfverensstämmande vilja, är dom alltså ej hänförlig under begreppet kontrakt. Deremot är det ej nödvändigt, att den rätt, hvarom i ett kontrakt aftalas, vid kontraktets ingående verkligen tillhör den kontrahent, som förpligtar sig, eller af medkontrahenten för egen person förvärfvas. Kontraktsenliga förbindelser kunna nemligen åtagas i fråga om rättigheter, öfver hvilka man för närvarande saknar förfoganderätt, och kontrakt kunna äfven tänkas afslutna till förmån för en sådan person, som i kontraktets upprättande ej tager någon del. — Fattadt i nu angifna vidsträckta betydelse, återfinnes kontraktet på alla möjliga rättens områden. Det må exempelvis erinras, huru filosofiska rättslärare gifvit benämningen samhällskontrakt (t. ex. Rosseaues "Contrat social") åt den fingrade öfverenskommelse, hvarigenom samhällets medlemmar skola hafva stiftat detsamma. Vanligen är det dock allenast på civilrättens och särskildt förmögenhetsrättens område, som benämningen kontrakt plägar förekomma. På öfriga rättsområden ersättes det med andra beteckningar: på statsrättens med fördrag, på processens med förlikning. I öfrigt kan genom kontrakt rättighet ej blott förvärfvas, utan äfven afstås, ehuru man vid tal om kontrakt i tanken vanligen dermed förknippar upprättandet och ej upplösningen af ett rättsförhållande. — I det romerska rättssystemet, hvarifrån sjelfva ordet kontrakt är taget, hade det dock, utöfver hvad här ofvan angifvits, erhållit en särskild, dess användning inskränkande bestämning. Till den äldre romerska rättens grundsatser hörde nemligen, att ett aftal allenast då egde fullständiga rättsverkningar, när det ingåtts i en viss lagbestämd form. Genom beröringen med och af hänsyn till främmande folk, delvis väl ock på grund af sin egen rättsutveckling, kommo dock romarne att tillägga en viss rättslig betydelse äfven åt de formlösa aftalen, ja likstälde vissa af dem i rättskraft med de aftal, vid hvilka lagbestämd form iakttagits. Emellertid bestod dock fraugent en skilnad mellan aftal med fulla rättsverkningar och dem, som voro i saknad deraf. De förra buro namnet *contractus*, de senare kallades vanligen *pacta*. — Af här skildrade utveckling beror dessutom en allmän indelning af de romerska kontrakten. Man skiljer nemligen mellan *verbalkontrakt*, vid hvilka äldre lagbestämda former iakttogos, *konsensualkontrakt*, hvilka hade bindande verkan, så snart öfverensstämmande viljeförklaringar

afgifvits, *realkontrakt*, vid hvilka sjelfva fullgörandet af den utlofvade prestationen gaf aftalen deras fulla rättskraft, och *literal-kontrakt*, för hvilkas upprättande allenast särskilda slags skriftliga anteckningar voro af nöden. — Oaktadt denna af historiska fakta föranledda åtskilnad mellan de särskilda romerska kontrakten i det hela icke kommit att bestå i de moderna rättssystemen, har dock sjelfva indelningsgrunden äfven för dessa i viss mån tillämplighet. Så är enligt gällande svensk lag viss form vilkor för några kontrakts giltighet, såsom exempelvis kontrakts skriftliga uppsättande och undertecknande samt bevittnande för äktenskapsförord samt köp, byte och gifva af fast egendom. Vid andra kontrakt inträda deremot fulla rättsverkningar först med de åtagna förbindelsernas fullgörande. Detta åter kan bero antingen på positiv rätt, såsom då gifvoaftal rörande lös egendom enligt svensk praxis först då anses icke kunna af gifvaren ryggas, när han lemnat från sig saken i gifvotagarens besittning, eller ock följa af de särskilda kontrakts egendomliga beskaffenhet, såsom fallet är med försträckning, lån, inlagsaftal och pantsättning af lös egendom. Regelrätt behöfves till ett bindande aftal ej mera än öfverensstämmaude viljeförklaringar af vederbörande kontrahenter. Af öfriga i den moderna kontraktsläran förekommande indelningar är åtskilnaden mellan *ensidiga* och *tväsidiga* kontrakt vigtigast. Till de senare föras alla de aftal, i hvilka kontrahenterna ömsesidigt ikläda sig förpligtelser mot hvarandra, såsom vid köp och lega, till de förra åter de aftal, vid hvilka ett dylikt åtagande sker endast eller i allt fall hufvudsakligen från den ene kontrahentens sida, såsom vid lån och försträckning. Sistberörda aftals rättsverkningar yttra sig i främsta rummet i lån- och försträckningstagarnes skyldighet att återställa hvad, som på grund af aftalen blifvit till dem öfverlemnadt. — Öfriga mera brukliga indelningar äro dels den i *benifika* och *onerösa* kontrakt, hvarvid afseende fästes derpå, huruvida kontrakten bereda båda kontrahenterna eller allenast endera fördel, dels ock den helt och hållet moderna uppdelningen i *sak-* och *tjensteaftal*, alltefter som de i aftalet åtagna prestationerna äro bestämda med hänsyn till viss sak eller icke. Till belysning af den förra indelningen må tjena motsättningen mellan försträckning mot ränta och utan ränta, af den senare åter lega af sak — jord, hus eller lösegendom —, i motsats till legoaftal med dagakarl eller tjenstehjon.

I allmänhet kunna den moderna kontraktslärans grundsatser ledas tillbaka till den romerska rätten. Detta gäller

je nväl de viktigaste rättsliga fakta, som vid kontrakt komma i betraktande, nemligen vilkoren för deras giltighet och sätten, på hvilka deras rättsverkningar visa sig. — Vilkoren för ett kontrakts giltighet äro dels kontrahenternas förmåga att uppträda såsom juridiskt handlande personer, hvarvid från dem uteslutas sådana, som lida af vansiinne eller eljest för tillfället icke besitta fulla bruket af sitt förstånd, äfvensom omynndige, dels iakttagandet af viss form, der sådan är föreskrifven, dels ock frånvaro af alla sådana omständigheter (tvång, svek, misstag), som göra, att de i kontrakten framträdande viljeförklaringarne icke rätt uttrycka kontrahenternas vilja, hvarjemte slutligen ett kontrakts innehåll, såsom vid utfästelse af omöjliga eller osedliga prestationer, kan vålla hinder för dess giltighet. Ett kontrakts rättsverkan visar sig deri, att, då den ene kontrahenten försummar att låta den andre komma i åtnjutande af den i kontraktet tillförsäkrade rätt, den senare genom laga myndighet på begäran sättes, der så ske kan, i besittning deraf, och att det i allt fall tillägges honom ersättning för den skada, som han kan visa sig hafva lidit genom medkontrahentens uraktlåtenhet att uppfylla kontraktet. Härtill kommer i vissa fall en alternativ rättighet att betrakta kontraktet såsom häftt. Vid pröfning af ett kontrakts rättsverkan måste dock för öfrigt hänsyn tagas till alla sådana omständigheter (vilkor, tidsbestämmelse eller förutsättning), af hvilka inträdandet af kontraktets giltighet eller bestånd på förhand kunna hafva gjorts beroende. — Ehuru den moderna kontraktsläran, som sagdt, i allt väsentligt ansluter sig till den romerska, har dock på vissa områden en bestämd utveckling försiggått. Då nemligen i det romerska samhället bland annat hvarje rättshandling — och detta gälde äfven kontraktet — icke kunde företagas genom andra än dem, hvilkas rättsförhållanden den angick, samt härifrån afvikande företeelser allenast äro att anse såsom undantag från regeln, så tillåter den moderna kontraktsläran här i vidsträcktaste måtto bruket af ställföreträdare. För den, som ej själf är behörig att ingå kontrakt, eger annan, som vårdar hans rätt, att sluta sådana med för honom bindande kraft. Och de, hvilka besitta förmågan att sjelfva handla i nämnda afseende, behöfva icke göra det i egen person, utan kunna låta det ske genom af dem dertill bemyndigade. I denna fråga har den moderna kontraktsläran afgjort skilt sig från den romerska. Mera tvistigt är åter förhållandet med en annan för kontraktsläran ytterst viktig grundsats. Kontraktet får ju ytterst sin

rättskraft genom öfverensstämelsen i ett flertal viljeförklaringar. Härvid har från fordom också knutits den föreställning, att ifrågavarande öfverensstämmelse måste vara till finnandes i ett visst tidsmoment, så att den ena kontrahenten icke hunnit återtaga sitt anbud om kontrakts ingående, förr än den andre antagit detsamma. Detta passar dock icke vårt rörliga samfundslif, i hvilket ofta kontrakt utan mellanhand afslutas mellan personer på fjärran från hvarandra belägna platser. Och det härvid framträdande krafvet har äfven föranledt uppkomsten af en rättsprincip, hvilken både i teori och praxis sökt göra sig gällande, i det hela med framgång. Enligt denna rättsprincip eger den person, till hvilken anbud om kontrakt ingått, rätt att, derest hon godkänner anbudet och inom vederbörlig tid lemna den erbjudande underrättelse derom, få betrakta kontraktet såsom afslutadt, fastän återkallelse af anbudet möjligen blifvit besluten och meddelande derom afsändts, men icke anländt före anbudets antagande. Grunden för kontraktets rättskraft kan dock med denna uppfattning icke längre sägas vara öfverensstämelsen i ett flertal personers vilja, utan måste sökas i det berättigade, att en person ej oförskyldt går miste om det förvärf af en rättighet, om hvilket en annan hos honom väckt förväntan. Helt naturligt leder denna rättsprincip dock äfven på andra än nyss angifna område till förändringar i kontraktsläran. Särskildt må härvid framhållas det fall, att, ehuru vid underhandling om kontrakt personer emellan de alldeles icke blifvit ense, den ena af dem dock gifvit den andra anledning antaga, att så är förhållandet. Den ena af dem har nemligen gifvit ett orätt uttryck åt sin vilja eller har fått en skef uppfattning af aftalets natur eller innehåll och i följd häraf lemnat sitt samtycke. Den svenska rättspraxis står i principen qvar vid den äldre aftalsläran, men har på en omväg kommit att göra ganska stora medgifvanden åt den yngre. Den, som genom anbud eller antagande af aftal hos annan väckt förväntan om vinst, har nemligen, der på grund af bristande viljeöfverensstämmelse aftal ej kommer till stånd, i en mängd fall ansetts skyldig att till den andra parten utgifva skadestånd. Och det har till och med uttalats den åsigt, att detta borde ske i den ordning, att aftalet bragtes i tillämpning. Med detta åskådningssätt fordras dock ovilkorligen, att den, som sålunda förklaras förpligtigad, icke kan åberopa sig på ursäktligt misstag, eller med andra ord att han gjort sig skyldig till något sådant vållande, som i allmänhet föranleder skadeståndsskyldighet.

Kuratel (Fr. *curatelle*, af Lat. *cura*, omsorg) den omvårdnad, som en eller flera personer (kuratorer) på grund af uppdrag från vederbörande myndighet hafva att taga om vissa för dem främmande rättsliga intressen. Det af kuratelet sålunda föranledda rättsförhållandet motsvarar närmast det, som råder mellan syssломän eller ombudsmän samt deras hufvudmän. Skilnaden är i det hela allenast den, att bemyndigandet att handla för annan person i det senare fallet lemnats af henne sjelf och i det förra af laga myndighet. Ett dylikt ingripande från statens sida sker dock naturligen endast i nödfall. Dertill fordras alltså ej blott rättsliga intressen i behof af omvårdnad utan äfven saknad af sådana personer, som utan myndighets uppdrag äro behöriga att taga desamma om händer och ega dertill behöfelig skicklighet. — Här skildrade institut har från den romerska rätten, hvarest det förekom under namnet *cura*, öfvergått till den moderna rätten. I svensk lag omnämnas visserligen i det hela alldeles icke kuratel och kuratorer, men det rättsförhållande, hvartill dessa beteckningar hänföra sig, är derfor visst icke främmande för vår lag. Det återfinnes i åtskilliga stadganden rörande förordnande af "god man". Härvid må dock erinras, att termen god man icke uteslutande användes vid tal om kuratel utan jemväl förekommer i helt och hållet annan, för öfrigt ganska skiftande betydelse, nemligen för att utmärka vidräkningsmän och skiljomän i rättstvist, kontrollerande myndighet vid förmynderskapsförvaltning, biträden vid vissa rättsärenden, såsom laga skifte, landtmäteriförrättning, undersökning vid fråga om dikningsföretagande etc. — Till art och omfång kan ett kuratel vara af ganska vexlande beskaffenhet. Det kan innebära ett förordnande att sörja för annans rätt i ett enstaka fall eller i vissa slag af rättsärenden. Så är ju enligt svensk rätt domstol skyldig dels att vid bouppteckning efter afliden person bemyndiga god man att dervid vårda frånvarande sterbhusdelegares rätt och dels att med afseende å rättstvist i fall af behof förordna fullmäktig såväl för främling, som här i riket besitter fast egendom, som ock för redare af eller befälhafvare å utvandrarefartyg. Men kuratel kan äfven afse anordnandet af en fullständig förmögenhetsförvaltning, och det kan dervid, alltefter som förmögenhetens egare är känd eller ännu oviss, vara upprättadt till förmån för särskild person eller allenast hafva ett bestämdt rättsområde till föremål. Man tänke sig allenast, att Någon, hvars rättsinnehafvare uppehålla sig å obekant ort (Ärfdabalken 15: 5) eller icke äro kända, dör eller

ock förblifver en längre tid borta (k. förordn. d. 27 Nov. 1854), utan att hafva bestämt om skötseln af sin efterlemnade egen- dom. En dylik förmögenhetsförvaltning kan för öfrigt stundom vara i viss mån inskränkt. Detta är exempelvis fallet, då vid konkurs gode män tillsätts för att i afvaktan på en seder- mera skeende utredning af boet tillsvidare taga detsamma i förvar (Konkurslagen §§ 39, 40, 46). Såsom de gifna hän- visningarna antyda, föreskrifver svensk rätt — för öfrigt i öf- verensstämmelse med hvad, som skett och sker i främmande lag — allenast i vissa bestämda fall upprättandet af kuratel. Detta torde dock ej vara ett hinder, för att myndigheterna, hvar helst privata rättsintressen i saknad af behörig vård äro i fara att förspillas, på vederbörlig anmälan till deras skydd anordna ett kuratel. Åtminstone sky icke svenska domstolar att i vida flera fall, än lagen stadgat, på sådant sätt förordna gode män. — I den romerska rätten sattes vid sidan af ku- ratel förmynderskap (*tutela*). Det senare, hvarunder stodo qvinnor och de män, som ej uppnått manbar ålder (14 år), kunde medföra en liknande vårdnadspligt som kuratel, nem- ligen i fråga om myndlingens förmögenhet. Och vid båda kunde förekomma en förbindelse att egna skyddslingen jemväl personlig omvårdnad, liksom denna förbindelse jemväl kunde fattas. Skilnaden mellan instituten bestod åter deri, att, då egentliga ändamålet med tillsättande af en kurator var att anordna en förmögenhetsförvaltning, *tutor* hade till sin främsta uppgift att fullständiga den egentliga rättsegarens handlings- förmåga. Ja stundom sträckte sig hans uppdrag ej längre, t. ex. vid förmynderskap öfver fullåriga qvinnor. Här an- gifna åtskilnad visade sig deri, att en tutor afgaf sitt sam- tycke till myndlingens i en viss rättshandling tillkännagifna viljeförklaring under medverkan vid sjelfva rättshandlingen (*interpositio auctoritatis*), under det att kuratorerna, som sak- nade den med nämnda term betecknade befogenhet, i liknande fall lemnade sitt samtycke (*consensus*) utan att dervid behöfva iakttaga viss tid eller form. Ett dylikt samtycke af en ku- rator kunde förekomma i det fall, att han blifvit tillsatt för att i viss mån tjena till att inskränka en persons lagligen er- kända handlingsförmåga, hvilket inträffade i förhållande till de män, som väl voro manbara, men dock ännu minderåriga (*minores*, till 25 år). Eljest förekom kuratel i den romerska rätten i de fall, då det alldeles icke funns någon handlings- förmåga att fullständiga. Detta var, bortsett från fall af lik- nande beskaffenhet med dem, som i det föregående blifvit

anförda såsom exempel på kuratel, händelsen med vansinnige och slösare, för hvilka äfven kuratorer utnämndes. — Erinringar af ifrågavarande, för den romerska rätten egendomliga åtskilnad mellan förmyndare och kuratorer möta oss här och hvar äfven i den moderna rätten. Så beteckna de få äldre svenska stadgar, i hvilka benämningen kurator förekommer, dermed en person, som tillsatts att vårda angelägenheterna för den, som på grund af slöseri eller annan orsak ansetts, trots uppnådd myndighetsålder, icke sjelf böra förvalta sin egendom. Här skildrade försök hafva dock aflupit utan någon inverkan på vår rättsutveckling. Annanstädes har det dock gått annorledes. Ja ännu i dag förefinnes i Danmark och Norge nyssnämnda slags åtskilnad, i det personer till viss ålder (18 år) stå under förmyndare och någon tid derefter (till 25 i Danmark, till 21 i Norge) under kuratorer. Helt naturligt motsvara dessa förmyndare och kuratorer icke fullkomligt de romerska. Den moderna rättens förmyndare hafva att allena afsluta rättshandlingarna för myndlingarne, icke blott att bistå dem deri, och kuratorerna hafva icke förvaltningen om händer, fastän deras skyddslingar måste inhemta deras samtycke i fråga om förmögenheten vidkommande rättshandlingar.

Äfven i den moderna rätten skiljes dock allmänneligen förmynderskap från kuratel. Så sker äfven i svensk rätt. Och härvid inbegripas under förmynderskap alla de fall, då någons hela förmögenhet ställes under förvaltning af annan person på grund deraf, att han icke har erforderliga egenskaper (minderårig, vanvettig, slösare) för att sjelf sköta densamma. Förmynderskapet kan dessutom gifva anledning till en vårdnadspligt i fråga om myndlingens person. Oaktadt denna åtskilnad stå dock de båda instituten hvarandra särdeles nära. Och detta är af synnerligen stor betydelse, då, såsom fallet är i svensk rätt, det allenast i fråga om förmynderskap finnes mera utförliga lagstadganden. Ty vid sådant förhållande är man berättigad att i tillämpliga delar låta dem gälla jemväl med afseende på kuratel. Grundsatsen kan dock ej utan vidare användas i fråga om sådana bestämmelser, som mera bero på positiv lag än på rättsförhållandenas egendomliga beskaffenhet, såsom förhållandet torde få anses vara med den förmänsrätt, som myndling åtnjuter med afseende å fordran hos förmyndare. — För öfrigt må en särskild afart af kuratel här anmärkas. Då nemligen till skilnad från förmynderskapet, hvilket kan uppstå allenast på grund af lagens stadgande eller enskild persons förordnande, ett kuratel enligt regel städse an-

ordnas af laga myndighet efter dess fria bepröfvande, så eger dock i vissa fall af osäkerhet om eganderätten till ett förmögenhetsområde den eventuella rättsegaren anspråk på förvaltningen deraf, oafsedt huruvida han är dertill duglig eller icke (se i svensk lag Ärfda balken 7: 2 och 15: 5 samt k. förordn. d. 27 Nov. 1854). Detta rättsförhållande skall, derest det i framtiden verkligen kommer till en redogörelse, naturligen behandlas som kuratel, hvarvid dock vissa lindringar medgifvas förvaltaren. Företeelsen har så till vida historiskt intresse, som den synes hafva varit den ursprungliga formen för ett germanskt kuratel. Den förekommer tidigt och finnes jemväl omnämnd i Sveriges gamla landskapslagar.

Köp (Lat. *e'mtio et venditio*) är en särskild afart af bytesaftalen. För köpet är allenast egendomligt, att det, som den ena kontrahenten, köparen, tillförsäkrar den andre, säljaren, i vederlag för dennes utfästelse, består i ett penningebelopp. — Med stigande utveckling och större samfärdsel tränger naturligen köpet det tidigare bytet ur användning. Och till följd häraf är det företrädesvis köpet, som i lagstiftning och vetenskap fått sin rättsliga utbildning. I den romerska rätten ledde detta till en skarp åtskilnad mellan aftalen. Köpet kom nemligen att upptagas bland konsensualkontrakten, för hvilkas giltighet fordrades endast ömsesidigt samtycke hos kontrahenterna. Bytet fördes åter till realkontrakten, och vid dessa inträdde rättsverkningar först då, när prestation på grund af aftalet verkligen egt rum. I den germanska rätten funnos visserligen jemväl olika bestämmelser för köp och byte. Men detta har egentligen varit fallet i fråga om viss slags egendom, nemligen den fasta, samt berott på sträfvan att bibehålla ätterna vid oförminskadt jor-dområde. Ur den moderna rätten hafva dylika stadganden för öfrigt mestadels försvunnit. I Sverige påträffas visserligen bestämmelser af ifrågavarande art. ännu i 1734 års lag (Ärfda b. 22: 3 och Jorda b. 3: 1, 2). Men dessa stadganden hafva genom senare lagstiftning och praxis förlorat sin kraft. Och i fråga om de allmänna rättsnormerna hafva i de moderna folkens rättssystem de, som blifvit fastställda för köpet, städse ansetts gälla äfven för bytet. — I allmänhet hafva de vid köpet nu följda rättsgrundsatserna bildats under stark inverkan af den romerska rätten. Men i åtskilliga afseenden yppa sig dock olikheter, som mer eller mindre kunna ledas tillbaka till principer, egendomliga för den germanska rätten.

Såsom föremål för köp kan egentligen förekomma allt, hvilket man tillägger värde. Derpå torde ock hafva berott, att under en tidigare rättsutveckling formerna för köpet användes vid sådana rättshandlingar som ingående af äktenskap, upprättande af testamente, upplåtelse af panträtt och åtagande af skuldförbindelse. Under mera utvecklade rättsförhållanden faller dock köpet helt och hållet inom förmögenhetsrättens område. Och derinom omfattar det för öfrigt ej de fall, då den tillhandlade rättigheten endast består i fordran å personliga prestationer af medkontrahenten eller, då den verkligen derjemte innebär anspråk å sak, beror på upplåtelse af person, som dertill eger en mera omfattande rätt. Man tänke sig endast, att en person af en annan betingat sig ett visst antal dagsverken eller af en saks egare fått nyttjanderätten åt sig upplåten. Men så snart det, som lemnas i utbyte mot penningebeloppet, är af förmögenhetsrättslig beskaffenhet och redan i öfverlåtarens hand varit en sjelfständig rättighet, komma onekligen köpets rättsnormer i tillämpning. Så är fallet bland annat vid oneröst afhäandande af förut förvärfvad nyttjanderätt, pant rätt och fordran. Gemenligen tänkes dock den rättighet, som köparen tillhandlar sig af säljaren, vara eganderätten till någon sak, vare sig verklig (s. k. kroppslig) eller okroppslig, såsom patenträtt, förlagsrätt eller intellektuel eganderätt. — Köpeaftal är enligt regel bindande, så snart mellan kontrahenterna enighet vunnits i fråga om deras ömsesidiga prestationer: saken, som försäljes, och priset, som skall betalas därför. Sättet att bestämma dessa kan härvid vara af många olika slag. Och särskildt kan saken vara bestämd individuellt, alternativt eller ock allenast generiskt, så att varor till viss, efter mått, mål eller vigt betecknad kvantitet försäljas. Det är dylika varor, som jemte börspapper (obligationer, aktier, vexas och andra kreditpapper) pläga utgöra de vanliga föremålen för köpslut i handelsverlden; och för dessa brukas, i fall prestationen skall ske i en framtid, benämningen *leveranskontrakt*. — Villkor för att köp må anses hafva kommit till stånd är, utom öfverenskommelse om saken och priset, ytterligare, att kontrahenterna icke bragt annan rättsförhållandet vidkommande fråga (varas kvalitet, tid och ort för prestations fullgörande etc.) särskildt på tal utan att kunna sammanjemka sina derutinnan framställda fordringar. I öfrigt måste naturligen förefinnas de allmänna förutsättningarne för den lagliga tillkomsten af ett bindande kontrakt. Men härjemte har genom särskilda positiva stadganden giltighet fränkänts vissa köp, t. ex. vid lotteriaftal på grund af deras inne-

håll och vid förmyndares köp af omyndigs gods på grund af personernas ömsesidiga rättsställning (Ärfda b. 22: 4). Stundom betaga dock dylika omständigheter icke köpet dess giltighet, men lända deremot den ena kontrahenten till befrielse från fullgörandet af hans prestationsskyldighet. Såsom exempel härpå må ur svensk rätt anföras stadgandet om köparens frihet från erläggande af betalning för brännvin, som till honom utlemnats på kredit vid utskänkning eller till mindre belopp än tjugu liter vid minuthandel.

I ett tidigare utvecklingsskede förutsättas kontrahenter alltid kläda sitt samtycke till aftals ingående i en viss form. Detta framträder i synnerhet i fråga om det principala aftalet, köpet. Ifrågavarande bestämmelser synas dock, framför allt i den germanska rätten, mindre varit afsedda att förläna särskild helgd åt rättsförhållandet mellan kontrahenterna än att bereda dem säkerhet mot framtida rättsanspråk från andra personers sida. För närvarande är viss form i allt fall endast undantagsvis af nöden, för att kontrahenterna mot hvarandra må kunna yrka på köpets bestånd. Enligt svensk rätt är dock aftalets skriftliga upprättande vilkor för giltigheten af köp utaf fast egendom. — Men ehuru säljare och köpare till skydd för sin rätt mot hvarandra numera enligt regeln endast behöfva åberopa sig på det ömsesidigt afgifna samtycket, är det dock en genomgående grundsats för den moderna rätten att i förhållande till andra personer än säljaren låta köparens rätt till saken ytterligare bero af tillvaron af särskilda rättsliga fakta. Dylika med köparen konkurrerande rättsegare kunna enligt svensk rätt vara säljares eller dennes fängesmäns borgenärer, sådan person, med hvilken säljaren eller dennes fängesmän före eller efter köpet kontraherat, innehafvare af lösningsrätt och rätter egare, för den händelse säljaren icke skulle befinnas hafva varit det. De rättsliga fakta, som enligt vår rätt förskaffa köparen skydd mot dylika personers rättsanspråk, äro, alltefter anspråkens beskaffenhet och sakens egenskap af att vara lös eller fast egendom, olika och utöfva sin nämnda verkan än hvar för sig och än i förening. Dylika rättsliga fakta äro god tro hos köparen, rätteligen vunnen besittning (tradition), köpets offentliggörande (s. k. lagfart i fråga om fast egendom) samt viss tids utlöpande (såsom vid häfd och preskription). Köparens genom dem vunna trygghet i rätt till saken utesluter stundom icke fullständigt förenämnda rättsanspråk, utan framträder vid vederbörande rättsegares kraf på sakens utfående såsom en genfordran på utbekommande af er-

sättning för den erlagda köpeskillingen. Så är nemligen enligt vår rätt förhållandet vid rätter egares vindikationstalan i fråga om lös egendom (Hand. b. 11: 4 och 12: 4).

Genom köpet uppstår således närmast ett rättsförhållande mellan säljaren och köparen. På den dag, som förut bestämts, eller, i saknad af sådan bestämmelse, vid anfordran hafva de, derest de aftalade prestationerna ej genast egt rum, rätt till utfående, köparen af saken och säljaren af köpeskillingen. Och vid bristande fullgörande af aftalet kunna de göra gällande de anspråk, som i allmänhet kunna väckas vid kontraktsbrott. Saken skall af säljaren lemnas i det skick, som den haft vid försäljningen, samt i allt fall fri från icke uppgifna fel och i besittning af särskildt utlofvade egenskaper. Derest saken varit individuellt bestämd, åtföljes den af den afkastning, som under tiden fallit, hvaremot gällande svensk rätt i likhet med den romerska i gengäld låter köparen drabbas af den skada, som genom olyckshändelse åkommer individuellt bestämd sak under den tid, som den fortfarande är i säljarens besittning. Men å andra sidan står säljaren i ansvar för skada, som genom hans försummelse förorsakas köparen, och således jemväl för sådan skada å individuellt bestämd sak, som följt af säljarens bristande omvårdnad. Köparen häftar i sin ordning för all skada, som han vållar säljaren, och denna hans ansvarsskyldighet visar sig vid dröjsmål med betalande af köpeskillingen i förpligtelsen att gälda ränta derå. Nödvändiga utgifter å saken är han jemväl skyldig att ersätta säljaren. Denne är, utöfver hvad ofvan sagts, under vanliga förhållanden pliktig att svara för köparens bibehållande vid hans rätt till saken. I detta afseende åligger säljaren dels att bistå köparen vid företaget af de rättshandlingar, genom hvilka denne för framtiden skall bereda sig skydd mot andra personers rättsanspråk, såsom exempelvis beträffande fast egendom genom tillhandahållande af fängeshandlingar i och för köparens lagfart, dels att understödja köparen vid uppkommen rättstvist om saken, dels ock att, om saken frånvinnes köparen, hålla honom skadeslös för förlusten. Jfr Kontrakt, Köpekontrakt.

Köpebref är en skriftlig handling, hvarigenom säljare af fast egendom, vanligen under erkännande af köpeskillingens mottagande, på köparen öfverläter sin rätt till egendomen. Historiskt leder köpebrevet närmast sitt ursprung från samma handling som lagfartsbeviset, nemligen äldre tiders fastebref. Visserligen torde det redan tidigt inträffat, att den, som afhände sig fast egendom, utfärdade särskildt öfverlåtelsebref

(skötebref). Men sedan i senare medeltida rättsböcker stadgats, att allt köp af fast egendom skulle ske å tinget, blef det å landet häradshöfdingen, som förmedlade öfverlåtelsen. Och till följd deraf utfärdades det af honom till bevis om förhandlingen vid tinget upprättade fastebrefvet (i städerna "stadsbref") i form af en öfverlåtelsehandling. Vid sidan deraf behöfdes ej någon annan. Men då köpet icke fick ega rum, innan säljarens fränder genom hem- och uppbud satts i tillfälle att begagna den dem tillkommande lösningsrätten, innehöll fastebrefvet gemenligen äfven intyg, att säljaren låtit hem- och uppbud ske, och att hans ättemän dock ej anställt bördsklander. Senare blef emellertid mot lag brukligt, att köpet afslöts utom tinget samt före de derstädes verkställda uppbuden. Dervid upprättades ofta ett särskildt, af båda kontrahenterna undertecknad köpekontrakt, innefattande noggranna bestämmelser om köpets innehåll och villkor, hvarförutom äfven bibehölls seden att i sammanhang med köpeskillingsmottagande utfärda en särskild öfverlåtelsehandling å egendomen. Men detta s. k. köpebref kom att utställas af säljaren och före den i och för uppbuden fortfarande nödvändiga tingsförhandlingen, och köpebrefvet innebar dervid ett berättigande för köparen att anordna om de säljaren egentligen åliggande uppbuden. På denna rättsutveckling togo 1734 års lagstiftare fasta. Desse, hvilka för öfrigt gjorde giltigheten af fastighetsköp beroende på upprättande af köpekontrakt, hafva, såsom lagstadgandena utvisa, uppenbarligen förutsatt, att säljaren derefter skulle utfärda särskildt köpebref, och att köparen för lagfarts vinnande skulle förete det vid domstol i och för erhållande af uppbud. Senare lagstiftning och praxis hafva dock ej vidhållit denna uppfattning. För närvarande meddelas lagfart jemväl allenast på köpekontrakt, så framt af detta ej framgår, att köpets fullbordan gjorts beroende af köpebrefs utfärdande. Å andra sidan synes köpebrefvet i praxis anses kunna vid saknad af köpekontrakt helt och hållet ersätta detta.

Köpekontrakt kallas skriftlig, af kontrahenterna undertecknad handling om köps ingående. Genom en sådan handling vinner underhandling om köp sin afslutning och får köpet sjelft sin rättsliga bestämning. Vid aftal, der ej skriftlig uppsättning är villkor för dess giltighet, förtager dock aftalets skriftliga affattning ej verkan af bevisning om muntlig deremot stridande öfverenskommelse. Detta har sin tillämpning jemväl i fråga om köp. Köp af fast egendom blir dock bindande först med kontrahenternas undertecknande af skrift-

ligt kontrakt, som för öfrigt bevittnas. Allenast sådan handling eger vitsord i fråga om sistnämnda aftals innehåll (Jorda b. 1: 2). Jfr Kontrakt, Köp, Köpebref.

Laga fång (Gammalsv. *lagha fang*; Lat. *ju'stus ti'tulus*), är i svensk rätt benämningen å lagligen erkända sätt att förvärfa rättigheter. I denna betydelse förekommer "laga fång" såväl i våra äldsta rättsböcker (Vestg. L., Östg. L., Kr. Lands L.) som äfven i nu gällande lag, dock endast i fråga om förvärf af eganderätt till fast egendom (jordafång). I 1734 års lag, Jorda B. 1: 1, uppräknas flera slags laga fång: arf, skifte, köp, gåfva etc. Uppräknningen är dock icke uttömmande. — Såsom "laga fång" i svensk rätt blifvit användt, sättes i motsats dertill sådan handling, hvarigenom en person utan särskild rättsgrund bemäktigar sig annans fastighet eller del deraf. Såsom exempel derpå må anföras olaglig intaga, hvarmed förstås, att en jordegare i annan ordning än den, som med lag är förenlig, genom rå och rör eller stängsel inhägnar grannes mark eller del af samfäld, ännu oskiftad jord och såmedelst bringar den under sitt brukande.

Legoaftal (Lat. *locat'io et condu'ctio*) är ett gemensamt namn för två temligen olika slag af kontrakt, nemligen dels sådana aftal, som innebära upplåtelse af nyttjanderätt till saker, och dels sådana aftal, genom hvilka den ena kontrahenten åtager sig tjensteprestationer till den andre. Gemensamt för aftalen är allenast, att utfästelsen i såväl det ena som det andra fallet endast sker mot betingad ersättning: *lega, hyra*.

Hvad beträffar det förra slaget af aftal, för hvilket stundom benämningen *saklega* plägar användas såsom teknisk term, äro de allmänna rättsreglerna hemtade från den romerska rätten och för öfrigt, så vidt kontraktets natur det tillåter, bildade efter mönstret af köpet. Särskildt gäller detta senare om de medel, genom hvilka den, åt hvilken nyttjanderätten upplåtits — den s. k. legotagaren —, i förhållande till annan man än upplåtaren — den s. k. legogifvaren — kan vinna trygghet i besittningen af sin rätt. — För aftalets giltighet behöfves ej viss form. Dock är i fråga om fast egendom skriftlig affattning af nyttjanderättens upplåtelse af nöden i och för erhållande af inteckning och de dermed förknäade förmåner. Såsom allmänna regler för saklega gäller det, att legogifvaren är skyldig att hålla legotagaren det utlegda till handa, att sörja för dess bibehållande i brukbart skick samt att ersätta legotagaren sådana derå nedlagda kostnader,

som varit nödvändiga för sakens bevarande och begagnande. Legotagaren åter åligger det att betala legan å utsatt tid, att vårda saken med sådan omsorg, som en förständig man i allmänhet egnar åt sina egna angelägenheter, samt att efter legotidens slut återställa saken eller, om den genom hans försummelse förstörts, dess värde. Då lega ej betalas af den, som åtnjuter nyttjanderätten, är aftalet ej lega, utan lån. Förbinder sig legotagaren åter ovilkorligen att till legogifvaren återställa saken eller dess värde och såmedelst ikläder sig ansvar för all skada, som kan åkomma saken, närmar sig aftalet deremot försträckning. — Beträffande lega af fast egendom hafva på grund af en nationell utveckling delvis särskilda regler utbildat sig. Lega af fast egendom i stad synes från början endast hafva skett mot bestämd afgift. Der dylikt legoaftal, såsom ju oftast är fallet, hufvudsakligen ingås för erhållande af husrum och ej öfvertagande af jordbruk, kallas det vanligen *hyresaftal*. Denna benämning nyttjas i öfrigt, äfven då legoaftalet afser fast egendom på landet, men endast bostadslägenhet derstädes. Gemenligen har dock legokontrakt på landet icke sådant innehåll, utan går det i främsta rummet ut på att bereda legotagaren rätt att under jordens häfande taga deraf fallande afkastning. — Nyttjanderättsaftal rörande jord förekommer redan i våra äldsta rättsböcker under två särskilda former. Den ena af dessa var *jordbolagskontraktet*, som bestod deri, att en jordegare mot viss andel i afkastningen lät annan bruka jorden. Under tiden närmast före 1734 års lag förekommer detta aftal under namn af *hallnebruk*. — Vanligen uppläts nyttjanderätt till fast egendom på landet dock mot bestämd ersättning, som utgick dels i ett för hela legotiden på en gång erlagdt värdebelopp, städjan, dels ock i en viss årlig afgift, afraden. Detta var det s. k. *landbokkontraktet*. I allmänhet uppläts dock hufvudgården icke på dessa senare villkor. Ty denna sköttes antingen af egaren i egen person eller genom någon hans fogde. Hvad landbönderna hade under bruk, var således egentligen underlydande gårdar, d. v. s. gårdar, hvilka, ehuru, ofta långt aflägsna från en hufvudgård, dock mer eller mindre betraktades såsom hörande till denna. Deraf följde äfven, att landbönderna i personligt afseende kommo att till jordegaren träda i ett visst underordnad förhållande, snarlikt det, som bestod mellan legohjon och husbönder. Och deraf följde äfven att, utöfver hvad i aftalet blifvit från deras sida utfäst, deras tjänster togos i anspråk dels för jordegarens person, dels och i synnerhet för

tillfredsställandet af hufvudgårdens behof af tillskott i arbetskrafter. I ej ringa mån torde härtill jemväl hafva bidragit, att jordegare och landbönder kommo att stå mot hvarandra såsom två väsentligen skilda samhällsklasser. Det blef nämligen de sjelfegande bönderna förvägradt (förordn. af 1437 och 1551 till 1719) att utlega sin jord till landbönder. Derigenom kommo jordegare och landbönderna i sitt förhållande till hvarandra att utgöras, jordegare af adeln och dermed likställda ståndspersoner, landbönderna åter af den klass, som stod under de besutne bönderna, utan att dock höra till den lösa befolkningen. På lagstiftningens område saknas visserligen icke spår af försök att stäffa jordegarnes öfvergrepp gentemot landbönderna. Men i allmänhet framträdde dessa lagstiftningsåtgärder i den formen, att de under erkännande af de rättigheter, som jordegare togo sig i förhållande till landbönderna, sökte gifva dessa rättigheter begränsning i mått och omfång. Deraf förklaras såväl lagstiftningens rika och detaljerade innehåll på detta område som äfven arten af lagbestämmelserna, för så vidt dessa exempelvis gingo ut på dels att tillförsäkra jordegare rätt att aga sina landbönder, att taga del i dem ådömda böter samt att sjelfva hos dem verkställa utmätning för innestående afrad och att taga dem åter i fall af rymning, dels ock stadgade förpligtelse för landbönderna att utgöra tjensteprestationer och särskildt dagsverken till hufvudgården, att underkasta sig vissa inskränkningar i fråga om den legotagna gårdens häfdande samt att med viss årlig nybyggnad, dikning, stängsel, takläggning och nyodling sörja för dess förbättring. Ännu i 1734 års lag äro bestämmelserna rörande jordlega affattade med hänsyn till landbokkontraktet och i det hela fortfarande af här ofvan angifna innehåll. Emellertid hade dock redan före 1734 års lag uppstått en ny art af jordlega, nämligen *arrendet*. Detta kom ursprungligen till användning för det fall, att jordegaren utlegde icke en underlydande gård allena, utan sjelfva hufvudgården. Kronan gaf i detta afseende föredömet, och adeln följde efter. I berörda fall kunde det ej gerna blifva fråga om något personligt förhållande mellan legogifvaren och legotagaren, än mindre om några prestationer till hufvudgården. Arrendatorns förpligtelse bestod hufvudsakligen i erläggande af ett årligt, vanligen i penningar utgående arrendebelopp. För öfrigt berodde rättsförhållandet på aftalets särskilda bestämmelser (Jfr Jord. B. 16: 6, sista mom.). Särskildt ansågs arrendatorn — och detta gälde jemväl hallnebrukaren — fri

från skyldigheten att vidtaga nybyggnad och nyodling å gården Efter hand har den juridiska praxis blifvit helt och hållet främmande för det gamla landbokkontraktet. All enskild jordlega mot viss afgift betraktas numera såsom arrende. Visserligen tillämpas i brist på annan öfverenskommelse derå fortfarande de med afseende å landbokkontraktet stadgade föreskrifter om gårdens brukande, nemligen förbuden att sälja skog, att verkställa torf- och ljungbränning samt att bortföra näfver, gärdsel, torf, ved, timmer, gödsel och foder. Men de bestämmelser, hvilka afsågo att bekläda jordegaren med en särskild öfverordnad myndighet, blifva, till den del de icke uttryckligen afskaffats, i allt fall ej tillämpade. Och då ej annat aftalats, anses legotagaren ej vara skyldig att förbättra gården, utan endast att hålla den i lika godt stånd, som han mottagit den. Lagens fortfarande qvarstående bestämmelser om förbättringsskyldighet — bestämmelser, hvilka före 1789 äfven gälde för sjelfegande, i förhållande till kronan såsom landbönder betraktade skattebönder — tillämpas numera allenast i fråga om åbor å kronojord och ständige besittningshafvare af andra allmänna hemman. — Bortsedt från hvad här ofvan anförts, må af nu gällande rättsregler för lega af fast egendom följande märkas. Legoaftal gäller ej utöfver viss tid, nemligen i stad 10 och på landet 50 år, dock att aftalet på landet äfven kan ingås på legotagarens lifstid (*lifstidsstädja*). I fall af bristande öfverenskommelse äro stadgade vissa dagar för legotidens början och slut (fardagar) samt legoaftagifterns betalande (afradsdag vid jordlega). Då aftalet är ingånget på obestämd tid, måste kontrahent, som önskar rättsförhållandets upplösning, viss tid före fardag verkställa uppsägning, och aftal, som knutits på viss tid, förlänges på obestämd tid, i händelse afflyttning ej eger rum vid legotidens slut, och anmärkning deröfver ej inom viss tid derefter göres från legogifvarens sida. Legogifvare har jemväl en retentions- och förmånsrätt, nemligen jordegaren i landbons lösören för husröta samt lega af kreatur, redskap och annat, som han lemnat till egendomens brukande, samt husegaren i hyresgästens i den förhyrda lägenheten inbragta gods för sista årets huslega samt tre månaders kost. Deremot är det enligt regel under vissa villkor legotagare medgifvet att i sin ordning utlega. För jordlega gäller särskildt, att legotagaren skall utgöra å jorden hvilande onera, hvaremot han, jemte sin rätt att taga den deraf fallande afkastningen, i kommunala ärenden åtnjuter rösträtt för jorden. Vid lifstidsstädja och lega af hus i stad gifver legotagarens

underlåtenhet att i rätt tid betala legoavgiften legogifvaren rätt att häfva kontraktet. Och vid lega af hus i stad kan åter legotagaren återropa sig å laga förfall för att träda från aftalet. — Aftal finnas, som på samma gång de onekligen innebära saklega, d. v. s. en onerös upplåtelse af nyttjanderätt, i sig innesluta element af andra kontrakt. I synnerhet är detta fallet i fråga om fast egendom. Vid upplåtelse af torp mot vissa dagsverken närmar sig aftalet sålunda tjenstelega, och, då nyttjanderätten till torpet utgör en del af torparens godtgörelse för hans förbindelse att träda i jordegarens tjänst (*statortorp*), öfvergår aftalet till att blifva ett legohjons-aftal. Vid skogsafverkningskontraktet, som i hufvudsak visserligen är ett nyttjanderättsaftal, komma åter köpets regler i viss mån till användning. Då fast egendom, såsom fortfarande kan ske, lemnas fordringsägare till säkerhet i dennes besittning, samverka åter grundsatser, hemtade från pantaftalet och nyttjanderättsaftalet. Och härvid må särskildt framhållas, att, sedan den nyare lagstiftningen alltmera afklädt detta rättsförhållande förmåga att bereda säkerhet för fordringsanspråk, den juridiska praxis i allt väsentligt kommit att behandla aftalet såsom ett verkligt nyttjanderättsaftal. Derå tillämpas utan vidare de för jord- och huslega stadgade rättsnormer. Jfr Köp, Panträtt.

Hvad angår lega af tjensteprestationer, skiljer man, i öfverensstämmelse med den romerska rätten, mellan *arbetsbeting* och *tjenstelega*. Vid arbetsbetinget går aftalet ut på, att viss eller vissa såsom material lemnade saker genom förarbetning skola försättas i ett visst öfverenskommet skick. Då de betingade tjensteprestationerna ej blifvit på detta särskilda sätt bestämda, föreligger alltså tjenstelega. Dervid måste dock iakttagas, dels att den i germansk och modern rätt förekommande afarten af tjenstelega, som kallas *legohjonsaftal*, utbildat sig till ett särskildt kontrakt (se Legohjon), dels ock att man i den moderna rätten efter mönstret af den romerska, under legoaftalen alldeles icke för sådana institut som inlagsaftalet och fullmäktigskap. Deremot torde det eljest numera ej vara skäl att, såsom i den romerska rätten skedde, från legoaftalen afsöndra alla de aftal, som röra mera intelligenta tjensteprestationer. Ett arbetsbeting föreligger således vid aftal ej mindre om lagande af en möbel eller byggande af ett hus än äfven om en menniskas återställande till helsan eller uppfostrande. Och karakter af tjenstelega förlorar ett aftal ej därför, att tjensteprestationerna, i stället för att bestå i vanliga dagsverken, lemnas af en advokat under utförfandet af

hans yrke. Ja, noga pröfvadt, är en embetsmans anställande i statens eller kommunens tjänst ej annat än en särskild form af tjenstelegan. — Från tjenstelegan skiljer sig arbetsbetinget hufvudsakligen derigenom, att ersättning för tjensteprestationerna blifvit satt i beroende deraf, att med dem ett visst resultat uppnås. Men härjemte beräknas vid tjenstelega i motsats till hvad, som sker vid arbetsbetinget, ersättningen för prestationerna efter tidslängden, hvarförutom arbetets ledning förblifver hos arbetsgifvaren. Mellanformer finnas dock naturligen. Men på nämnda omständigheter beror det dock ytterst, om aftalet skall anses såsom arbetsbeting eller tjenstelega. — I Sveriges lag saknas egentligen helt och hållet bestämmelser rörande dessa aftal. Man har därför dess större anledning att i hvarje särskildt fall söka utforska innehållet i kontrahenternas öfverenskommelse. Men i öfrigt plägar man använda den romerska rättens grundsatser. Af dessa torde största vikt ligga på den åtskilnad, som göres mellan aftalen för det fall, att saken, hvarå arbetet nedlägges, före dess fullbordan tillintetgöres af en olyckshändelse. Så snart nemligen aftalet i förtid häfves genom omständigheter, för hvilka ingendera kontrahenten bär ansvar, skall arbetstagaren vid tjenstelega åtnjuta ersättning för redan fullgjorda prestationer. Och han får det således äfven i detta fall. Vid arbetsbeting åter bekommer arbetsbetagaren i ofvan angifna händelse godtgörelse allenast för det fall, att den sak, som skulle bearbetas, redan varit i fullfärdigt skick vid olyckshändelsens inträffande, ehuru den ej blifvit öfverlemnad, eller, i händelse att öfverenskommelse varit gjord om en successiv prestation, för så vidt som arbetet i allt fall till vissa bestämda delar bragts till slut. — Såsom en särskild afart af arbetsbetinget plägar anföras aftal med skeppare eller forman att till viss ort framföra varor. Härvid gäller för varor, som forslas sjöledes, att all sådan skada, som tillfogats fartyg eller last i och för räddning ur gemensam fara, fördelas lika på varor, skepp och frakt. — För öfrigt må anmärkas, att arbetsbeting och tjenstelega under vissa förhållanden förete beröringspunkter med helt och hållet andra kontrakt. Så antager arbetsbetinget karakter af köp, derest arbetstagaren utöfver arbetet lemnar ej allenast hjälp-material utan äfven hufvudmaterialet. Och tjenstelegan är ofta svår nog att skilja från legohjonsaftalet i dess moderna gestalt.

Legohjon är en benämning, som numera vanligen ersättes i lagspråket med tjenstehjon och i dagligt tal med

tjenare. Dermed betecknas en sådan person, hvilken, såsom vid vanlig tjenstelega (jfr *Lego aftal*), gentemot annan förbundit sig till tjensteprestationer, men till tjensteprestationer, som lemnats obestämda med afseende på tid, ort och beskaffenhet. Det *aftal*, som ligger till grund för ifrågavarande rättsförhållande, är i det hela obekant för äldre samfund. I dessa förefans nemligen enligt regel slafveri (trälldom), och legohjonsförhållandet, hvilket i det moderna samhället fyller samma sociala uppgift som fordom slafveriet (trälldomen), har kommit att ersätta detta. Just på grund af den sociala betydelse, som legohjonsförhållandet sålunda eger, hafva emellertid sedan gammalt vissa statsintressen dervid gjort sig gällande. Derpå bero dels de föreskrifter, som ålagt personer i en viss sämre social ställning att träda in i tjenst, dels vissa egendomliga bestämmelser för sjelfva rättsförhållandet. Legohjonsinstitutet har nemligen tjentat staten såsom medel att afvända faran för en sysslolös proletarietklass och att tillgodogöra samhället lediga arbetskrafter. Endast undantagsvis hafva dock personer tvungits att tjena hos viss man. För närvarande bestå af dit syftande bestämmelser allenast dels föräldrars rätt till deras i huset kvarblifna barns tjenester till uppnådda 21 år, dels den liknande rättighet, som tillkommer den, hvilken upptagit fader- och moderlöst barn, dels fattigvårdsstyrelses hushonderätt öfver fattighjon, hvarjemte hit äfven kunna föras bestämmelserna, att legohjon, som på grund af *aftal* inträdt i tjenst, må kunna såväl kvarhållas i denna längre tid, än som *aftalats* — såsom händelsen är, då husbonde gjort särskild omkostnad för tjenarens uppföstran och derför ännu icke fått full ersättning i tjenstetiden — som ock i vissa fall öfverlätas på annan än den ursprunglige husbonden. Det senare förhållandet kan nemligen ega rum vid husbondes dödsfall eller konkurs, äfvensom då husbonde försäljer fast egendom. Allt detta är dock undantagsbestämmelser. Ännu mindre än förr vet nu gällande lag af inskränkningar i friheten att välja sin tjenst, och häremot strider ej att för omyndiga personer, som ej förut lemnat föräldrars hus, föräldrar eller förmyndare ega att utse första tjensten och bestämma om dess upphörande. Äfven den förut bestående allmänna skyldigheten att till vinnande af *laga försvar* skaffa sig tjenst har med de förändringar, som gjort sig gällande i fråga om *laga försvar*, alltmera förlorat i betydelse och omfång. Den från och med den 1 Okt. 1885 gällande k. förordningen angående *lösdrifveri* har låtit begreppet *laga försvar* helt och

hållet försvinna ur vårt rättssystem. Enligt denna förordning upphörde nemligen det ofvannämnda allmänna tjenstetvånget. Mot ifrågavarande allmänna tjenstetvång svarade för öfrigt de bestämmelser, som uppställde vissa villkor för rätten att taga andra i sin tjenst. Dessa stadganden hafva i det hela delat det allmänna tjenstetvångets öde, och ofvannämnda förordning har borttagit den sista föreskriften af ifrågavarande art, nemligen den, att person, som genom den tjenst, hvari hon såsom husbonde antog annan, skulle bereda denne laga för svar, sjelf måste hafva sådant samt verkligen använda och underhålla legohjonet. — På grund af rättsförhållandet eger husbonden under legotiden att oinskränkt förfoga öfver legohjonets arbetskrafter. I fråga om tiden för och beskaffenheten hos tjensteprestationerna vet lagen icke af annan begränsning, än att det föresatta arbetet skall vara skäligt, och hvad orten åter angår, fritager lagen legohjonet endast från att begifva sig till utrikes ort. I ersättning härför förutsättes husbonden skola lemna legohjonet, utom utlofvad lön, fullständigt underhåll under legotiden, d. v. s. kost och bostad. För öfrigt gäller enligt lag, att aftal om legohjonstjenst skall ingås för viss tid och med iakttagande af vissa formaliteter. I förstnämnda afseende innehåller nu gällande legostadga af den 23 Nov. 1833, att legohjonsaftal skall slutas för tiden till nästkommande 24 Okt. eller, såsom i Stockholm jemväl kan ske, till 24 April, med dagen för tjenstens tillträdande såsom begynnelse. Man har alltså tänkt sig, att under vanliga förhållanden aftalet skall slutas i Stockholm för helt eller halft år och i öfriga delar af riket städse för helt år. Formaliteterna vid aftalet bestå deri, att husbonden gifver legohjonet städjepenning (städsel) och af detsamma mottager orlofssedel. För att ett aftalsvis upprättadt legohjonsförhållande verkligen skall upphöra med tilländalupen legotid, är nemligen af nöden, att den kontrahent, som icke önskar, att det må fortsättas äfven under den följande legoperioden, viss tid före legotidens slut bevisligen derom underrättar medkontrahenten (s. k. uppsägning). Har sådan uppsägning skett, är husbonden skyldig att till legohjonet utgifva orlofssedel. Denna innehåller, utom vitsord om legohjonets förhållande i tjensten, intyg om dess ledighet att antaga ny tjenst för följande legoperiod. Då legohjonet inlåter sig i underhandlingar om ny tjenst, är företeendet af orlofssedeln för medkontrahenten ett bevis, att legohjonet är behörigt att förfoga öfver sin arbetskraft, och efter slutad öfverenskommelse tjenar orlofssedeln i samma

medkontrahents hand dels till säkerhet, för att legohjonet ej vidare må annanstädes kunna utbjuda sin tjänst för nästkommande legoperiod, dels ock, i fall legohjonet försöker undandraga sig fullgörandet af de åtagna tjänsteprestationerna, till bevis, att aftalet verkligen kommit till stånd. Då person, som låter "städsla" sig (mottager städjepenning), förut icke innehaft tjänst, ersättes orlofssedeln af två i hennes församling boende trovärdige mäns intyg. Då legohjon med sin husbonde förenar sig om fortsatt tjänst, och detta icke sker i form af underlåtenhet att verkställa uppsägning, kan detta aftal ega rum när som helst under den pågående legoperioden utan all städsl, hvarvid dock bör iakttagas, att husbonde bör återtaga orlofssedeln, om han på grund af uppsägning redan lemnat den till legohjonet.

Legostadgans bestämmelser passa ej fullt samman med de moderna lefnadsförhållandena och finna därför ej heller någon obestridd tillämpning. Först och främst torde det ej sättas i fråga, att icke vid aftalets ingående legohjonets prestationer till tid, ort och beskaffenhet kunna med laga verkan erhålla en bestämning utöfver hvad, som lagen i detta afseende innehåller, utan att aftalet derigenom behöfver upphöra att anses såsom ett legohjonskontrakt. Särskildt betraktas anställning i sådan befattning, som förutsätter intellektuel begåfning eller särskilda studier, i sig innebära, att husbonden afstått från att använda legohjonet i gröfre sysselsättningar. Vidtgående begränsningar i förutnämnda afseenden närma likväl aftalet till vanlig tjenstelega. Till den del som rättsförhållandet i berörda punkter lemnas obestämdt, uppstår dock alltid det för legohjonstjänst karakteristiska förhållandet af under- och öfverordnad i kontrahenternas rättsställning. Och till följd häraf är det äfven förklarligt, att i svensk lag förordnats, att legohjonsstadgans föreskrifter i tillämpliga delar skola lända till efterrättelse för rättsförhållandet mellan näringsidkare samt handelsbetjent eller arbetare (k. förordningen d. 18 Juni 1864 §§ 15: mom. 3, 17: mom. 4). Såsom legohjon betecknade personer tänkas dock vanligen sysselsatta i hushåll eller vid jordbruk. Beträffande legohjons underhåll är sedan gammalt förutsatt, att detta må kunna utgå annorledes än in natura. Legohjonet behöfver ej bo tillsammans med husbonden eller ens å hans egor samt kan i stället för mat och dryck vid husbondens bord af honom bekomma s. k. kostpenningar eller stat. Legohjonstjänst åtages jemväl för helt andra tider än de lagbestämda och särskildt för vida kortare peri-

oder, nemligen för månad eller till och med vecka. I synnerhet vid dessa slags kontrakt, men äfven eljest försummas i lagen föreskrifna formaliteter. Legohjonet lemnar ej orlofssedel och husbonden ej städjepenning. — Der dylika afvikelser från lagens stadganden föreligga, har rådt osäkerhet, huruvida ett verkligt legohjonsförhållande förefunnits. I praxis synes man ej mera vara sinnad att betrakta iakttagandet af de stadgade legoperioderna samt orlofssedelns företeende och öfverlemnande vid aftalets ingående vara nödvändiga förutsättningar för ett legohjonsförhållandes upprättande, hvaremot mera vigt hittills blifvit lagd å städjepenningens utgifvande. Men då den juridiska praxis i allt fall icke synes vilja betrakta här ofvan antydda rättsförhållanden såsom helt och hållet ogiltiga, återstår att afgöra, i hvilken mån de, för så vidt de icke kunna anses uppfylla fordringarne på ett lagbestämt legohjonsförhållande, dock falla under legostadgans föreskrifter. Och i detta afseende synes man hafva bestämt sig för att på dessa förhållanden tillämpa alla sådana stadganden, som icke särskildt bero på legohjonsinstitutets historiska utveckling och de politiskt-rättsliga ändamål, som dervid fullföljts.

Vid legohjonsaftal kunna utom orlofssedeln eller det denna ersättande intyget förekomma äfven andra skriftliga handlingar. Så förutsätter lagen, att legohjon vid tjenstens tillträdande öfverlemnar till husbonden intyg från sin förra husbonde om sitt förhållande i tjensten under tiden efter orlofssedelns utfärdande (afskedsbetyg) och vid öfverflyttande från en församling till annan dessutom för honom företer prestbevis från den församling, hvarifrån legohjonet flyttar. Legohjonet eger i sin ordning att vid aftalets ingående af husbonden fordra intyg om orlofssedelns mottagande och om de legohjonet tillförsäkrade förmåner (städjobevis). I allmänhet sakna dessa stadganden tillämpning.

Aftal med legohjon förmedlas ofta genom personer (kommissionärer), som yrkesmessigt bedrifva sådan slags förmedling. K. kungörelsen d. 28 Nov. 1884 har gjort utöfningen af sådant yrke beroende af särskildt tillstånd och derjemte fordrat deponering af viss säkerhet för aftalens uppfyllande gent emot legohjonen, så framt detta tillstånd omfattar rätt att aftala om anställning å annan utrikes ort än Norge.

Sedan giltigt aftal blifvit slutet, skola kontrahenterna stå dervid. Legohjonet kan ej ensidigt träda från kontraktet i annat fall, än att husbonden uppenbarligen brister i fullgörandet af sina förpligtelser mot detsamma (Legostadgan §§ 6, 9).

Tager legohjon i krigstid värfning, befrias det emellertid från tjensten (§ 50). Vid lagstadgad legoperiod har tjenstehjon lagligt anspråk på uppskof med sin inställelse i tjensten, nemligen på landet under 7 och i staden under 4 dagar, men håller det sig eljest från tjensten, eger husbonde att låta hemta eller återtaga det. Utom hemtningspåföljden ådrager sig legohjon genom kontraktsbrott viss rättsförlust, delvis under form af böter. — Husbonde åter kan mot utgifvande af ersättning för hela legotiden när som helst skilja sig från legohjonet, hvarjemte husbonde utan sådan uppoffring kan häfva kontraktet på grund af dels iråkad armöd (§ 6) och dels fortsatt hinder för legohjonets förrättande af tjensten eller dess försummelse deri (§§ 10, 15, 16, 45, 52). — Då kontrahent under ofvan angifna omständigheter önskar att i förtid träda från kontraktet, har han för det fall, att medkontrahenten icke i allo fogar sig efter hans vilja, att vidtaga särskilda åtgärder. I denna händelse skall nemligen rättsförhållandets upplösning ytterst ske under medverkan af laga myndighet, dock så att exekutiv myndighet i första hand må kunna anlitas (vräkning på husbondens begäran, entledigande på legohjonets). Vid försummelse af nämnda föreskrifter inträda de påföljder, som äro stadgade för ett obefogadt häfvande af kontraktet.

Hvad i öfrigt vidkommer parternas rättigheter, äro de viktigaste: husbondens rätt till legohjonets arbete och legohjonets rätt till underhåll och lön. Utöfver hvad härom ofvan blifvit sagdt, må följande framhållas. Husbonde kan sätta annan i sitt ställe till förman för legohjonet. Legohjon är säyldigt att ansvara för den skada, som det förorsakar husbonde, och att redovisa för hvad, som denne anförtror detsamma. För fordran, som husbonde sålunda förvärfvar, kan han verkställa afdrag å lönen och åtnjuter retentionsrätt till legohjons saker. Afkortning å lönen eger rum, äfven då legohjon försummar sin tjänst. Men deremot lider legohjon ej någon minskning i sin rätt till ersättning för det fall, att det genom sjukdom blir hindradt att förrätta sitt arbete (infördt med 1734 års lag). Hvad legohjonet bekommer utöfver kost och bostad faller under beteckningen lön. I fråga om denna har funnits en mängd bestämmelser, som gått ut på att stadga dels ett maximibelopp, som ej finge öfverskridas (öfvergifvet med 1805 års legostadga), och dels de värdeören, i hvilka den finge utgå (öfvergifvet med 1833 års legostadga). Nu mera ega kontrahenterna full frihet vid bestämmandet af lönens storlek och

beskaffenhet. Kan öfverenskommelse om lön ej bevisligen styrkas, utgår den till det belopp, som är vanligt i orten. I allt fall svarar husbonden för legohjonets personella utskylder och bör äfven bekosta legohjonets flyttning till sig. I motsats till underhållet utbetalas lönen först vid legotidens slut, hvarför husbonden bör taga bevis på lemnade förskott. Till sin säkerhet åtnjuter legohjonet vid husbondens konkurs för sista årets lön förmånsrätt i konkursboet. — Utom dessa egentligen ekonomiska rättsverkningar medför legohjonsförhållandet äfven andra af en mera etisk beskaffenhet. Till någon del bidrager härtill det samboende, hvartill rättsförhållandet enligt regel gifver anledning. Men starkast har dock härvidlag verkat det underordnade förhållande, hvori legohjonet på grund af tjensteprestationernas obestämmdhet träder i förhållande till husbonden. Derför äro ifrågavarande bestämmelser jemväl mestadels gifna utan afseende på, huruvida samboende eger rum. Deras allmänna karakter består deri, att det ålagts husbonden en särskild skyldighet till vårdnad om legohjonets person, hvaremot legohjonet dels förpligtats och dels antagits skola med särskildt intresse omfatta husbondens rätt och underordna sig hans vilja. — Sitt starkaste uttryck får husbondens ofvannämnda vårdnadsskyldighet i det för honom stadgade åliggandet att för all framtid draga försorg om legohjon, som senast från sitt trettionde år tjenat honom altintill sin ålderdom (först föreskrifvit i 1723 års legostadga). Men derjemte är särskildt ansvar stadgad för husbonde, som obehörigen missbrukar sin myndighet öfver legohjonet, t. ex. om han nödgar eller lockar legohjon till deltagande i främmande trosbekännares andaktsöfningar (k. förordningen d. 16 Nov. 1869) eller förleder det till otukt (Strafflagen 18: 12). Anstiftan till brott anses jemväl städse hafva egt rum under försvårande omständighet, då anstiftaren stått i förhållande af husbonde till den, som utfört brottet (Strafflagen 3: 2). Ja legohjons förbrytelse kan i vissa fall räknas husbonde till last, oaktadt han ej haft mera än vetskap derom. Så sker nemligen vid legohjons förseelser mot k. förordningen om bränvinsförsäljning eller liknande stadganden. — Legohjonets etiska förpligtelser framträda bland annat i de stadganden, som med förhöjdt ansvar belägga legohjons brott mot husbondes person (Strafflagen 14: 35, 36, 37) eller egendom, tillhörig honom eller någon hans gäst (Strafflagen 20: 3), samt ålägga honom att tåla näpst från husbondens sida. För tjenare, som biträda vid hushållets skötande eller äro anställda till husbondens eller

hans familjs personliga uppässning, gäller såsom allmän regel, att de ej ega att vittna i sak, hvori husbonden är part (Rättegångsbalken 17: 7). I sin allmänna rättsställning lider legohjon genom rättsförhållandet numera ej någon egenlig minskning. Stadgadt är det dock, att legohjon ej må annanstädes än hos husbonden förvara sådana sina tillhörigheter, som det använder till dagligt bruk (Legostadgan § 17), samt att ingen må inlåta sig i köpslagan med legohjon, innan han förvissat sig, att det verkligen eger rätt att försälja (Handelsbalken 1: 8). Tjenstedräng får ej heller af husbonden brukas såsom rättegångsfullmäktig (Rättegångsbalken 15: 15). Af medborgerliga rättigheter torde legohjon väl knappast kunna göra anspråk på sådana, för hvilkas utöfvande satts såsom vilkor att råda öfver sig sjelf.

Legokontrakt, dels detsamma som legoaftal (se d. o.) och dels den öfver aftal om tjenstelega af kontrahenterna uppsatta skriftliga handlingen. Upprättande af dylik skriftlig handling är i Sverige stadgadt dels för det fall, att fattiga föräldrar lemna barn att uppfostras, födas och klädas mot vissa års legohjonstjenst (Legostadgan § 20), dels då näringsidkare antager handelsbetjent eller arbetare (k. förordningen d. 18 Juni 1864 § 15 mom. 1), och dels då kommissionär förmedlar aftal om legohjons anställning i annat främmande land än Norge (k. kungörelsen d. 28 Nov. 1884).

Legostämma, gammal benämning på legotid, eller den tidslängd, hvarpå legoaftal blifvit ingånget. I denna betydelse förekommer ordet, omvexlande med giftostämma och stämmotid, ännu i gällande lag för att beteckna de tider, på hvilka aftal om lega af fast egendom på landet blifvit ingångna. Jfr Legoaftal.

Lotteri (Fr. *loterie*, Ital. *lotto*) är ett särskildt slags spel och föres såsom sådant i de juridiska rättssystemen till de s. k. äfventyrsaftalen. Vinster, en eller flera, ställas af lotteriets anordnare i utsigt för dem, som vilja deltaga i spelet, och dessa bereda sig genom inköp af lotter, lydande å vissa nummer, rätt till ett dylikt deltagande. Öfver spelets utgång afgör slumpen allena, och afgörandet sker vanligen genom s. k. dragning, hvarmed förstås att ur en samling af nummer, motsvarande lotternas, ett uttagande på måfå eger rum. Lotteriaftalet kommer i hvarje särskildt fall till stånd genom lottköpet. Underlåtelse att tillbakaskicka lotter, som blifvit någon tillsända af lotteriets anordnare (direktion) eller dennes såsom ombud verksamma försäljare (kollektörer), medför således hvar-

ken förpligtelte till lotternas betalande eller rätt till på dem utfallande vinster. Rättsförhållandet emellan lotteriets anordnare och spelarne beror närmast på de villkor, under hvilka den förre inbjudit till lotters tagande. Vid yrkesmessigt utföfvande af lotterirörelse tillkännagifvas dessa villkor genom kungjorda lotteriplaner eller lotteriprospekt. Lotterivinsterna kunna bestå af hvilka värdeföremål som helst. Så bortlottas konstföremål och industrialster af konstvärde, hvilka befaras eljest icke skola kunna afsättas ("varulotteri", "konst- och industrilotteri", "konstflitslotteri" etc.), äfvensom fast egendom, hvilken, då egaren på grund af ekonomiskt obestånd måste afhända sig densamma, antages vid en vanlig försäljning icke kunna betinga sitt verkliga värde. — Vigtigast äro dock de lotterier, vid hvilka vinsterna utgöras af penningebelopp. Dessa lotterier förekomma under två särskilda hufvudformer: klasslotteriet och nummerlotteriet. Vid klasslotteriet — äfven kalladt det holländska, på grund deraf att det hufvudsakligen fått sin utbildning i Holland, hvarest det med synnerlig iver bedrifvits — äro insatser och vinster till såväl antal som storlek på förhand bestämda. Dock säljas icke allenast hela, utan äfven halfva, fjerdedels och åttondedels lotter. Dragningen försiggår dessutom icke på en gång, utan i flera terminer ("klasser"), och spelaren eger dervid att i vissa stadgade andelar inbetala sin insats eller ock att, med afbrytande häraf, afstå från spelets fortsättande. Derigenom att den eller de största vinsterna sparas till den sista dragningen, eggas dock spelarne att hålla ut till slutet. Sammanräknade uppgå vinsterna till samma belopp som de salubjudna lotternas försäljningssumma, och såsom spelande för osålda lotter ingår lotteriets anordnare. Genom afdrag af vissa procent, stundom ända till 20, på de utfallande vinsterna icke allenast betäcker den senare sina förvaltningskostnader vid lotterirörelsen, utan bereder sig derjemte en anseelig vinst. — Nummerlotteriet, tidigast förekommande i Genua, hvarför det äfven plägar kallas det genuesiska, är till sin uppkomst och utbildning att leda tillbaka till de regler, hvilka fordom iakttogos vid förnyelse af stadens råd. Dervid ingingo nemligen fem nya ledamöter. Och då dessa i sista hand utsågos på det sätt, att ur 90 namn 5 utlottades, gaf detta anledning till vadsläggning. I öfverensstämmelse med detta lotteris historiska traditioner har spelaren här endast att välja mellan numren 1 till och med 90, och vid dragningen blifva 5 nummer uttagna. Men inom vissa stadgade maximi- och minimigränser eger spe-

laren att på de af honom tagna numren våga, hvilken insats han vill. Huruvida dragningen skall lemna honom vinst eller "nit", beror på, om bland de dragna numren det eller de af honom valda återfinnas. Detta är det enklaste spelsättet ("enkelt utdrag"). Men äfven andra gifvas. Spelaren kan nemligen icke blott hålla på ett visst nummer, utan jemväl på dess utkommande i en viss ordning, således såsom det första, det andra etc. ("bestämt utdrag"). Och ytterligare kan han icke allenast spela på flera särskilda nummer hvar för sig utan äfven våga sin insats på, att vid dragningen två (*amb*), tre (*tern*), fyra (*qvatern*) eller fem (*qvintern*) bestämda nummer på en gång skola utkomma, och det vare sig utan eller med angifvande af en viss ordning dem emellan (enkel och bestämd amb, tern etc.). Genom erläggande af flera särskilda insatser bereder sig spelaren dessutom rätt att samtidigt fresta flera af dessa olika slags spelsätt. Vinsterna utgå i förhållande till storleken af insatserna, nemligen så, att de förra mångdubblas efter vissa i lotteriplanerna tillkännagifna normer. Och härvid ökas vinsterna naturligen, alltefter som sannolikheterna med det valda spelsättet ställa sig för spelaren mindre fördelaktiga. Vinsterna äro alltså vid bestämt utdrag högre än vid enkelt och stegras, alltefter som spelaren, i stället för att spela på allenast ett nummer för sig, gör sin insats på amb, tern, qvatern eller qvintern. Den förespeglade vinsten ställer sig dock alltid vida under hvad den enligt sannolikhetsberäkningen rätteligen borde vara. Här, liksom vid klasslotteriet, offentliggöres dragningens resultat genom lotterian-ordnarnes försorg (lotterilistor). — Lotterier synas icke hafva varit alldeles obekanta för en äldre tids samfund. Åtminstone veta vi, att vid saturnaliefesterna i Rom något liknande förekommit. Och under det romerska kejsaredömet s dagar anordnade flera af kejsarne, bland andra Nero och Heliogabalus, vid firandet af större fester lotterier för folket. De moderna lotteriernas uppkomst förskrifver sig dock närmast från den senare medeltiden. Särskildt gäller detta i fråga om förutnämnda penningelotterier. I början voro lotterierna, i synnerhet penningelotterierna, dock ej särdeles väl sedda af statsmyndigheterna. De första medgifvanden, som gjordes af de senare, egde rum i form af för tillfället beviljade undantag samt till förmån för bestämda välgörande eller nyttiga ändamål. Så skedde i England 1569 samt i Frankrike 1539 och 1572. Senare sökte dock regeringarne att draga en mera stadig fördel af penningelotterierna. Det tilläts nemligen, att sådana

upprättades, som voro afsedda att bestå för en längre framtid. Detta skedde dels till uppmuntran af vissa såsom allmännyttiga ansedda företag och dels mot en viss till statskassan ingående afgift. Ja mot slutet af 18:de århundradet blef det alltmera allmänt, att staterna för egen räkning upprättade penningelotterier i form af statsanstalter. På grund af den förderfbringande verkan, som lotterispelet utöfvar i moraliskt hänseende, i synnerhet på den fattigare befolkningen, hafva dock i nyare tider yppats sträfvanden att helt och hållet afskaffa lotterierna, framförallt penningelotterierna. Denna rörelse har i främsta rummet vändt sig mot nummerlotteriet. Detta af genueserna 1620 första gången bedrivet såsom statsanstalt och af dem efterhand infördt på en mängd platser, blef slutligen just den form, hvarunder statslotterierna allmännast förekommo. Att det härvid föredrogs, berodde derpå, att det genom sin inrättning både framlockade äfven de minsta besparingar och tillät nästan obegränsade insatser, hvartill ytterligare kom, att det, under fördöljande af de spelandes ringa utsigter till ett lyckligt utfall af spelet, för en dylik händelse stälde ofantliga vinster i utsigt och sålunda kraftigt eggade spelifvern. Men just på grund af dessa omständigheter var det också nummerlotteriets öde att i främsta rummet falla för ifrågavarande reformatoriska rörelse. Mångenstädes har man dock ej stannat dervid, utan, under upphäfvande af bestående statslotterier, öfver dem uttalat en förkastelsedom utan afseende på deras form (i England 1826, i Belgien 1830 och i Frankrike 1836). Och i sammanhang härmed har man utfärdat ett allmänt förbud mot att hålla lotteri till allmänhetens begagnande samt låtit det bero på myndigheterna att för särskildt fall medgifva undantag. Dylik tillåtelse skall då allenast lemnas till understödjande af nyttigt eller välgörande företag, hvarförutom ofta ytterligare förordnats, att det i allt fall icke må ske till förmån för penningelotterier. Der man på grund af äldre privilegier eller andra omständigheter åter låtit lotteriet och särskildt penningelotteriet bestå, påträffas likväl dels stränga straffbestämmelser såväl mot dem, hvilka inbjuda till deltagande i *utländska* lotterier, som äfven stundom mot dem, hvilka spela på dessa, dels ock stadganden om behöfligheten af särskildt tillstånd för anordnandet af nya inländska företag af ifrågavarande beskaffenhet. Så till vida som en stat fortfarande sjelf idkar lotterirörelse eller till förmån för vissa företag medgifver dess bedrivande i stadigvarande anstalter, kan en dylik lagstiftning dock jemväl bero på önskan att förebygga

konkurrens. Och därför återfinnas ifrågavarande slags bestämmelser äfven under äldre tidsperioder. — Under en form har emellertid penningelotteriet äfven i nuvarande tid temligen allmänt lyckats bevara sig, nemligen i samband med större lån, synnerligast statslån. Det är de s. k. premielånen. Långgifvarne få vid tiden för lånets återbetalande med sina till bevis å försträckningen mottagna obligationer deltaga i ett lotteri, hvari lotterivinster utfalla på hvarje obligation och de lägsta vinsterna utgöras af de försträckta beloppen, stundom med, stundom utan en viss mindre ränta, men der det jemväl finnes ett antal högre vinster. Är lånet bestämdt att amorteras genom successiva afbetalningar, tillgår det så, att, då obligationerna genom särskild beteckning (bokstäfver) från början varit fördelade i vissa serier, vid hvarje särskildt tillfälle af amortisation lottning först eger rum för att bestämma hvilken serie, som skall inlösas, hvarefter den egentliga lottningen mellan den dragna seriens nummer vidtager. — Ifrågavarande af lotteri och försträckning sammansatta aftal har för öfrigt gifvit anledning till ett rent lotteri, det s. k. promess-spelet (se promess).

Den utveckling i rättsåskådningen, som, efter hvad i det föregående skildrats, egt rum i fråga om lotteriinstitutet, har lemnat spår efter sig äfven i svenska författningar. Det finnes förordningar, rigtade mot opriviligierade (1739, 1750, 1757, 1766, 1772) och utländska (1784, 1826) lotterier. Tillåtelse har gifvits att upprätta lotterier till vissa välgörande ändamål (1699, 1740) och till uppmuntran af nyttigt företag (1764) samt i och för försäljning af fast egendom (1824). Klasslotterier, visserligen dock i sammanhang med lån, har staten redan temligen tidigt för sin egen räkning anordnat (1758). Och 1771 inrättade Gustaf den III det Kongl. Nummerlotteriet, hvaraf vinsten tillföll staten, med undantag af 500 daler smt, hvilka "till uppmuntran för giftermål och folk-mängdens ökande" för hvarje dragning skulle fördelas mellan fem giftasvuxna flickor af allmogens barn. 1840 upptog riksdagen ett af K. M:t redan tidigare (1828) väckt förslag om nummerlotteriets upphörande, och genom k. kungörelsen d. 4 Juni 1841 blef så äfven förordnad. — För närvarande gäller i fråga om lotterier kongl. förordningen d. 6 Augusti 1881. Enligt denna, hvilken för öfrigt hvilat på samma grundsatser som en äldre k. förordning d. 21 Mars 1844, äro under straffhot förbud utfärdade mot inrättande af penningelotterier för allmänheten samt mot utbudande och försäljande af bevis till

deltagande deri. Allenast för statens eget premielån af 1860 göres undantag. Utlottande af lösören är tillåtet, ehuru endast till förmån för välgörande ändamål samt af konstsaker, men i båda dessa fall först efter tillstånd af K. M:ts befallningshållande, hvilken i saken eger pröfningsrätt. Enligt under år 1882 beslutet tillägg till Tryckfrihetsförordningens § 13 mom. 12 straffas jemväl tryckta inbjudningar till deltagande i otilåtna lotterier.

Löftesskrift kallas den skriftliga handling, som den, hvilken för annan går i borgen, till bevis derå vanligen afgifver till hufvudgäldenärens borgenärer. Så framt skriftlig handling icke blifvit upprättad öfver det hufvudsakliga obligationsförhållandet, utgöres löftesskriften naturligen af en själfständig förskrifning. Men äfven i motsatt händelse kan detta vara förhållandet, ehuru löftesförbindelsen då vanligen tecknas på den handling, som innefattar hufvudförbindelsen, till hvars säkerhet löftesskriften utfärdats. Derest så sker, plägar man för öfrigt affatta löftesskriften synnerligen kort under hänvisning till hufvudförbindelsens innehåll. Men då, vid sviklig förändring af detta senare, domstolarne visat sig böjda att i ett dylikt skriftsätt se en anledning till att låta borgensmannens ansvar jemväl omfatta den utvidgning, som hufvudförbindelsen sålunda kan hafva erhållit, är förfaringssättet ej utan sina vådor. Rådligast är, att borgensmannen sörjer för, att sjelfva löftesskriften till alla delar bestämmer omfånget af hans ansvar och dessutom så upprättas, att förändring af dess innehåll icke lätteligen må kunna ske. Hvarje löftesskrift faller för öfrigt, i sin egenskap af förskrifning, under de för skuldebref gällande rättsbestämmelser. Jfr Skuldebref.

Lösen, dels detsamma som lösningsrätt (se d. o.), dels sjelfva utöfvandet af samma lösningsrätt (lösandet), dels slutligen den penningesumma, som dervid skall erläggas (löseskillingen). I denna senare mening begagnas ordet bland annat såväl i sammansättningen expeditionslösen som äfven förkortningsvis liktydigt med detta ord. Ny förordning ang. expeditionslösen utgafs d. 7 Dec. 1883.

Lösningsrätt betecknar lagligt anspråk på en saks utfående mot erläggande af dess värde. En dylik rätt kan tillhöra någon på grund af en privat rättshandling (kontrakt, testamente o. s. v.) och har i sådant fall sin användning gent emot den person, som mottagit saken under förpligtelse att underkasta sig ifrågavarande lösningsrätt. Vanligen förknippar man dock vid begagnande af uttrycket lösningsrätt der-

med föreställningen om en sakrätt. Man tänker således närmast på de fall, i hvilka någon med afseende å en sak eger att göra en lösningsrätt gällande mot hvar och en, som kan vara i besittning af saken. I särskilda fall har lagen nemligen tillerkänt vissa personer en dylik rättighet. Oftast träder den dock först i verksamhet för den händelse, att fråga i allt fall är om en förändring i eganderätten eller åtminstone besittningsförhållandet till den ifrågavarande saken. Sålunda hafva i vår rätt föreskrifter om lösningsrätt lemnats med afseende å gäfvä, arf, indragning till kronan och pantsättning af egendom. Men mestadels hafva lagstiftarne utfärdat dylika bestämmelser med hänsyn till det fall, att förutvarande egare af en sak försålt den till annan. Och innehafvare af lösningsrätt har, ifall han mot köparen vill begagna sig af densamma, härvid att till honom gälda den kontraherade köpeskillingen. För öfrigt förekommer lösningsrätt hufvudsakligen i fråga om fast egendom, mera sällan vid lös. — Lösningsrättens ändamål är naturligen i olika fall olika. Ytterst har dock med densamma oftast åsyftats att förebygga rubbning i förut bestående rättsförhållanden eller bereda medel till deras återställande. Man märke endast egares lösningsrätt mot den, som i god tro fått genom någon rättshandling i sin ego löst gods, hvilket egaren på grund af låne- eller inlagsaftal lemnat i annan mans besittning, adelsmäns lösningsrätt till frälsegods, som indragits till kronan, och Lunds domkyrkas lösningsrätt till de af henne till skatte försålda hemman och lägenheter för den händelse, att de sålts utom börd, etc. I så vidt-omfattande användning synes lösningsrätten dock ej komma att vidare upprätthållas, Och på grund af den förändring i åsigter, som här egt rum, hafva också flera lösningsrätter kommit ur bruk, der de icke, såsom delvis skett, formligen afskaffats. Detta senare öde har bland annat i det hela drabbat bördsrätten, fordom den viktigaste af alla lösningsrätterna. Men äfven för en framtid kommer nog lösningsrätt att finnas, nemligen för så vidt som den tjenar till att i en egares hand sammanföra ting, hvilka af naturen mera lämpa sig till att vara sålunda förenade. Af dylika lösningsrätter hafva vi fortfarande en mängd i laglig giltighet och verkligt bruk. Sålunda kunna vid försäljning af hus eller tomt i stad den, som eger del deri (viderboende), och i vissa fall den, som besitter tomt derbredvid (nabo), yrka på, att köparen mot erhållande af köpeskillingen måtte till honom afstå huset eller tomten. Vid försäljning af sådant hus i stad, hvilket ligger å annans

grund, har grundens egare en dylik rätt. Och i fråga om jord, hvaraf räntan utgår till enskild man, hafva, alltefter som jorden eller räntan försålts, ränteegaren och jordegaren lösningsrätt mot köparen. På sistnämnda grundsats berodde äfven den lösningsrätt, hvarmed afsågs att stäfja hemmansklyfning och jordafsöndring, och till den del, som denna lösningsrätt ännu kan tagas i anspråk, gäller detta för öfrigt fortfarande. Af liknande beskaffenhet är ytterligare den lösningsrätt till andel i bolag, fartyg och obesuten hyttedel inom Stora Kopparbergs bergslag, som för fall af försäljning tillförsäkrats respektive bolagsmän samt delegare i fartyg och hytta. — Angående sättet för utöfvande af lösningsrätt finnas egentligen inga allmänna föreskrifter. Endast beträffande bördsrätten voro sådana meddelade. Men då dessa äfven tillämpats i fråga om andra lösningsrätter, torde de, trots bördsrättens afskaffande, fortfarande böra på nämnda sätt lända till efterrättelse. För öfrigt finnas i vår rätt dels spridda föreskrifter om lösningsrätters företräde i förhållande till hvarandra och dels rörande fast egendom, som gått i försäljning, stadganden om en viss preskriptionstid för väckande af lösetalan. Denna preskriptionstid, som i stad utgör 6 månader och på landet sträcker sig till och med den första rättegångsdagen af det ting, som infaller efter natt och år, börjar från dagen för lagfartens beviljande å egendomsköpet (se k. förordningen ang. upphörande af hembudsskyldighet d. 16 Juni 1875).

Lösöre köp, en beteckning, som i äldre tider någon gång nyttjades i stället för köp af lösören, men som efter hand kommit att utmärka ett särskildt slag deraf, nemligen en sådan handel, vid hvilken köparen låter säljaren få blifva i besittning af lösörena. — Då enligt 1734 års lag ingen enligt regeln kunde ega panträtt i lös egendom utan att hafva den i sin besittning, tjenade nyssnämnda aftal till kringgående af lagens bestämmelser i detta hänseende. Borgenären upprådde dervid såsom köpare och gäldenären såsom säljare. Köpeskillingen utgjorde försträckningssumman. Den försålda egendomen, hvilken tillsvidare förblef i säljarens hand, skulle vara borgenären till pantsäkerhet samt således af honom icke tagas i anspråk förr, än det visat sig, att gäldenären icke kunde återbetala det försträckta beloppet. Var han åter i stånd dertill, egde en återförsäljning eller en återgång af köpet rum. Ränta kunde borgenären då bekomma genom köpeskillingens höjande. Vanligare var dock, att gäldenären vid den första skenbara försäljningen tillfredsställde borgenärens anspråk på

ränta i form af en hyresafgift för rätten till det fortsatta begagnandet af det försålda godset. — Då dessa aftal icke helt enkelt voro beräknade på att göra en gäldenärs egendom oåtkomlig för samtliga hans gäldenärer, satte de gäldenären i allt fall i tillfälle att utan egen olägenhet gynna en af dem på de öfriges bekostnad. Och enär lagskipningen icke visade sig i stånd att stäffa det missbruk, som sålunda bedrefs, grep omsider lagstiftningen in. — I ämnet hafva två förordningar utfärdats, den första d. 9 Maj 1835 och den andra, som ersatte den föregående och ännu gäller, d. 20 Nov. 1845. Redan enligt 1835 års förordning skulle köparen för bevarande af sin vid lösöreköpet förvärfvade rätt sörja för, att aftalet under iakttagande af vissa föreskrifna former skriftligen upprättades och derefter inom viss tid offentliggjordes. I 1845 års förordning, som ytterligare skärpt föreskrifterna i nämnda afseenden, hafva derjemte intagits bestämmelser om det, som borgenär, hvilken sökt utmätning hos en sin gäldenär, eger att företaga för det fall, att utmätningens verkställande bestrides på grund af lösöreköp, hvarigenom gäldenären till annan man försålt i boet befintlig egendom. Med afseende å den rättsgång, till hvars anhängiggörande borgenären för detta fall bland annat hänvisas, har det förordnats, dels att domstolen, trots iakttagandet af stadgandena om lösöreköpets upprättande och offentliggörande, eger att efter omständigheterna pröfva afhandlingens giltighet, dels att utmätningssökanden har rätt att affordra den, som enligt afhandlingen är köpare, ed om dess öfverensstämmelse med de verkliga sakförhållandena. — Ifrågavarande lagstiftning har emellertid alldeles icke löst alla de tvistefrågor, som med afseende å lösöreköpet förekommit. Ja delvis har den tvärtom gifvit anledning till helt och hållet nya spörsmål. Beträffande de stycken, i hvilka sålunda olika meningar försports, har den juridiska praxis på grund af verkliga rättsfall dock tvungits att bestämdt uttala sig. Och småningom synas åsigtarna härvid hafva stadgat sig på följande sätt. Lösöreköp gälla mot säljarens borgenärer allenast för det fall, att de äro verkliga köp och således icke då de afslöjas såsom förtäckta pantförskrifningar. Och för att lösöreköp må kunna bestå mot en utmätning, skola i allt fall samtliga de formaliteter, som stadgats i fråga om dess upprättande och offentliggörande, i sin helhet vara fullbordade före utmätningens verkställande. Deremot saknar lösöreköpsförordningen tillämplighet för den händelse, att borgenärer icke göra sina fordringsanspråk gällande genom utmätning utan i konkurs,

För detta senare fall är köparens rätt således icke beroende på iakttagelse af nyssnämnda bestämmelser i förordningen. Så framt borgenärerna anse sig lida i sin rätt genom lösöreköpet, hafva de att söka dess häfvande i den ordning, som är föreskrifven i konkurslagens stadganden om återgång af konkursgäldenärs aftal. I en punkt synes dock full enighet hittills icke hafva ernåtts. Ofta händer nemligen, att lösöreköpsafhandlingar innefatta ej allenast upplåtelse af eganderätt till hos säljaren befintliga, individualiserade lösa saker utan äfven försäljning af sådana värdeföremål, som lösöreköpsförordningen egentligen icke afser, t. ex. hus, gröda, hyresrätt eller arrende. Och härvid har yppat sig tvekan, dels huruvida förordningens bestämmelser skola utsträckas till att gälla i fråga om dylika rättigheter, dels om i motsatt fall den här af gjorda upplåtelsen, hvarpå lösöreköpsafhandlingen — vare sig nu dermed förfarits, såsom i förordningen stadgats, eller icke — i allt fall utgör bevis, må utan besittningstagande från köparens sida skydda honom i hans rätt mot en senare verkställd utmätning. Jfr Lösören.

Lösören (Gammalsv. *lösörar*, af *lös*, lös, rörlig, och *öre*, pl. *örar*, penning, värde) är en redan i våra äldsta landskapslagar brukad beteckning för sådana värdeting, som icke bestå i fast egendom. Och i denna bemärkelse förekommer ordet, omvexlande med lös egendom, ännu i det moderna lagspråket. Grunden för ifrågavarande indelning, hvilken för öfrigt har sin motsvarighet i den romerska rättens åtskilnad mellan *res mobiles* och *res immobiles*, framgår af sjelfva beteckningarne. Såsom fast egendom betraktas allt det, som icke utan skada kan förflyttas från en ort till en annan, således sjelfva marken och hvad, som af naturen eller människohand på ett bestående sätt dermed förenats. Det öfriga är lös egendom. — Såsom här af synes, har indelningen skett med afseende å s. k. kroppsliga saker, d. v. s. de föremål för rättigheter, som med känslan kunna uppfattas. Uttrycket „lösören“ afser dock egentligen icke sådana ting, som allenast till sin myckenhet äro bestämde, utan endast individuella saker och närmast husgeråd, möbler och dylikt i egentlig mening flyttbart gods. Så hafva i gällande utsökningslag lösören uttryckligen blifvit ställda i motsats till bland annat penningar, och så uppräknas i den äldre rättens föreskrifter om den ordning, hvari utmätning må ske, jemte lösören icke blott jord, utan äfven få, korn, hö och hus. Här äro således lösören fattade i en mera inskränkt bemärkelse än hvad, som enligt den förut angifna utgångs-

punkten för indelningens uppställande egentligen synes hafva bort ske. Vanligen är dock förhållandet omvänt. Och detta beror då derpå, att termerna „fast egendom“ och „lösören“ användas till att uppdelat icke längre kroppsliga saker utan alla de rättigheter, som äro af förmögenhetsrättslig beskaffenhet. Härvid är det nemligen förutom eganderätt endast undantagsvis, som andra rättigheter till fasta saker räknas såsom fast egendom. Det stora flertalet dylika rättigheter, t. ex. panträtt och nyttjanderätt, falla jemte rättigheter till lösa saker under begreppet lös egendom eller lösören. Och hit föras dessutom alla de rättigheter, som till sitt föremål icke hafva kroppsliga ting, såsom patenträtt, literär eganderätt, fordringsrätt etc. Ifrågavarande åtskilnad emellan fast egendom och lösören har fordom varit af synnerlig vikt i juridiskt hänseende och har delvis fortfarande bibehållit denna sin betydelse. Så är särskildt fallet i fråga om giftorätt, morgongåfva och arfskifte samt för öfrigt äfven utmätning. Se vidare Lösöreköp.

Minderårig (Lat. *minor*) kallades efter romersk terminologi sådan person, som hunnit manbarhetsåldern, men ännu icke fyllt 25 år. Manbarhetsåldern var för män visserligen äfven myndighetsåldern, och såväl män som qvinnor skulle med manbarhetsåldern rätteligen hafva tillträtt förvaltningen af sin egendom. Men då de ej ansågos mogna dertill, ställdes de till uppnådda 25 år under kuratel (se d. o.). Så till vida som ifrågavarande romerska anordning efterbildats i de moderna rättssystemen, har uttrycket minderårig bibehållit nämnda tekniska betydelse. En mera fri användning deraf förekommer dock äfven. I sin motsättning till fullårig har minderårig nemligen kommit att i allmänhet utmärka alla dem, som med anledning af sin ungdom befinna sig i en undantagsställning i ett eller annat rättsligt afseende. Äfven der, hvarest man förblifvit främmande för berörda romerska institut, återfinnes därför likväl uttrycket. Detta gäller jemväl Sverige. Der tillhör det dock mera det dagliga talet än det egentliga rättspråket. Lagstifterne hafva i allmänhet undvikit detsamma. Helt och hållet har det dock icke skett. I äldre lagar rörande statsförfattningen användes ordet i fråga om konungens person såsom en annan beteckning för omyndig. I en och annan administrativ författning synes "minderårig" åter utmärka person under 15 år. Och då man till skydd för personer i uppväxtåldern ansett sig böra i viss mån hindra ett altför tidigt, farligt eller utsträckt användande af deras ar-

betskrafter, har hithörande lagstiftning, hvilken i svensk rätt afser alla dem, som äro under 18 år, om dem nyttjat benämningen minderåriga, så t. ex. k. förordningen d. 18 Nov. 1881 angående minderårigas användande i arbete vid fabrik, handverk eller annan handtering. Ordets bemärkelse är alltså hos oss temligen sväfvande. Allmänneligen förbinder man väl dermed föreställningen om en ålder, som faller under och ej öfver myndighetsåldern. Jfr Öfvermage.

Morgongåfva (T. *morgengabe*) var namnet på en af mannens skänker vid det germanska bröllopet och synes i motsats till åtskilliga andra sådana gåfvor hafva förärats bruden personligen. Om dess betydelse råda olika meningar. Från början torde dock dervid mer eller mindre hafva fästs föreställningen om ett *pretium virginittatis*. Men redan tidigt har morgongåfvan hufvudsakligen betraktats såsom en gengäld för qvinnans hemgift och arbete för boets förkofran. Af denna uppfattning synes vår tidigare landsrätt hafva varit beherskad. Ty enligt denna utgick morgongåfvan äfven vid äktenskapets upplösning genom hustruns död, nemligen till hennes släkt eller, enligt landslagen, åtminstone till efterlevande barn. Annanstädes åter synes morgongåfvan hafva bibehållits såsom ett enkeunderstöd och utföll således endast, om hustrun öfverlefde mannen. Grundsatsen upptogs med 1734 års lag i vår landsrätt, men hade, såsom våra stadslagar utvisa, sedan gammalt haft sin giltighet för stadsrätten. Derstädes var dess erhållande för öfrigt ytterligare beroende af det vilkor, att barn af äktenskapet ej funnos i lifvet. Och äfven i detta afseende blefvo med k. förordningen d. 19 Maj 1845 stadsrättens regler öfverflyttade till landsrätten. — Morgongåfvan, ursprungligen lemnad morgonen efter bröllopsnatten, utfästades emellertid redan vid trolofningen. I början uppgick den troligen endast till ett mindre värde och gynnades då från lagstiftningens sida med vissa undantag från de strängare föreskrifter, som i allmänhet gälde gåfvohandlingar. Senare stadgades åter vissa inskränkningar i fråga om utfästelse af morgongåfva. Dit höra fastställelsen af vissa maximibelopp och förbuden mot afhändelse af fast egendom under eganderätt — allt föreskrifter, som hos oss bevarat sig i gällande lag. — Morgongåfvan är för öfrigt till största delen ett redan utdött institut. I Frankrike och England har den med all sannolikhet temligen tidigt sammansmält med mannens öfriga bröllopsskänker till en enda förmögenhetsprestation (Fr. *douaire*, Eng. *dower*). Några spår deraf återstå åtminstone ej numera. Annanstädes

— såsom i Tyskland och Danmark — inskränktes bruket af morgongåfva till vissa ståndsklasser, företrädesvis adeln. De flesta af nu gällande lagböcker omnämna alldeles icke institutet. I öfverensstämmelse med hvad förhållandet ännu är hos oss, men i motsats till hvad, som eljest gält i ämnet, har dock den sachsiska lagstiftningen icke allenast vidkänts morgongåfvan, utan äfven stält dess utgående i oberoende af särskild gåfvo-handling från mannens sida. Men i Sachsen har en särskild lag (Mandat af d. 31 Jan. 1829) uttryckligen afskaffat institutet. I Danmark försvann morgongåfvan med öfriga adliga prerogativ (1849 års Grundlov § 92). Hos oss har åter institutet hittills bevarat sig. Enligt svensk lag kan för öfrigt morgongåfva i vissa fall förverkas af qvinnan (Giftermålsbalken 9: 4; 13: 1, 4, 7; Ärfdabalken 6: 3) och i andra åter komma att utgå, trots det att mannen öfverlever hustrun (Ärfdabalken 6: 3), eller den äktenskapliga sammanlefnaden upplöses på annat sätt än genom dödsfall (Giftermålsbalken 5: 3; 13: 1).

Myndighetsålder, den lagbestämda ålder, efter hvars uppnående full rättsverkan tillägges en persons derefter företagna rättshandlingar. I äldsta tider sammanföll myndighetsåldern med manbarhetsåldern: enligt romersk rätt 14 år för man och 12 för qvinna, enligt germansk ursprungligen 12 år (Sachsenspiegel och Helsingelagen) och senare i allmänhet 15 (våra öfriga landskaps- och landslagar samt äldre dansk och norsk rätt). I män som förmögenhetsintressena fingo större betydelse, framträdde dock en benägenhet att utsträcka tiden för omyndighetstillståndet. I den romerska rätten bibehöll man dervid den gamla myndighetsåldern, men lät den myndigvordne i egenskap af minderårig ännu någon tid (till hans 25:te år) förblifva i en undantagsställning i rättsligt afseende. Så anförtroddes bland annat förvaltningen af hans förmögenhet åt en kurator, och sjelf ställdes han sålunda under kuratel. Full myndighet tillkom honom alltså först med fyllda 25 år. Men förutom nämnda 14 och 12 år blefvo äfven andra åldersgränser under 25 af betydelse för vinnande af rättslig handlingsförmåga. Efter fyllda 7 år kunde en person företaga för henne ostridigt fördelaktiga rättshandlingar, och vid 18 år kunde qvinna samt vid 20 år man åt sig utverka en myndighetsförklaring (*venia ætatis*) och befrias från kuratel. Mångentädes anslöto sig de moderna folkens rättssystem i förevarande fråga till den romerska rätten och satte 25 år såsom åldern för fullständig myndighet. På andra håll gick utvecklingen åter i en mera sjelfständig rigtning. Myndighetsåldern höjdes

nemligen enligt regel till 21 år (England och äfven Nord-Amerika; Sachsen; Sverige 1721). Den nyare rätten företer en mängd mäklingsförsök mellan dessa olika anordningar och åldersbestämmelser. I det hela synes det romerska systemet härvid alltmera mista anhängare, och utsigterna städse tilltaga för en allmän fastställelse af 21 år såsom myndighetsålder (Frankrike 1791; Norge 1869; Tyskland 1875; Schweiz 1881; äfvenledes Belgien, Italien och Ryssland). Undantagsvis förekomma dock fortfarande andra åldersbestämmelser i nämnda afseende (Danmark, Spanien och Portugal 25, Österrike 24 och Holland 23 år). Och ej heller är det romerska kuratelet såsom ersättning för förmynderskap alldeles försvunnet ur den moderna rätten. — Förenämnda regler hafva närmast sin tillämpning å män. Ända till den senare perioden af det romerska kejsaredömet stodo enligt den romerska rätten de qvinnor, som ej befunno sig i sina fäders eller mäns magt och skydd, städse under förmynderskap, ehuru de med uppnådd manbarhet eller senare efter upphörd minderårighet sjelfva kunde öfvertaga förvaltningen af sin egendom. Äfven i germansk rätt synas qvinnorna ursprungligen hafva, oberoende af sin ålder, behandlats såsom omyndiga. Enkor åtnjöto dock särskilda friheter och hade redan enligt våra landskapslagar i det mesta samma förfoganderätt som myndiga män. Men äfven ogifta qvinnor hafva tidigare eller senare fått rätt att komma i delaktighet af en liknande förmån. Stundom hafva dervid visserligen särskilda förbehåll uppställts, såsom hos oss exempelvis ansökan om att blifva myndig förklarad (före k. förordningen d. 15 Juni 1858) och en derpå utgående anmälan (före k. förordningen d. 16 Nov. 1863; ännu i Finland för qvinna mellan 21 och 25 år) eller en högre ålder (före lagen d. 5 Juli 1884: 25 år). Men numera råder i allmänhet full likställighet mellan könen i dessa afseenden. Och särskildt är myndighetsåldern för dem enahanda (i Danmark lag 1857, i Norge 1863 och i Sverige 1884). — Då den äldre myndighetsåldern betecknade öfvergången från brist på all handlingsförmåga till dess fullständiga motsats, gäller detta deremot ej den yngre, mera framskjutna myndighetsåldern. En viss rättslig förmåga uppstår redan dessförrinnan. Såsom exempel från den svenska rätten må följande anföras. Efter fyllda 15 år eger hvar och en att råda öfver det, som han sjelf förvärfvat, och kan höras såsom vittne inför domstol. Då må qvinna äfven träda i äktenskap, fastän visserligen endast med samtycke af giftoman, så länge hon är omyndig. Omyndig kan äfven te-

stamentera, derest han är eller förut varit gift. Och hvad vidkommer aftal om personlig tjänst, torde hvar och en, som grundlagt någon sjelfständig ekonomisk existens, kunna förpligta sig dertill med rättslig verkan (jfr Legostadgan § 18). I ett par fall kan till och med full myndighet uppstå före den vanliga myndighetsåldern. 1734 års lag (Ärfdabalken 19: 3) stadgar nemligen ovilkorligt, att enka råde öfver sig och sitt gods, en bestämmelse, som i praxis anses hafva sin tillämplighet jemväl för fränskild hustru. Och i öfverensstämmelse med hvad, som äfven annanstädes förordnats, har myndighetsåldern för konung och tronföljare af politisk hänsyn satts lägre än den vanliga, nemligen till 18 år (Regeringsformen § 41). Hvad eljest beträffar utöfvandet af politiska rättigheter och beklädandet af statsembeten, hafva afvikelserna från den vanliga åldern för myndigblifvande skett i den motsatta riktningen. Sålunda fordras enligt svensk rätt ända till 35 år för valbarhet till riksdagens Första kammare samt 25 år för valbarhet till Andra kammaren, kommunal- eller stadsfullmäktig, ordförande i kommunalstämma eller kommunalnämnd äfvensom för utöfvande af domareembete eller nämndemansbefattning. Dylika åldersbestämmelser förekomma ofta under benämningen *politisk myndighetsålder*. — På detta vis talar man äfven om en *kriminell myndighetsålder*, nemligen den ålder, efter hvilken verkligt straff må kunna ådömas någon, enligt vår lag regelrätt 15 och vilkorligen 14 år samt i vissa fall ändock med lindring i straffet för den, som ej fyllt 18 år (Strafflagen 5: 1—3). Det torde vara alldeles riktigt att i berörda åldersbestämmelser se utbrytningar från den civila myndighetsåldern. Ty ej blott på det civila utan äfven på det politiska och kriminella området vans ursprungligen med uppnådd myndighet rättslig handlingsförmåga med deraf följande rätt och förpligtelse. Under den sociala utvecklingens fortgång har dock, såsom af det föregående synes, denna enhet icke kommit att upprätthållas. Uttrycken myndighet och myndighetsålder hafva härvid företrädesvis fått sin användning med afseende å civilrättsliga förhållanden och beteckna således numera egentligen inträdandet af förmågan att företaga rättshandlingar af privaträttslig beskaffenhet. I annan mening användas de endast i en öfverförd betydelse.

Målsman (Gammalsv. *malsmaþer*, af *mal*, tal, målföre, och *maþer*, man) kallas den, som på grund af en honom åliggande skyddspligt mot en annan har förbindelse att tillvarataga dennes intresse i rättsärenden. På sådant sätt nytt-

jas ordet äfven i en mera omfattande bemärkelse (Strafflagen 6: 8) och särskildt jemväl om förmyndare i hans förhållande till myndling (Rättegångsbalken 15: 1). Men företrädesvis nyttjas uttrycket dock för att beteckna mannens rätt och skyldighet gentemot hustrun i förenämnda afseende (Giftermålsbalken 9: 1). — Ursprungligen innebar egenskapen af målsman vida mera, än nu är fallet. Målsmannen behandlades sålunda vid rättstvister enligt regel i allo såsom part i sin skyddslings sak. Ansvar för dennes gerningar träffade närmast målsmannen. I allt fall inestod denne med person och gods för lemmande af upprättelse åt den, som genom hans skyddsling lidit kränkning i någon sin rätt. Och det var målsmannen, som hade att utföra alla parten åliggande processuella handlingar och, der bevisreglerna kräfdes edsprestation från partens sida, således äfven att med sin ed fästa eller värja sin skyddslings rätt. I den nuvarande målsmannarätten ingå dock ej dylika skyldigheter. Deri ligga blott rätt och förpligtelse att söka och svara inför domstol. Men äfven i denna del hafva under tidernas lopp viktiga inskränkningar försiggått. I sådant brottmål, hvari straffarbete kan ådömas, eger sålunda målsmannen endast att lemna sitt bistånd åt den anklagade. Svara måste denne sjelf inför domstolen. Och i alla slags brottmål kan den, som står under målsman, lika såväl som denne uppträda i egenskap af käreande, så framt han må anses besitta dertill erforderlig förståndsmognad. Härutöver har mannens målsmannarätt ytterligare kringskurits. Det moderna rättsmedvetandet visar sig nemligen alltmåra obenäget att vilja betrakta hustrun såsom omyndig. Det är ej nog, att qvinnan träder i utöfningen af full handlingsfrihet för det fall, att mannens målsmannarätt faktiskt ligger nere (Giftermålsbalken 11: 6; 15: 1). I alla de fall, då mannens rätt kommer i kollision med hustruns (Giftermålsbalken 11: 8; Boskillnads-förordningen d. 18 Sept. 1862), eger hustrun numera att sjelf bevaka sin rätt och utföra sin talan. Och enligt regel tillkommer henne en dylik rätt i fråga om all den egendom, som undantagits från mannens förvaltning (Giftermålsbalken 9: 1 enligt k. förordningen d. 11 Dec. 1874), hvarjemte hon sjelf må sökas för alla de förbindelser, som hon i en behörigen grundlagd sjelfständig ekonomisk existens kan hafva åsamkat sig (k. förordningen d. 28 Juni 1798 och Prom. L. till Utsökningslagen 13: 2).

Mödernearf, det gods, som tillfallit någon i arf efter moder eller sådan person, med hvilken han genom henne räk-

nat släkt. Enligt romersk rätt skulle allt barnens förvärf ingå i faderns förmögenhet. Vid de undantag, som denna regel underkastades, tillades barnen eganderätten till arf efter modern, men förbehölls fadern fortfarande förvaltnings- och nyttjanderätt dertill. Och då denna bestämmelse ej blott utsträcktes till att i allmänhet gälla för sådant gods, som erhållits af moder eller modernefränder (*bona materni generis*), utan gjordes till regel i fråga om allt, som ej kom från faderns förmögenhet (*bona profecticia*), användes stundom beträffande hela denna klass af barnagods (*bona adventicia*) beteckningen mödernearf (*bona materna*). I öfverensstämmelse med den germanska rättsuppfattningen har fader i svensk rätt aldrig ansetts hafva förfogande öfver barnens mödernearf annorledes än i egenskap af förmyndare. Deraf beror äfvenledes det redan i våra äldsta rättsböcker meddelade åläggandet för enkling att vid nytt gifte afvittra sina barn — en skyldighet till föranstaltande af bodelning, som under nämnda omständigheter i öfrigt jemväl förefinnes för enka (Giftermålsbalken 12: 1). Och då nu för tiden fader såsom förmyndare har barnens mödernearf i sin besittning, äro hans med afseende derå förefintliga ansvar samt skyldighet att ställa säkerhet och aflägga redovisning för både kapital och afkastning desamma, som med nu gällande regler för förmynderskapsförvaltning i allmänhet bestå för förmyndare beträffande deras myndlingars gods.

Nabo (af Gammalsv. *na*, nära, och *bo*, en som bor, boende) kallas man i förhållande till en annan, för så vida man i stad eger hus eller tomt, som omedelbart gränsar intill den andres hus eller tomt. I lagspråket sättes nabo sålunda hufvudsakligen i motsats till viderboende (Gammalsv. *vidherboande*, *viþerbo*, af *viþer*, tillsammans med), hvarmed åter afses den, som med en annan har del i samma hus eller tomt i staden. — Naborätt betecknar egentligen inbegreppet af de rättigheter, som man har mot annan i egenskap af dennes nabo. Dessa rättigheter äro således inga andra än de, som i allmänhet följa af ett granskapsförhållande, endast att, då nabo särskildt utmärker sådan granne i stad, med hvilken man har gemensam gräns på marken, dessa rättigheter härigenom få sitt innehåll närmare bestämdt. I det hela saknar nemligen vår rätt sedan gammalt särskilda lagstadganden angående naboskap. Endast så till vida hafva lagstiftarne häråt egnat uppmärksamhet, att de för vissa fall tillagt jemväl nabo den viderboende redan sedan gammalt tillkommande lösningsrätten (se d. o.). Och vid den allmänna lagens i öfrigt iakt-

tagna tystnad om rättsförhållandet torde med naborätt vanligen förstås ifrågavarande lösningsrätt. Utsträckandet af lösningsrätten till nabo är för öfrigt ej heller af synnerligen gammalt ursprung i vår lagstiftning. Det skedde nemligen genom en k. resolution af d. 20 Dec. 1721, som utgör förebilden till nu gällande bestämmelser i ämnet (Jordabalken 7).

Naturliga barn (Lat. *liberi naturales*) förekommer i den romerska rätten såsom en beteckning för sådana barn, som någon sjelf aflat, i motsats till dem, som han adopterat. Vanligare nyttjades dock uttrycket om barn, som föddts utom äktenskapet. Emellertid afsåg man härmed icke alla sådana barn, utan endast de i ett konkubinat födda barnen, hvilka hade en bättre rättsställning än öfriga oäkta barn (*spu'rii*). Då såväl adoption som konkubinat förblifvit för vår rätt främmande företeelser, känner vårt lagspråk ej heller förevarande beteckning. I dagligt tal kan visserligen uttrycket "naturliga barn" förekomma, men då åsyftas dermed ej annat än "oäkta barn".

Nyttjanderätt är enligt juridisk terminologi rättigheten att begagna en annan person tillhörig sak (i romersk rätt *usus*), vanligen med befogenhet att derjämte tillgodogöra sig deraf fallande afkastning (i romersk rätt *ususfructus*). Då med rättigheten tänkes förenad en förpligtelse att återställa saken till dess egare i oskadadt skick, kunna egentligen blott sådana kroppsliga ting, som vid begagnandet icke förbrukas, utgöra föremål för nyttjanderätt. — I en mera egentlig bemärkelse talar man dock äfven om nyttjanderätt, då någon af annan har mottagit kroppsliga ting endast med skyldighet att redovisa derför med en mängd af lika storlek och godhet. Vidare säges någon hafva nyttjanderätt till s. k. okroppsliga ting, patent, fordran etc., blott att han af sådan rättighet eger att för någon tid tillgodonjuta den afkastning, som eljest tillkommer rättighetens innehafvare. Nyttjanderätt uppstår på alla de olika sätt, på hvilka rättigheter i allmänhet tillkomma, men beror vanligen på aftal. Och dervid bestämmes rättsförhållandet af kontrahenternas öfverenskommelse och aftalens särskilda natur (jfr *Legoaftal*).

Obligation (Lat. *obligatio*, egentligen fastbindning; skuldförbindelse) betecknar i juridisk mening närmast den mot en fordringsrätt svarande förbindelsen, men nyttjas jemväl för att utmärka ej blott rättsförhållandet i dess helhet utan äfven fordringsrätten. Båda dessa termer, fordringsrätt och obligation, kunna i öfrigt användas för hvarje fall, då rätt och förplig-

telse föreligga, och sålunda jemväl då fråga är om samhälls-medlemmarnes allmänna skyldighet att uppfylla sina statsborgerliga pligter eller att lemna hvarandra ostörda i besittningen af rättigheter till person och egendom. Men vanligen afser man med obligation sådan förbindelse, hvari en person trädte till annan på grund af någon dem särskildt vidkommande rättsgrund: kontrakt, testamente, skadegörelse, rättsgemenskap etc. Ett framträdande moment i obligationen är den berättigades förmåga att göra den gällande mot den förpligtade. Dock finnes denna egenskap fullständigt allenast hos de civila obligationerna, ej hos de s. k. naturliga. Här saknas den alltid i större eller mindre måtto. En fordran kan exempelvis ej uttagas på exekutiv väg, utan medför endast rätt till qvittning, betalning ur mottagen pant eller frihet från återgåldande af redan mottagen prestation. En obligations innehåll kan vara *positivt* eller *negativt*, d. v. s. innefatta en skyldighet att antingen utföra eller underlåta något. Obligationer af det förre slaget äro de viktigare, och af dem äro åter mest betydande de, som innebära en skyldighet att lemna något annan till egande. I öfrigt finnes en mängd indelningar af obligationerna. De kallas *ensidiga*, då af rättsförhållandets personer blott den ena har förpligtelse till den andre, såsom vid försträckning, och *tväsidiga*, då, såsom vid köp, båda äro ömsesidigt förbundna. Efter beskaffenheten af obligationens föremål skiljes åter mellan delbara och odelbara, mellan bestämda och obestämda samt bland de senare mellan alternativt och generiskt bestämda obligationer. Och för det fall, att flera personer, såsom väl kan ske, gemensamt äro berättigade eller förpligtade, talar man om solidariska och korreala obligationer.

Der skriftligt erkännande af obligationen lemnats, användes äfven om detta uttrycket obligation. Dock sker detta egentligen blott om sådana i den offentliga rörelsen förekommande *förskrifningar*, som äro utfärdade af stater, kommuner samt större kredit- och industribolag.

Omyndig kallas den, som ännu ej uppnått laga myndighetsålder (se d. o.) eller eljest af särskild anledning, t. ex. vanvett, slöseri etc. (Ärfdabalken 19: 4), ståtts under förmyndare. Den omyndige kan genom sina handlingar icke förändra sin rättsställning. Och då med omyndig närmast afses den, som i civila rättsärenden saknar handlingsförmåga, förstås alltså vanligen med omyndig sådan person, som ej genom civila rättshandlingar kan förvärfva sig rättighet eller åtaga

sig förpligtelse. Denna saknad af rättslig förmåga kan i öfrigt vara större eller mindre. Den är naturligen fullständig hos vansinniga och barn i tidigaste lefnadsåldern. Men sedan en person hunnit den mognad i förståndet, att hon är mäktig af verkliga beslut, kan hon redan före uppnådd myndighetsålder i visst afseende ega rättslig handlingsförmåga, nemligen för så vidt hon fyllt ett visst antal år eller grundlagt en själfständig ekonomisk ställning. De, som af annan orsak än vanvett ståtts, trots fullårighet, under förmyndare, ega sålunda att förfoga öfver sin personliga arbetskraft och hvad de under sitt omyndighetstillstånd själfva förvärfva. — Derest den omyndige, oaktadt saknaden af rättslig handlingsförmåga, företager en rättshandling, kunna dock häraf följa vissa rättsverkningar. Förutsatt att den omyndige icke är helt och hållet ur stånd att fatta verkliga beslut, har handlingen rättslig verkan, om den omyndiges rättsställning derigenom förbättras. Pröfningsrätten i detta afseende tillhör närmast förmyndaren. Det är han, som har att bestämma, huruvida den skall hafva rättslig verkan. Genom hans efteråt lemnade samtycke får rättshandlingen full giltighet, och så sker äfven, om den omyndige efter vunnen myndighet godkänner densamma. Nämda samtycke af förmyndaren antages i vanliga fall jemväl vara gifvet, derest förmyndaren, efter vunnen kännedom om rättshandlingen, underlåter att inom lämplig tid yrka på dennas ogiltighet. Under vissa omständigheter kan ett sådant samtycke vara gifvet på förhand eller i allt fall presumeras till förmån för den eller dem, som med den omyndige inlåta sig i rättsliga transaktioner. Sålunda anses under vanliga förhållanden den, som mot kontant betalning sålt något till omyndig, hafva haft anledning att antaga, det den omyndige dervid handlat på uppdrag af förmyndaren; och den goda tro, hvori säljaren härvid förutsättes hafva varit, förlänar åt köpet giltighet. En dylik verkan tillägges deremot icke god tro, då det gäller, huruvida den, som aftalat med den omyndige, kunde anses hafva vetat eller haft skäl att antaga, att den senare verkligen varit omyndig. Allenast för det fall, att den omyndige genom bedrägligt handlingssätt härutinnan framkallat en oriktig föreställning hos medkontrahenten, kan denne göra mot honom en rätt gälande, nemligen i form af ett vanligt skadeståndsanspråk. För den händelse, att ett aftal må kunna häfvas på grund af den ene kontrahentens omyndighet, anse några, att yrkandet härå kan framställas ej blott från den omyndiges utan äfven från medkontrahentens sida. Enligt den motsatta uppfattning-

gen har den omyndiges medkontrahent åter ej en sådan rätt, utan eger endast att affordra förmyndaren en förklaring, huruvida han vill gifva sitt samtycke till aftalet eller icke. Och denna senare åsigt torde hos oss ännu vara den mera allmänt omfattade. Åtminstone är väl förhållandet sådant för det fall, att den, som aftalat med den omyndige, kan anses hafva haft eller böra hafva haft kännedom om hans omyndighetstillstånd. Då aftal med den omyndige återgår, skall hvad, som på grund af aftalet presterats, så vidt möjligt är, å ömse sidor återställas, eller ock ersättning därför lemnas. Från den omyndiges sida behöfver dock sådant återbärande ega rum endast i den mån, som det, hvilket till honom lemnats, ännu finnes kvar i hans besittning eller uppenbart ländt till ökande af hans förmögenhet. Jfr Minderårig.

Orubbadt bo. Då efter förordnande af affiden make den efterlevande har fått behålla hela boets qvarlåtenskap, utan skifte med barn eller andra arfvingar, säges han "sitta i orubbadt bo". Ett sådant förordnande göra äkta makar vanligen ömsesidigt i s. k. "inbördes testamenten". Enligt regel innefattar det endast ett uppskjutande af skiftet efter den aflidne, vare sig att detta skall ega rum enligt testamenteriska bestämmelser eller i den ordning, som lag stadgar.

Oskift bo. Om de, som ega att skifta qvarlåtenskapen efter en affiden, underlåta detta och upprätthålla gemenskapen, sägas de "lefva samman i bo oskift" (Ärfdabalken 11). Ett dylikt rättsförhållande tänkes böra ordnas genom en formlig öfverenskommelse. Den, som ej vill lefva i oskift bo, har rätt att till erhållande af sin andel fordra skiftets verkställande.

Oäkta barn kallas de barn, som äro aflade utom laga vigselfästadt äktenskap. Dock blifva under vissa omständigheter jemväl sådana barn äkta, enligt Sveriges lag: de, som äro aflade i våldtägt eller af dem, som utan vetskap om fortvaron af enderas tidigare äktenskap gift sig med hvarandra, samt de, som äro aflade af trolofvade eller under äktenskapslöfte eller i lönskaläge, hvarå sedan vigsel eller tillsägelse om äktenskap följt. Endast öfriga utom äktenskapet aflade barn äro alltså enligt vår lag oäkta. Dock föras dertill ovillkorligen de, som aflats i hordom eller i förbudna led. Der barnen födts i ett äktenskap, som formelt lagligen tillkommit, är man dock nu mera benägen att betrakta barnen såsom äkta, så snart modern varit i god tro beträffande äktenskaps materiella laglighet. Likaledes räknar man såsom äkta barn dem, hvilka födts i ett äktenskap i förbudna led, så snart blott

dispens till äktenskapet kunnat gifvas. — Oäkta barn hafva alltid haft en sämre rättsställning än de äkta. Särskildt gäller detta i förhållande till fadern, i det att oäkta barn närmast hafva tänkts vara hänvisade till moderns omsorger och tillhöra hennes familj. Dock består enligt vår lag för såväl fader som moder till oäkta barn skyldighet att sörja för deras uppfostran och för tillfredsställande af deras nödtorftiga behov, till dess de sjelfva kunna nära sig med sitt arbete. Men modern är dock härvid den, som närmast har att behålla barnet hos sig samt att bestämma och vaka öfver dess uppfostran. Genom henne är det äfven, som faderns bidrag till barnets uppehälle och utbildning vanligen kommer detsamma till del. Likaså är det i förhållande till modern, som oäkta barn företrädesvis hafva att uppfylla de pligter, hvilka åligga barn mot deras föräldrar. — Skarpast framträder sedan gammalt olikheten mellan äkta och oäkta barns rättsställning i fråga om arfsrätten. Då enligt 1734 års lag arf efter oäkta barn toges i vanlig ordning, hafva oäkta barn sjelfva blott arfsrätt efter egna bröstarfvingar och således hvarken efter fäderne- eller modernefränder. Och k. förordningen d. 14 Apr. 1866 har endast så till vida gjort ändring häri, som den stadgat, att sådana oäkta barn, som ej äro aflade under moderns äktenskap eller i förbudna led, få taga arf efter sin moder i den egendom, som ej utgör bröstarfvinges laglott. Detta eger dock rum, endast derest modern låtit anteckna barnet såsom sitt i kyrkoboken för den församling, i hvilken hon vid barnets födelse var kyrkoskrifven. — I Danmark och Norge hafva oäkta barn full arfsrätt efter moder och modernefränder, hvarförutom fader genom särskild handling (tinglysning) kan bereda dem arfsrätt jemväl efter sig och sina fränder. Dervid taga de dock jemte äkta barn endast half lott, men gå före aflägsnare släktningar.

Pant, föremålet för borgenärs panträtt (se d. o). Panten tänkes enligt regel vara ett kroppsligt ting, för hvilket fall panträtten visar sig såsom en inskränkning i eganderätten. Men i och för sig är det intet, som hindrar, att hvad helst som eger förmögenhetsvärde kan tjena såsom pant, således dels andra sakrätter än eganderätt, nemligen nyttjanderätt, afkomsträtt och jemväl redan bestående panträtt, dels s. k. okroppsliga saker, såsom patenträtt och intellektuell eganderätt, dels ock fordringsrätt. Men från den positiva rättens sida kan dock härför onekligen hinder möta. Visserligen torde servitut öfverallt kunna sättas i pant, ehuru väl endast jemte den fasta egendom, till hvars förmån den inrättats. Och i den

svenska rätten kunna härförutom åtskilliga sakrätter i fastigheter blifva föremål för panträtt i form af inteckning, nemligen för så vida de rättsligen anses och behandlas såsom fast egendom. Dit höra fideikommissrätt och superficiarisk rätt (Lagfartslagen d. 16 Juni 1875 § 1). Men i regel hänföras såväl sakrätter i fast egendom som äfven öfriga här ofvan anmärkta rättigheter, till den del de i det hela kunna rymmas under egendomsbegreppet, till lös egendom. Och i fråga härom gäller i den svenska rätten, att panträtt deri kan upplåtas endast med sakens öfverlemnande i panthafvarens besittning. Beträffande sakrätt kan detta vilkor visserligen uppfyllas, för så vidt sakrättsegaren, såsom fallet är vid införsel i fast egendom och den allmänna formen af panträtt i lös egendom (Jordabalken 9: 6 och Handelsbalken 10: 6), sjelf har egendomen i sin besittning, men i öfriga fall endast för den händelse, att rättigheten på ett eller annat sätt förkroppsligats, i ett skuldebref, en aktie, en obligation eller annan sådan urkund. — Till den del, som utmätning anses medföra liknande rättsverkan som pantaftal och till följd häraf talas om tvångspant, är denna dock oberoende af här angifna omständigheter. Äfven om utmätningen ej kan föra till något verkligt besittningstagande, har den rättsligen sin fulla verkan (Utsökningslagen § 75). En annan omständighet är, att den för sådant fall faktiskt kan komma att ställa sig sämre. — Uttrycket pant användes i mera oegentlig bemärkelse äfven till betecknande af ej mindre panträtt än ock pantaftal.

Pantbref. För vinnande af panträtt, som frivilligt upplåtes, fordras merendels, att till aftalet kommer ytterligare en rättslig handling, enligt svensk lag inteckning i fråga om fast egendom, besittningens öfverlåtande i fråga om lös. Men sjelfva aftalet kan ske formlöst, dock att, enär inteckning, som aftalats, ej beviljas, utan att fastighetsegaren tecknat bevitnad medgifvande å fordringshandlingen, dylikt skriftligt bevis om aftalet är af nöden för tillkomsten af konventionell panträtt i fast egendom. Ifrågavarande stadgande är dock af helt och hållet nytt ursprung (Inteckningslagen d. 16 Juni 1875 § 1). Men härförutom hafva lagstiftarne sedan gammalt rådt kontrahenterna vid pantaftal att i och för framtida bevisning taga vittnen å rättshandlingen eller derom upprätta skriftlig urkund. Vid lös egendoms sättande i pant anbefaller sålunda svensk lag pantegaren att af panthafvaren taga handskrift derå (Handelsbalken 10: 1). Beträffande fast egendom förutsattes åter, att pantegaren till panthafvaren utställt en

skrift med försäkran om den honom tillagda panträtten. Om denna senare handling begagnas i vår lag omväxlande benämningarne "pantförskrifning" och "pantbref". Sin största betydelse hade dessa handlingar för det fall, att panträtt lemnades med införsel. Och med nu gällande stadgande om intecknings förvärfvande samt med införselns förlust af allt egentligt värde såsom pantsättning hafva förevarande handlingar för det mesta kommit ur bruk.

Pantning, sjelfpantning, kallas rätten att med afseende å ett eller annat rättsligt anspråk i egen person bemäktiga sig annan tillhörigt gods. Ursprungligen synes detta hafva varit en mera allmän exekutionsform (Gammalsv. *nam*) till indrivande af fordringar och skall i denna sin egenkap hafva i Sverige afskaffats genom Knut Eriksson (1167—96). Äfven derefter har pantning dock alltjemt bibehållits till förmån för åtskilliga fordringsanspråk, för närvarande dock endast i fråga om särskilda till de ifrågakvarande fordringsanspråken i visst förhållande stående saker. Det är nemligen blott vid några förseelser, som pantning nu mera får ega rum — olika former af åverkan samt olaga jagt och fiske —, och det är med afseende å det härigenom uppkomna anspråket på skadestånd, som pantning medgifves i de ting, genom hvilka gerningen skett. Enligt regel medför dock pantning icke pant rätt i modern mening. Det sker visserligen enligt svensk rätt i den händelse, att någon intager kreatur, som olofligen inkommit på hans mark. Men detta är ett undantagsfall. I öfrigt stannar saken, i hela den nordiska rätten åtminstone, vid en retentionsrätt. Ja stundom synes man endast i oegentlig mening kunna tala om ens en retentionsrätt, såsom detta begrepp vanligen förstås, d. v. s. en rätt att innehålla en sak för framtvingande af betalning för en fordran. Ty i åtskilliga fall sträcker sig lagens medgifvande ej längre än att låta den pantande få behålla godset i afvaktan på sakens rättsliga utredning och till bevis å den gerning, hvari pantningen verkstälts (jfr Byggningsbalken 17: 3, Jagtstadgan d. 21 Okt. 1864 § 23 och kongl. förordningen om skogarne i riket d. 1 Aug. 1805 § 67). — Pantning skall ske å färsk gerning och utan större våld, än som är af nöden. Å andra sidan är straff stadgad för den, som sätter sig till motstånd mot laga pantning (Strafflagen 24: 16). Om påföljd för olaga pantning se Strafflagen 10: 20 och Utsökningslagen § 157. — Husegares rätt i Sverige att qvarhålla hyresgästs gods (Jordabalken 17: 5) är egentligen endast en retentionsrätt, men kan under vissa förhållanden

onekligen visa sig såsom pantning, nemligen för det fall, att hyresgästen är stadd i försök att bortföra sin egendom (Prom. L. till Utsökningslagen § 10 mom. 11). Jfr Panträtt, Retentionsrätt.

Panträtt — äfven kallad hypoteksrätt, då pant-rätten ej är förenad med besittning af föremålet derför —, tjenar att bereda borgenär säkerhet för hans fordran i viss egendom: pant eller hypotek. Vid uteblifvande af betalning eger han nemligen att till dennas vinnande göra sig pantens värde till godo. Han ("panthafvaren", "panttagaren") kan härvid göra sin rätt gällande ej blott mot den ursprunglige upplåtaren af panträtten ("pantegaren", "pantgifvaren") utan mot hvem som helst, som innehar panten eller derå förvärfvat rättsliga anspråk. Och häri skiljer sig panträtt från förmånsrätt, som har betydelse endast vid en likvidation i gäldenärs bo. För så vidt borgenärs besittning af panten hör till pant-rättens begrepp, har borgenär äfven retentionsrätt till panten. Men i och för sig sammanfaller ej retentionsrätt med panträtt, medför ej rättsligt anspråk på betalning ur godset utan endast befogenhet att innehålla detsamma. Och hvad beträffar qvarstad eller skingringsförbud, som af myndighet utverkats, bereda de visserligen äfvenledes säkerhet i egendom, men leda, äfven om de anordnas med afseende å ett fordringsanspråk, ej till någon särskild rätt till betalning ur godset, utan åsyfta endast att i afvaktan på utredningen af en eller annan rättsfråga sätta egendomen i skydd för besittningshafvarens dispositioner. — Panträtt är således sakrätt, och det ej blott i den mening att dess föremål är en sak, utan äfven så till vida, som den gäller mot alla. Så framt panträtten omfattar en helhet af ting, kan den dock visserligen bestå såsom sådan och dock upphöra att låda vid sådana dess särskilda delar, som af egaren öfverlätas på annan man. Hvad svensk rätt beträffar, erbjuder driftmateriel till intecknad jernväg bevis härpå (k. förordningen d. 15 Okt. 1880). Fråga är dock, om panträtt här verkligen föreligger. Men äfven om så vore, är dess betydelse i sådant fall ej oväsentligen försvagad. — Af de såsom inskränkningar i eganderätten tänkta sakrätterna är panträtten i sådan måtto den mest omfattande, som den kan leda till ett fullständigt upphäfvande af förutvarande eganderätt. Villkor härför är dock, att skulden icke i rätt tid gäldas. Men då eger äfven borgenären att vidtaga de honom af lagen anvisade åtgärderna för att med pantens värde betäcka sig för sin fordran. — Med panträtt sammanblandas ofta förmånsrätt

och retentionsrätt, till och med i teoretiska framställningar, men i synnerhet i lagstiftningen. Af mindre vikt är detta, då, såsom fallet är i svensk rätt, med retentionsrätt förknipats verklig betalningsrätt i godset, ehuru väl ej förmåga att påfordra och inleda den därför erforderliga proceduren (Utsökningslagen § 118). Men värre är, att lagstiftarne mången gång lemna lagskiparne i ovisshet, huruvida de afsett upprättande af pant-, förmåns- eller retentionsrätt. Detta gäller dock egentligen de s. k. tysta panträterna, d. v. s. dem, som hafva sin grund allenast i lagens bestämmelser och ej tillkommit genom aftal eller särskild tvångsåtgärd vare sig af laga myndighet eller borgenären sjelf. — På dessa olika sätt kan nemligen panträtt uppstå. Sker det genom aftal, är vid lös egendom principiellt härtill ytterligare af nöden, att panten lemnas borgenären i besittning, s. k. handfången pant, "handpant" i motsats till hypotek, och vid fast åter att öfverenskommelsen offentliggöres genom dess intagande i domstols handlingar, s. k. inteckning, i hvilket senare fall pant-rätten från början fastställles till visst belopp af egendomens värde. Då åter panträtt kommer till stånd mot gäldenärs vilja, sker detta genom ett rättsligt besittningstagande, nemligen antingen af laga myndighet medelst utmätning, hvarvid, då fråga är om utmätning af fast egendom för fordran, som icke blifvit intecknad, det åligger utmätningsmannen att göra anmälan härom för anteckning i domstols inteckningshandlingar, eller af fordringsegaren sjelf genom pantning (se d. o.). Äfvenledes s. k. tyst panträtt består i lös egendom enligt regel endast under förutsättning af pantens befintlighet i borgenärs besittning. Ty den ansluter sig vanligen till en retentionsrätt, med hvilken den står och faller. Och för fastställelsen eller i allt fall fortvaron af de panträter i fast egendom, hvilka närmast bero på lagens förordnande allena, skall vederbörande fordringsegare regelrätt söka inteckning (k. förordningen d. 16 Juni 1875 § 2). Dock kunna visserligen tysta panträter hvila å fast egendom, utan att inteckningsåtgärd vidtagits (Lag angående säkerhet för utbekommande af utflytningsbidrag etc. d. $\frac{1}{5}$ 1885), och å lös egendom utan innehaf af besittning (1864 års Sjölag § 275). Besittning af fast egendom under panträtt, s. k. införsel, medförde väl i äldre tider, vare sig den tillkommit på frivillighetens väg eller i exekutiv ordning, verklig panträtt. Men denna rättsliga företeelse, som fortfarande förutsattes kunna genom aftal uppstå, men dock i det hela ej tages i skydd mot andra än upplåtaren sjelf, grundlägger nu-

mera egentligen blott en rätt att under uppbärande af egendomens afkastning deri åtnjuta säkerhet för det utlånade kapitalets räntor. Och huru främmande rättsåskådningen blifvit för institutets forna uppgift, visar den omständigheten, att lagskiparne alltmera röja benägenhet för att i allo behandla det enligt reglerna för ett vanligt nyttjanderättsaftal (jfr Legoaftal).

Allt hvad här anförts gäller företrädesvis den svenska rätten, men har i hufvuddragen sin tillämplighet äfven för den utländska. Doch förefinnas onekligen åtskilliga afvikelser. Så synes införsel vara en för Sverige egendomlig qvarlefva från ett äldre rättstillstånd. Deremot kan efter mönstret af romersk rätt annanstädes panträtt aftalsvis upprättas dels, såsom bland annat i Danmark och för åtskilliga fall jemväl i Norge, i lös egendom under form af hypotek, dels, såsom i vissa tyska rättsområden, i fast egendom utan åtföljande anteckning i fastighetsböcker. Hvad beträffar fastställelsen af ett visst värdebellopp vid upprättande af konventionell pant i fast egendom, öfverensstämmer i denna del med den svenska rätten den norska, men skiljer sig derifrån åter den danska. Och såväl i Danmark som i Norge är den mot inteckningsåtgärden svarande tinglysningen vilkor för panträtts förvärfvande genom utmätning i fast egendom, liksom beträffande lös egendom i Norge härtill fordras antingen tinglysning (i fråga om fartyg ovilkorligen) eller rättsligt besittningstagande från fordringsägarens sida och i Danmark sådant besittningstagande i allt fall är af nöden för vinnande af trygghet mot konkurs eller annan utmätning. — Panträtt göres numera gällande i form af en försäljning å auktion, hvarvid svensk rätt principiellt låter köpeskillingen med iakttagande af laga förmånsrättsordning fördelas jemväl å andra fordringar, till säkerhet hvarför egendomen häftar. Köparen förvärfvar alltså liksom i romersk rätt egendomen fullständigt krafri, hvaremot enligt norsk och dansk rätt denna utbjudes med förbehåll om nämnda rättsanspråks fortvaro. Hvad beträffar lös egendom, tillägger svensk rätt innehafvare af handfången pant såsom en särskild förmån rätten att, derest han vid exekutiv auktion ej vill nöjas med att taga betalning ur köpeskillingen, få bibehållas vid sin panträtt i godset. Enligt svensk och dansk rätt kan i fråga om aftalsvis förvärfvad panträtt i lös egendom panthafvaren äfven låta sig tilläggas godset efter värdering, så att han eger att utgifva, hvad dess värde öfverskjuter fordran, men å andra sidan jemväl bevarar sin fordringsrätt för hvad, som deremot

möjligen må brista. Detta tillvägagående står för öfrigt jemväl öppet för dem, som i Sverige vunnit införsel i fast egendom före d. 1 Jan. 1876. Aftal, att panten vid bristande betalning utan vidare skall gå i qvittning mot gälden, s. k. kommissoriskt aftal, anses i öfverensstämmelse med stadgande i den senromerska rätten ej vara af bindande natur. I äldre tider var deremot en sådan qvittning just det lagbestämda sättet att vända sig en pant till godo, fastän sjelfva pantsättningen då visserligen föregicks af en värdering, så att försträckning och pantgods jemkades och afpassades efter hvarandra. Härifrån är det endast genom en följd af successiva förändringar, som den moderna rätten kommit till sin nuvarande ståndpunkt. Och härvid bilda stadganden af nyss angifna art i den svenska och danska rätten mellanliggande led i utvecklingen.

Panträtten sluter sig såsom en accessorisk rätt till en fordran, försvinner alltså med dess upphörande, minskas i samma mån som denna och vidgar sig åter, alltefter som densamma genom oguldna räntor ökas, dock att den alltjemt har sin begränsning inom värdet af det föremål, hvarå den hvilat, eller det värdebelopp, hvartill panträtten deri från början stadgats. Men till hela detta värde sträcker sig jemväl den med panträtten vunna säkerheten, oberoende af afbetalningar å fordringen eller den minskning, som densamma eljest kan komma att undergå. I vissa fall kan panträtten dock lösas från sin fordringsrätt. Så kan den bevara sin fulla rättskraft, oaktadt fordringsrätten prekluderats eller preskriberats och således i det mesta blifvit overksam (k. förordningarne d. 4 Mars 1862 §§ 8, 14 och d. 15 Okt. 1880 § 13), eller efter skuldens infriande ega bestånd i den forne gäldenärens hand och derefter lemnas till säkerhet för annan fordran (Inteckningslagen § 25). För att inteckning må upphöra, skall den nemligen i föreskrifven ordning särskildt dödas. Dessa företeelser, till hvilka redan den romerska rätten erbjuder motstycken, synas komma att föranleda införandet af panträtter utan något sammanhang med fordringar. Så har också egt rum t. ex. i Preussen, hvarest jemte hypotek finnes s. k. "Grundschuld", som ej rigtar sig mot någon viss person, utan blott innebär ett anspråk på betalning ur en fastighet — ett slags jordobligation eller delrätt i fastighet till viss summa. Sjelf kan panträtten preskriberas, under det att fordringsrätten består i oförminskad kraft, nemligen i Sverige inteckning vid bristande förnyelse under tio år, ett stadgande, som i denna

sin allmänhet saknar motsvarighet i öfrig modern rätt. — Der panträtt är förenad med besittning, uppkommer på grund deraf ett särskildt rättsförhållande med skyldighet för pantgifvaren att ersätta panthafvaren af denne å panten nedlagda nödiga kostnader och med förpligtelse för den senare, som i regel ej får bruka panten, att sörja för dess vård och redovisa för dess afkastning, det senare dock endast så framt det ej öfverenskommit, att afkastningen utan vidare skall gå i godtgörelse för räntorna å skulden, s. k. antikretisk pant. Omvändt ligger vid hypotek å pantegare ansvaret, för att panten ej genom vanvård försämras, vid äfventyr enligt svensk rätt att panthafvaren eger att före förfallotiden derur njuta betalning för sin fordran (Inteckningslagen § 31).

Pretium virginitatis, gåfva till brud i godtgörelse för den mistade jungfrudomen. En dylik betydelse synes den vid det germanska äktenskapet förekommande morgongåfvan (se d. o.) någon tid hafva haft. I det antika Greklands rätt förekommer för öfrigt en gåfva af liknande art, kallad *diaparthenia*.

Prome'ss (Fr. *promesse*, egentligen löfte), enligt franskt språkbruk utfästelse af såväl muntlig som skriftlig beskaffenhet, men derjemte en allmän teknisk term för en af innehafvare utaf lottsedel utfärdad skriftlig förbindelse att till annan person öfverlemna den vinst, som vid en viss dragning å ett lotteri kan komma att å lottsedeln utfalla. Sådana utfästelser lemnas mot öfverenskommet pris, stundom med ytterligare åtagande från köparens sida att låta den egentliga lottinnehafvaren få åtnjuta andel i större vinst. Merendels lyda promesserna blott å viss qvotdel af en lott och kunna sålunda utfärdas till ett flertal med afseende å en och samma lottsedel. Ofta utställas de äfven af personer, som alldeles icke hafva lotter, utan i egen person förbinda sig att utbetala sådan vinst, som vid en lottdragning kan falla å ett visst angifvet nummer. Det aftal, som ligger till grund för tillkomsten af promesser, är väl närmast ett lego- och hyresaftal, men har på grund af sitt föremål karakteren af lotteri och spel. Det kallas också promess-spel och är mångenstädes särskildt föremål för lagstiftningens uppmärksamhet, så att man beröfvat det all rättslig verkan och belagt det med kriminelt ansvar. Se vidare Lotteri.

Procenteri (af procent, lat. *pro centum*, ett förhållande till hundra), ocker, tagande af ränta i strid mot de härom till skydd för gäldenären gifna bestämmelser. Så länge betin-

gande af ränta var helt och hållet förbjudet, föll alltså all utlåning mot ränta under begreppet procenteri, derefter åter blott öfverträdelse af de lagbud, som afsågo att hindra borgenär från att draga en obillig vinst af det trångmål, hvori gäldenären vid dylika aftal ofta nog befinner sig, och framför allt öfverskridandet af den tillåtna räntefoten. Hvar-
 est räntan till sist blifvit fullständigt fri, tillhör ifrågavarande uttryck blott det allmänna språkbruket och utmärker dervid gemenligen ett räntebelopp, som i större måtto öfverstiger det, som under de gifna förhållandena allmänneligen beräknas och såsom skäligt anses. — I mosaisk rätt heter det, att jude ej må taga ränta af sin broder, men väl af främmande. Med åberopande häraf utfärdade den kristna kyrkan förbud mot att betinga sig ränta, först för prest och derefter för alla kristne. För judar skulle dock bestämmelsen icke gälla. Från den kanoniska rätten öfvergick förbudet till den borgerliga lagstiftningen och inkom på sådant sätt jemväl i den nordiska rätten (se för Sverige Magnus Erikssons Statutum 1344, för Norge Retterbod af Magnus Lagaböter 1265). Upprätthållas kunde det likväl icke i denna sin allmänna form. Medelst privilegier beviljades äfven andra än judarne rätt att taga ränta. Och hvarest sådant privilegium saknades, kringgick man lagarne. Man köpte sig för ett kapital ränta af jordagods eller stadsmenighet, eller man lät räntan utgå i form af straffränta för försummelse med betalnings erläggande å förfallotid, som satts till dag strax efter sjelfva utlåningen. — Reformationen och den närmare bekantskapen med den romerska rätten föranledde omsider ett öfvergifvande af den kanoniska rättens grundsatser i ämnet. Och derefter hafva på förevarande område den romerska rättens regler i hufvudsak kommit att tjena de moderna folkens rättssystem till mönster. Isynnerhet på sextonhundratalet, i Norden redan i det femtonde, utkommo förordningar, som, med erkännande af lagenligheten i ränteutfästelse, afsågo att fastställa ett maximibelopp dertför. Och det är företrädesvis jemkningar i denna räntesats, som utgör föremål för hit hörande lagstiftning af senare ursprung. I hufvudsak har det varit fem och det romerska maximum af sex procent, hvaremellan man härvid tvekat. Och i det stora hela har det äfven varit den ena eller den andra af dessa två räntesatser, som slutligen afgått med seger. För Sverige föreskrefs sålunda genom kongl. plakatet d. 16/12 1687, hvars stadganden återfinnas i nu gällande rätt (Handelsbalken 9: 6), att högre ränta än sex procent finge ingen låta förskrifva sig,

hvaremot i Norge ifrågavarande maximum för vanliga fall kom att stanna vid fem (Lag d. $12/10$ 1857) och i Danmark åter igen vid fyra procent (kongl. förordningen d. $5/1$ 1813). — Men på sista tiden har man visat allt större benägenhet för att helt och hållet afstå från de dock alltid mera eller mindre misslyckade försöken att underkasta långifvares och låntagares öfverenskommelser om räntans storlek tvånget af ett lagbestämdt maximibelopp. Först har det varit med afseende å sådan utlåning, hvarmed mer än vanlig risk för kapitalets förlust vore förenad, som räntan förklarats fri, såsom exempelvis vid bodmeri. Senare har det åter skett i allmänhet för kreditförhållanden inom handelsverlden eller försträckningar på kortare tid och utan mera tryggande säkerhet. Ett dylikt stadgande innehåller för svensk rätt kongl. förordn. d. $13/9$ 1864. Derigenom sattes nemligen föreskrifterna om konventionell räntas storlek ur kraft i fråga om förskrifningar på sex månader eller derunder utan säkerhet af inteckning i fast egendom eller af i sådan egendom intecknad skuldebref. I Norge gäller detsamma för förskrifningar på nämnda tid, äfven om säkerhet af berörda slag ställts, dock att, derest borgenären försummar att utsöka sin fordran inom en månad efter förfallodagen, räntan derefter ej utgår till högre belopp än allmänneligen bör enligt norsk lag gäldas, fem procent (Lag d. $12/10$ 1857). Förebilden till dessa stadganden återfinnes i den preussiska rätten. Allgem. Landr. II 8 § 692. I Danmark är, med undantag för dess vestindiska besittningar, räntan fri äfven för lån å längre tid, blott att ej för försträckningen säkerhet lemnats medelst pant i fast egendom (Lag d. $6/4$ 1855 och kongl. förordn. för Island d. $27/5$ 1859). — I de flesta länder har man dock tagit steget fullt ut och, med afskaffande af förut gällande räntesatser, förklarat räntan utan något som helst förbehåll fri. Så har bland annat skett i England 1854, i Spanien 1856, i Holland och Sardinien 1857, i Belgien 1865, i Österrike 1868, i Nordtyska Förbundet och Bayern 1867 samt i öfriga delar af det nu bestående tyska riket 1870 äfvensom i Italien i mån af dess under hand skeende förening med Sardinien till ett rike. I Frankrike utkom en lag af ifrågavarande beskaffenhet redan 1804, men 1807 fastställdes på nytt ett maximum för konventionell ränta, nemligen regelrätt fem och för handelsaffärer sex procent. Jemväl annorstädes kan för öfrigt märkas ett omslag i samma riktning och det till och med just i den närmast liggande tiden. Fastän man ej återupplifvat rëntetaxorna, har man,

ehuruväl i annan form, på nytt upptagit den tanke, som ligger till grund för dem. Lagstiftaren har nemligen hänskjutit till domaren att vid uppstående rättstvist för hvarje särskildt fall afgöra, huruvida försträckningsgifvaren må kunna anses vid aftalet hafva till sin fördel missbrukat medkontrahentens oerfarenhet, lättsinne eller nödställda belägenhet. Och vid en sådan pröfning är naturligen af synnerlig vikt, i hvad förhållande den öfverenskomna räntan befinner sig till den allmänt brukliga (Österrike Lag d. $19/7$ 1877, Tyskland Lag d. $24/5$ 1880, Norge Lag d. $29/6$ 1888). Dessutom kan vid utfästelse af högre ränta gäldenär äfven på annat sätt fortfarande åtnjuta skydd af lagstiftningen. I Tyskland följer sålunda häraf en rätt att före förfallodagen uppsäga sin skuld till betalning. — Upphäfandet af bestämmelserna rörande konventionell räntas storlek har för öfrigt icke utan vidare ländt till bortfallande af öfriga i sammanhang härmed stående, från den romerska rätten lånade förbud till låntagares förmån. Lagstiftaren kan, såsom i Bayern skett, visserligen hafva meddelat en sådan föreskrift. Men i saknad häraf gälla nämnda förbud fortfarande till efterrättelse. — Hit hör bestämmelsen, att all ränteberäkning upphör, så snart de oguldna räntorna uppgå till samma belopp som sjelfva kapitalet (ej ultra alterum tantum) — en rättsgrundsats, som dock blifvit främmande för den nordiska rätten. Vidare består mångenstädes ett förbud mot att taga ränta å förfallen men obetald ränta (anatocismus). Så är bland annat fallet i Sverige (Handelsbalken 9: 6), men deremot ej i Norge och Danmark. I allmänhet har man här för öfrigt i sådan måtto afvikit från den romerska rätten, att ifrågavarande stadgande väl ansetts betaga ett häremot stridande åtagande, som vid sjelfva försträckningen lemnas, all rättskraft, men deremot ej hindra kontrahenterna att senare förena sig om att till hufvudstolen lägga redan upplupen ränta såsom ett i sin ordning räntebärande kapital (Handelsbalken 9: 7). I svensk rätt förekommer jemväl ett förbud mot stadgande af vite för dröjsmål med betalning öfver förfallotiden (kongl. förordningen d. $11/8$ 1815). — Hvarest ockerlagar i en eller annan form fortfarande gälla, falla under dem naturligen äfven sådana aftal, som ej omedelbart stå i strid med dem, men dock endast gå ut på att kringgå de gifna stadgandena. Vanliga företeelser af detta slag är försäljning på kredit med strax derefter följande återköp för en mindre kontant summa (*contractus mohatre*) och kontant köp med rätt till återförsäljning mot vida högre pris (*pactum de retroven-*

dendo) äfvensom betingande af provision utöfver den stadgade räntan. Äfven s. k. kommissoriskt aftal (se panträtt) kan tjena dylikt ändamål. — Då vanligast är, att ränta beräknas å visst penningkapital, hafva ockerlagarne jemväl sin hufvudsakliga verksamhet i fråga om penningförsträckningar. Men enär ränta dock kan förekomma vid all förbindelse att utgifva s. k. fungibla ting, kan procenteri också ega rum vid alla öfverenskommelser rörande utlåning eller återbetalning af sådana saker. — Vanliga påföljden för brott mot ockerlagarne är öfverenskommelsens ogiltighet i den mån, som den varit olaglig, med ty åtföljande förpligtelse för borgenären att återbära det, som han sålunda med orätt uppburit, stundom härjemte förverkande af all ränta och dertill möjligen ytterligare kriminelt ansvar (jfr Handelsbalken 9: 6). Isynnerhet å ett yrkesmässigt föröfvande af gerningen följer, såsom exempelvis i Frankrike, verkligt straff, eller, derest härtill ej erfordras yrkesmässighet, i allt fall skärpning i ansvaret.

Retentionsrätt (af Lat. *rete'ntio*, qvarhållande), dels den vid ömsesidigt förpligtande obligationer båda parterna tillkommande rätten att ej behöfva utgifva den skyldiga prestationen annat än mot erhållande af det, som är att fordra, dels den borgenär under vissa omständigheter i lag tillförsäkrade rätten att, till dess gäldenären betalt sin skuld, qvarhålla det denne tillhöriga gods, hvaraf borgenären till följd af obligationsförhållandet kommit i besittning. Det är egentligen i denna senare, mera inskränkta bemärkelse, som uttrycket retentionsrätt användes såsom teknisk term. Och härvid frånser man de fall, då retentionsrätten ingår såsom ett moment i den mera omfattande panträtten. Exempel på retentionsrätt äro för den svenska rättens del: rätttegångsfullmäktigs behörighet att innehålla rätttegångshandlingarne till säkerhet för sin lön, husegares rätt att hindra hyresgäst, som ej guldit hyran, att bortflytta sitt gods, och rätten att vägra utlemnande af låntaget eller anförtrodt gods vid egarens tredska att ersätta derå nedlagda nödiga kostnader. Retentionsrätten kan i svensk rätt göras gällande ej blott mot gäldenären utan äfven mot den, på hvilken denne öfverlätit sin eganderätt till godset. Har likväl borgenären låtit det komma ur sin besittning, kan han ej påyrka sin rätt gent emot den, som i god tro förvärfvar det. I svensk rätt består ej heller retentionsrätten vid kollision med egarens borgenärer. Vid utmätning och konkurs kan godset tagas i anspråk för tillfredsställandet af de dervid framställda krafven. Retentionsrätten bortfaller, och i dess

ställe framstår den dermed förenade förmånsrätten till betalning ur godset. Häraf kommer dock retinenten (den, som qvarhåller) ej i åtnjutande, så vidt han icke i laga ordning framställer yrkande derom. Se Pantning och Panträtt.

Skiljobref meddelas till bevis på upplösning af trolofning eller äktenskap. Hos oss utfärdas skiljobref af domkapitlen. Då det gäller trolofningar och den form af s. k. ofullkomnade äktenskap, som omförmäles i 3 kap. 10 § Giftermålsbalken, sker detta, så snart mannen och qvinnan äro ense om att skiljas och gifva det till känna för kapitlet; i öfriga fall, sedan laga myndighet dömt till skilnad och vederbörande härom gjort anmälan hos kapitlet. Efter uppkomsten af de andliga domstolarne under det senromerska kejsaredömet lades till dem alla mål rörande äktenskap och dermed äfven skilsmässosaker. Denna anordning, ännu bibehållen i åtskilliga katolska land, har enligt regel öfvergifvits i de protestantiska. Någon egentlig pröfning eller rättegång eger i dem icke mera rum inför de andliga myndigheterna. Ännu enligt 1686 års kyrkolag hade dock i Sverige domstolarne endast att ransaka och döma om den gerning, på grund hvaraf skilnaden söktes. Sjelfva skilnadsprocessen utfördes derefter inför domkapitlen. Nu gällande bestämmelser återfinnas i 1734 års lag. Domkapitlens befattning med skiljobrefvens utfärdande qvarstår i det hela blott såsom ett minne af en numerä förlorad magt. Så fort tvist och undersökning i ämnet förekomma, utföras de nemligen inför andra myndigheter. Skiljobrefs utfärdande är dock ett oundgängligt afslutande moment i skilsmässoproceduren, och de dömande myndigheterna hafva att hänvisa parterna till vederbörande kapitel för undfående af skiljobref. Deraf taga sig kapiteln stundom anledning att fortfarande inlåta sig på en pröfning i saken, så att de vägra skiljobref med anledning af de i målet förekomna omständigheterna, i afvaktan på utgången af tiden för framfödande af det foster, hvarmed qvinnan kan gå hafvande, o. s. v. Detta är dock olagligt. Då person, hvars äktenskap upplöses genom skilnad, tillhör annan lära än den evangelisk-lutherska, skall hon enligt svensk lag hänvisas till läraren i sin församling. Af dess regler beror hennes rätt att träda i annat gifte. Domkapitlet eller annan svensk myndighet utfärdar icke skiljobref åt sådan person. Ej heller utfärdas skiljobref vid skilnad i äktenskap, som ingåtts med borgerlig vigsel.

Skiljobrefvet i de kristna landen har sin förebild i den judiska rätten. Äfven denna fordrade ovilkorligen en dylik

handling (get) för skilnad i äktenskap. Men enligt denna rätt utfärdades skiljobrevet af mannen till hustrun. Och den mossaiska rätten innehöll i öfrigt inga föreskrifter vare sig om procedur inför viss myndighet eller bestämda orsaker till sådan skilnad. Jfr Skilsmässa.

Skilsmässa. Man talar i svensk rätt om skilnad såväl i trolofningar som i äktenskap (Giftermålsbalken kap. 4 och 13). Skilnad i trolofning sker enligt regel utan iakttagande af de i lagen gifna stadgandena, hvilka i öfrigt närmast afse de med lagbestämda formaliteter ingångna trolofningarne. Uttrycket skilsmässa begagnas hufvudsakligen för att beteckna skilnad i äktenskap, d. v. s. med kyrklig vigsel eller inför vederbörande borgerlig myndighet lagligen avslutadt äktenskap eller sådant ofullkomnadt äktenskap, som i rättskraft är likställt med det fullkomnade (1734 års lag Giftermålsbalken 3: 9). — I mossaisk, germansk och romersk rätt (den sistnämnda åtminstone i den tid, från hvilken vi tillförlitligen känna densamma) var äktenskapet lätt att upplösa, företrädesvis dock, om ej uteslutande, på initiativ af mannen. I öfverensstämmelse med ett uttalande af Kristus har den kristna kyrkan åter fastställt såsom grundsats äktenskapets oupplösbarhet. Strängast håller den romersk-katolska kyrkan fast dervid. Den medgifver visserligen upplösning af sådana äktenskap, som från början varit ogiltiga eller på grund af efteråt uppståndna äktenskapshinder i allt fall blifvit det (*annullatio matrimonii*), men verklig skilnad i äktenskapet blott på viss tid eller tills vidare (*separatio temporaria*) eller ock, såsom i några få fall eger rum (hor, klosterlöfte af den ena maken och mannens befordran till kyrkligt embete, fordrande coelibat), jemväl för all framtid (*separatio perpetua*), men då likväl under förbud för makarne att ingå andra äktenskap. Undantagen härifrån äro ytterst betydelselösa och i öfrigt omtvistade. Den grekiska och de evangeliska trosbekännelserna gå deremot längre i eftergifter. Så snart äktenskapet för alltid upplöses, utgör det enligt dem ej längre något hinder för trädande i nytt gifte, åtminstone ej för den oskyldige maken. Den make, som ytterst gifvit anledning till skilsmässan, kan visserligen vara underkastad ett sådant hinder, men då såsom straffpåföljd (enligt svensk rätt vid hor Giftermålsbalken 13: 2). Då fullständig upplösning af äktenskap ej anses ega rum, utan att rätt till omgifte åtföljer (*dissolutio quoad vinculum*), säges skilsmässa (Lat. *divortium*, Fr. *divorce*) ej tillåtas af den romerska, men väl af den grekiska och de evangeliska kyrkorna. Äfven för

katolska trosbekännare kan dock verklig skilsmässa förekomma, nemligen dels under sken af en föregifven annullation och dels, mot kyrkans regler, med begifvande och under medverkan af de borgerliga myndigheterna. Detta senare sker till och med i romersk-katolska land. Sålunda finnes för närvarande i den franska rätten verklig skilsmässa allmänt införd. — Med den romersk-katolska lärans föreskrifter i ämnet till utgångspunkt hafva öfriga kristna trosbekännelser i större eller mindre måtto aflägsnat sig från dem och sålunda äfven från hvarandra. De mest vidtgående medgifvandena påträffas i allmänhet i de protestantiska landen. Enligt romersk-katolskt föredöme har der stadgats en skilnad till säng och säte, med upplösning af det personliga samlifvet för någon tid. Denna tillfälliga skilnad tjenar såsom varningsgrad vid uppstånden oenighet (se för Sverige Giftermålsbalken kap. 14 och 15), der den ej utgör en tillfällig anordning i afvaktan på avslutandet af en inledd undersökning rörande fullständig upplösning. Ej blott annullation af äktenskapet utan äfven skilnad för all framtid berättiga enligt regel båda makarne till omgifte. En sådan skilnad sker i en mängd fall, i de flesta naturligen på grund af särskild förseelse utaf den ena maken och efter yrkande af den andra. Stundom går man, med eller utan uttryckligt erkännande från lagstiftningens sida, härvid ända derhän att bevilja skilsmässa, så snart blott båda makarne önska det. Särskildt i detta afseende ega från tid till annan temligen skarpa kastningar rum mellan större och mindre stränghet. Men i det hela torde utvecklingen alltmera slå in på vägen till fortsatta eftergifter.

Mål rörande skilnad i äktenskap tillhöra numera enligt regel domstol, men handläggas till någon del, nemligen i nådeväg, äfven i administrativ ordning af regeringen. I Sverige ligger till domstolarne pröfningsrätten i fråga om de äldsta skilnadsgrunderna, nemligen hor och egenvilligt öfvergifvande (Giftermålsbalken 13: 1—6), äfvensom då den ena maken blifvit dömd till straffarbete på lifstid, stämplat mot den andre makens lif eller fallit i galenskap, som varat i tre år och ej lemnar hopp om förbättring (kongl. förordningen d. $27/4$ 1810). Öfriga fall afgöras af Kongl. Maj:t, efter hörande af Högsta domstolen (kongl. förordningen d. $27/4$ 1810). Skilsmässa medgifves dock ej utan laga orsak och undersökning af derom förekommande bevis. Men åtskilliga underrätter nöja sig emellertid i fråga om egenvilligt öfvergifvande med den ena makens bortresa till utrikes ort och hans eget medgifvande af

"ondska och motvilja" såsom bevekelsegrund dertill. Och der en sådan praxis följes, är skilsmässa faktiskt beroende endast af makarnes ömsesidiga samtycke dertill. — Med skilsmässan upphör ej blott det personliga samlifvet mellan makarne utan äfven all ekonomisk gemenskap. Barnen lemnas till den ena eller den andra alltefter makarnas öfverenskommelse eller, der sådan ej kan vinnas, efter de derom i lagen gifna föreskrifterna (se för Sverige Giftermålsbalken 13: 3). Boet skiftas såsom vid äktenskaps upplösning genom den ena makens fränfalle. Såsom straff underkastas dock den maken, som förbrutit sig, stundom (i Sverige vid hor, egenvilligt öfvergifvande och stämpling mot makes lif) vissa rättsförminskningar till förmån för den andre, under det att i andra fall en viss underhållsskyldighet kan åligga den make, som utverkat sig skilnaden, i förhållande till den andre (såsom vid vansinne; se för Sverige kongl. förordningen d. ²⁷/₄ 1810). Frånskild hustru bör egentligen återtaga sitt namn och förlora mannens stånd, men plägar ofta faktiskt bibehålla mannens både namn och stånd. Till sin rättsliga ställning betraktas hon såsom enka. — Rätt att yrka skilsmässa kan i vissa fall förverkas, nemligen dels genom förlikning eller egen förseelse och dels då den make, som mot den andre skulle ega att åberopa en viss förekommen omständighet såsom laga skilnadsorsak, deri eger del eller dertill ytterst gifvit anledning.

Skuld kallas det, som man har rättslig förpligtelse att till annan utgifva (*debitum*), dock ej gerna för annat fall, än då fråga är om penningbetalning. Uttrycket begagnas här således i samma betydelse som gäld. Men derjemte förekommer "skuld" i bemärkelse af vållande och betecknar sålunda vare sig brist på aktsamhet, af beskaffenhet att medföra rättsligt ansvar för derigenom skeende brott eller skadegörande handling (*culpa* i motsats till *dolus*), eller ock i allmänhet sådan felaktighet i viljobestämmningen, som grundlägger dylikt ansvar (*culpa* i vidsträckt mening, omfattande *dolus*). För detta senare fall användes ofta särskildt termen subjektiv skuld, i motsats hvartill "objektiv skuld" tjenar till att utmärka den omständighet, att en rättsstridig gerning kan ledas tillbaka till en person såsom dess fysiska orsak. Om moralisk skuld talar man, då det lägges någon till last sådant, som anses orätt, men ej kan ådraga honom ansvar af juridisk natur. Jfr Obligation och Skuldebref.

Skuldebref kallas ett af en gäldenär till borgenären utfärdadt skriftligt erkännande af sin skuld. Skuldebrefvet är

vanligen upprättadt i form af en förbindelse att betala, med angifvande af belopp, betalningstid, räntans storlek o. s. v. samt med påteckning af vittnen, till intyg om underskriftens äkthet. Skuldebref tillkommer oftast i sammanhang med penningförsträckning af en person till annan och innehåller då en utfästelse att återbetala den lånfångna summan. Men skuldebref kan äfven dels afse prestation af till myckenhet och godhet bestämda varor och dels utgifvas till ordnande eller erkännande af skuld, som uppkommit på helt annat sätt än medelst försträckning. Skuldebrevet har i det hela samma beviskraft som hvarje annat skriftligt bevis, men ett särskildt värde derigenom, att det innehåller en förklaring af just den person, mot hvilken rättsanspråket närmast rigtar sig. Någon fullständig och än mindre någon motbevis uteslutande beviskraft eger det dock naturligen icke. I denna punkt finnas för öfrigt till en del särskilda bestämmelser. Dessa äro företrädesvis gifna med afseende å den summariska rättegång, i hvilken fordringsanspråk kunna göras gällande, för så vidt å dem finnas sådana bevis som skuldebref. I Sverige sträcker sig den särskilda procedur, som sålunda står öppen för innehafvare af skuldebref, till sin uppkomst så långt tillbaka som till midten af 14:de århundradet (Telge stadga 1345) och eger nu för tiden rum i form af s. k. lagsökning inför öfverexekutor. I sådan rättegång har gäldenärs förnekande af sitt namn å skuldebrevet ej någon verkan, derest han förut erkänt handlingen inför viss offentlig myndighet (Utsökningslagen § 24). Och lika är förhållandet med invändning, att han blifvit tvungen eller förledd till förbindelsens utgifvande, så framt han ej inom föreskrifven tid gjort behörig anmälan derom (Utsökningslagen §§ 25, 26). Derest förenämnda erkännande ej blifvit lemuadt, eller föreskrifterna om anmälan af tvång eller förledande till handlingens utfärdande åter blifvit iakttagna, hänskjutes deremot på invändning, som i det ena eller andra afseendet framställes, saken till domstols pröfning och afgörande.

Man skiljer mellan löpande och icke löpande skuldebref. Enligt svensk rätt äro de senare sådana, som ståtts till viss person eller ock till viss person eller hans rättsinnehafvare, hvaremot de förra lyda å innehafvaren eller ock å viss person eller ordres. I den utländska rätten måste den, som vill göra någon rätt gällande på grund af skuldebref, som ej ståtts till innehafvaren, medelst en fortlöpande följd af öfverlåtelse visa sig vara behörig innehafvare deraf. I den svenska rätten gäller detta deremot blott i fråga om icke löpande förbindelser,

så att alla de löpande behandlas, såsom om de lydde på innehafvaren, och utan vidare gälla i hvar mans hand. Detta beror på en småningom uppkommen praxis, som dock till sist fått sin fastställelse från lagstiftningens sida (Prom. L. till Utslagslagen § 10 mom. 1). Vid kraf på grund af löpande förbindelser beaktas ej andra invändningar (qvittning, betalning o. s. v.) än de, som hänföra sig till förbindelsens eget innehåll eller hafva sin grund i något innehafvarens personligen vidkommande förhållande. I fråga om icke löpande förskrifningar gälla derjemte sådana invändningar, som närmast röra förutvarande innehafvare. Då betalning erlägges, är vid löpande förbindelse alltså af vigt för utställaren att återfå skuldebrevet eller, i händelse allenast af betalning sker, att se till, det anteckning härom göres å sjelfva handlingen. Vid icke löpande skuldsedlar kan till bevis om betalning deremot jemväl tjena särskildt utfärdade qvitton. Äfven här är deremot skriftligt bevis å afbetalningen af stor nytta. Ty i lagsökningsmål upptagas ej andra bevis till pröfning. — Om löpande förbindelser är i svensk rätt för öfrigt särskildt stadgadt, att, då den tid, som föreskrifvits för anmälan om tvång och förledande till skuldebrefs utfärdande, obegagnad löpt till ända, en härom framställd invändning helt och hållet saknar verkan mot en innehafvare i god tro och således äfven af domstol lemnas utan afseende (Prom. L. till Utsökningslagen § 10 mom. 2). — I förhållande till icke löpande förbindelser hafva de löpande ytterligare varit utrustade med en strängare exekutiv verkan så till vida, som de vid bristande betalning omedelbart ledde till bysättning, utan att utmätning behöfde föregå (kongl. förordningen d. ¹⁹/₅ 1756). Men denna åtskilnad har med bysättningstvångets upphörande försvunnit. Såsom minne häraf kvarstår allenast, att gäldenär ej är skyldig att å löpande skuldebref utgifva ränta för längre tid efter förfallodagen än från den dag, då borgenären fordrat betalning, så framt han ej förbundit sig annorledes (Prom. L. till Utsökningslagen § 10 mom. 10). I hufvudsak har detta nemligen från början varit en ersättning för det strängare exekutiva tvång, som utställare af löpande förskrifning varit underkastad, men hvarifrån han nu är befriad. I lagsökningsväg kan dock på löpande förbindelse gäldenär fortfarande sökas, hvarhelst han träffas, hvaremot beträffande icke löpande de allmänna stadgandena om forum lända till efterrättelse. Jfr Löftesskrift.

Stämmodag, benämning på slutpunkten för s. k. giftostämman eller stämmotid, d. v. s. den dag, då ett aftalsvis

uppkommet rättsförhållande af en mera stadigvarande natur skall enligt den ursprungliga öfverenskommelsen upphöra. Uttrycket betecknar således bland annat tiden för tilländalöpan-det af legohjonsaftal och af bolagskontrakt (Handelsbalken 14: 6; 15: 7). Jfr Legostämman.

Syssloman kallas den, som fått i uppdrag att sköta angelägenheter för en annan person; den senare åter hufvudman. I modern rätt förutsättes med sådant uppdrag vara förenad fullmakt att uppträda i hufvudmannens namn, så att denne omedelbart förvärfvar rätt och iklädes förpligtelse på grund af sysslomannens handlingar. Eljest torde ej egentligt sysslomannaskap anses föreligga, utan allenast ett enkelt uppdrag att uträtta något. Afser fullmagten blott utförande af rättegång, talar man ej heller om syssloman utan om fullmäktig eller ombudsman, af hvilka beteckningar den sistnämnda dock jemväl användes i samma omfattande betydelse som "syssloman". — Rättsförhållandet uppkommer enligt regel genom aftal mellan vederbörande, s. k. mandat, men kan äfven grundläggas på annat sätt och särskildt genom förordnande af myndighet. Dock begagnas här oftast benämningen god man (se dock Utsökningslagen §§ 80, 81). Med afseende å konkurs kallas åter gode män de, som i konkursens början tills vidare taga boets förvaltning om händer, under det att "sysslomän" är benämningen för dem, som på eller efter inställelsedagen af borgenärerna utses till verkställande af den egentliga utredningen.

Testamente (af *testari*, taga till vittne på, göra något bekant) är en persons förordnande om sin förmögenhet med afseende å sitt fränfälle. Öfriga i ett testamente förekommande anordningar, beträffande förmynderskap, barns uppfostran, begrafning etc., utgöra ej något väsentligt innehåll i testamentet och falla ej under de med afseende å detsamma gifna bestämmelserna. Från gifva skiljer sig testamentet derigenom, att dess bestämmelser äro afsedda att träda i kraft först med testamentsgifvarens dödsfall, från arfsförening åter derigenom, att det icke utgör något aftal utan en rättshandling af allenast en person. Härmed står i förbindelse, att den testamenterande när som helst kan återkalla sitt testamente.

Hvad beträffar svensk rätt, gälla rörande testamente i hufvudsak följande regler. Testamente kan upprättas muntligen eller skriftligen. I båda fallen skola dock närvara två vittnesgilda personer, som på förhand särskildt tillkallats. Ett skriftligt testaments innehåll behöfver ej delgifvas åt vitt-

nen. Testator kan nöja sig med att inför dem beteckna den förut uppsatta handlingen såsom sitt testamente. För denna händelse är dock särskildt af nöden, att vittnena genom sina namnteckningar individualisera testamentshandlingen. Till bevis för testamentets riktiga tillkomst är vid uppstående tvist emellertid ej till fyllest, att vittnena lemnat skriftligt intyg i saken. De måste äfven hafva hörts på ed inför domstol. Derröre fordrar försigtigheten, att dylikt vittnesförhör snarast möjligt efter testamentets upprättande begäres. Hvad vittnena hafva att intyga, är ej allenast sjelfva det testamentariska förordnandet och de dervid förekommande omständigheterna, tid och plats etc., utan äfven att testator varit af dem förut personligen känd, vid tillfället besutit sundt och fullt förstånd samt handlat af fri vilja. Undantagsvis kan ett obevitnadt skriftligt testamente ega full rättskraft. Vilkor är härvid, att vittnen ej kunnat anskaffas före dödsfallet, hvarförutom testamentet måste vara skrifvet och underskrifvet af testator sjelf.

Den, som tillagts förmån i testamente, skall dels inom viss tid från testators dödsfall och kändedomen om testamentet bevaka detsamma, d. v. s. ingifva det till den domstol, under hvars värjo den afidne lydt, dels derefter delgifva det åt dem, som enligt arfsordningen äro närmast att ärfva. Desse ega derefter att inom en viss tid klandra testamentet medelst stämning till förenämnda domstol. Underlåtenhet att bevaka testamentet beröfvar det dess kraft, underlåtenhet att klandra det bevakade och delgifna testamentet bereder det full giltighet. Bevakning och klander gälla blott för den, som anställer dem, delgifning och klander blott mot den, i förhållande till hvilken de verkställas.

För testamentets återkallande behöfver ej viss form iakttagas. Dertill hör ej mera, än att testator gifver ett bestämdt uttryck åt denna sin vilja. Har skriftligt testamente upprättats, är tillräckligt, att han förstör detsamma. Ett annat sätt är att upprätta ett nytt testamente. Till den del, som det nya testamentet ej innefattar bestämmelser, stridiga emot det äldres innehåll, kommer detta senare dock att bestå. I förhållande till intestatarf ställer sig rätt på grund af testamente så, att i den mån, som testamentet ej innebär förfogande öfver förmögenheten, tillfaller denna intestatarfvingarna till fördelning enligt lag. Detta gäller äfven för den händelse, att testamentet i allo eller till någon del blifver ogiltigt eller eljest ej kan bringas i verkställighet, så framt icke testator med afseende å ett sådant fall träffat särskilda testamentariska

dispositioner. Härvid kommer framför allt i betraktande, att testamentstagare dör före testator. Testamentet förfaller nemligen då i hvad det rör sådan testamentstagare. Har en person bröstarfvingar, d. v. s. barn eller annan afkomma, eger han ej att genom testamente förfoga öfver mera än en viss del af sin qvarlåtenskap. Enligt regel är detta hälften, men då efter honom finnes omyndigt eller till arbete vanfördt barn i behof af särskildt understöd, kan det blifva mera eller mindre, allteftersom testamentet göres till förmån för sådant barn eller icke. Ett testamente, som står i strid med här skildrade bestämmelser, rättas vid klander af behörig intestatarfvinge till öfverensstämmelse med lag. Särskilda arter af testamente äro fideikommiss och inbördes testamente.

Testamentet är ett rent romerskt institut. Ursprungligen var det en vilkorlig adoption, nemligen med afseende å det fall, att testator skulle dö utan att efterlemnna bröstarfvinge. Det var således ej i främsta rummet ett förordnande om förmögenhet utan ett utnämmande af någon, som kunde inträda i testators alla rättigheter och förpligtelser och såmedelst i sig upptaga och fortsätta testators personlighet. Häraf berodde vissa, ännu i den senare romerska rätten qvarstående föreskrifter. Ingen kunde ärfvas dels af intestatarfvinge och dels enligt testamente. Genom testamente kunde ej träffas anordningar rörande allenast en del af förmögenheten. Detta skedde på det sätt, att den genom testamente insatte arfvingen ålades att till annan eller andre utgifva vare sig viss andel af qvarlåtenskapen eller särskilda förmögenhetsobjekt. Från den romerska rätten har testamentet öfvergått till samtliga de moderna folkens rättssystem. Men i anslutning till en redan i den senromerska rätten framträdande omgestaltning af institutet har man i det stora hela upphört att vidhålla nyssnämnda, af dess historiska ursprung föranledda rättssatser och dermed tillägnat sig den för den svenska rättens del angifna uppfattningen af dess karakter. Men i öfrigt äro rättsnormerna hemtade från den romerska rätten. Bearbetningar och afvikelser hafva dock egt rum. Och i följd häraf förete rättssystemen jemväl olikheter i förhållande till hvarandra. På detta sätt äro formerna för testamentets upprättande annorstädes andra än hos oss, samt bestå här och hvar dels alldeles icke några förbehåll om laglott för intestatarfvingar (England), dels ock bestämmelser derom till förmån ej blott för bröst-, utan äfven för bakarfvingar (Frankrike).

I vår rätt omtalas testamente redan i landskapslagarne. Det har till en början hufvudsakligen varit kyrkan, som i eget intresse arbetat på dess införande. Motstånd mötte från ättintressena. Och till deras förmån voro i början inskränkningarne i testamentsfriheten gjorda, enligt landsrätt så, att arfvejord var undantagen. Nu gällande, för lands- och stadsrätt gemensamma föreskrifter om laglott för bröstarfvingar hafva efter mönster af den romerska rätten införts genom kongl. förordningen d. ²¹/₁₂ 1857.

Testator kallas den, som upprättat testamente (se d. o.). Enligt svensk rätt hör till giltigheten af ett testamente, att vid dess upprättande testator fyllt tjuguet år eller ock är eller varit gift, dock att den, som fyllt femton år, eger att borttestamentera sådan egendom, som han genom eget arbete förvärfvat. I öfrigt bestå i rent personligt afseende samma rättsnormer i fråga om förmågan att göra testamente som beträffande förmågan att rättsligen förpligta sig medelst aftal.

Träldom, det tillstånd, hvori de germaaska samhällenas lägsta klass, trälarne, de ofrie, befunno sig. Trälar synas alltifrån äldsta tider hafva förekommit hos de germanska folken. De betraktades såsom saker i sina egares händer och åtnjöto blott i sådan egenskap skydd till sina personer. Trälens herre hade en oinskränkt magt öfver honom, äfven öfver hans kropp och lif. Tillfogades trälen åter af annan någon skada, var detta en oförrätt, som begåtts mot hans herre, och för hvilken denne hade rätt att kräfva upprättelse. För rättskränkning från trälens sida var det äfven hans herre, som närmast hade att svara. Förmögenhet kunde trälen icke ega. Han kunde ej heller ingå äktenskap enligt landets lagar. Detta kan dock endast sägas hafva varit utgångspunkten för lagstiftningen i ämnet. Än i ett, än i ett annat afseende, olika för olika rättsområden och för olika tider, hade åt trälarne i viss måtto inrymmts en rättsställning i samhället. Till någon del inverkade här naturligen rent lokala sociala och ekonomiska förhållanden. På dem berodde väl dock mindre förbättringarne i trälarnes läge än det mått och den ordning, i hvilka de genomfördes. Sjelfva rörelsen kom utifrån. Dels tillegnade man sig de inom den romerska rätten utbildade rättsgrundsatserna beträffande slafveri, dels gaf man vika för de från den kristna kyrkan utgående reformsträfvandena. Särskildt ingrep kyrkan kraftigt till trälarnes förmån. Och den af kyrkan sålunda frambragta strömningen ledde slutligen till träldomens fullständiga upphäfvande. I de flesta germanska länder skedde

detta dock till en början på det sätt, att träldomen endast bytte karakter. Den gick öfver i lifegenskap.

Till trälar gjordes krigsfångar. Eljest blef man det genom härstamning från eller gifte med träl äfvensom genom frivillig underkastelse. Vanärande brott och underlåtenhet att betala gäld kunde äfvenledes föranleda träldom. Genom frigifning löstes träldomen. Den frigifne kom emellertid ursprungligen icke i besittning af alla en fri mans rättigheter, ej ens hans afkomma. Ännu en följd af generationer hängde trälbörden qvar och ledde, ehuru visserligen i alltjemt förminskad måtto, till en viss saknad af oberoende och medborgerlig rätt.

Den tid, från hvilken våra äldsta underrättelser om de nordiska rättsförhållandena härröra, låg temligen nära tiden för träldomens fullständiga afskaffande. Rättssatserna röja också, att de höra till en brytningsperiod. Det finnes stadganden, som inom vissa gränser behandla trälarne såsom verkliga rättssubjekt, andra, som likställa de frigifne med de friborne, och ännu andra, som gynna frigifningar eller öppna utsigt för en träl att äfven i annan ordning förvärfva sig frihet. Och då enligt germansk rätt barn af förbindelse mellan fri och träl antingen blefvo trälar eller också delade vare sig faderns eller moderns villkor, blefvo de enligt de svenska rättsböckerna deremot städse fria. Man ser, att institutet är stadt under afveckling. I Norge och på Island är likväl tal om trälar och träldom ännu i det tolfte århundradet, i Danmark och Sverige till och med i det fjortonde.

Undanskiftande. Enligt svensk rätt kan det förekomma, att äkta makar hafva ej blott gemensam egendom utan äfven enskild. På samma sätt räknas viss gäld såsom gemensam, annan åter som enskild. För den gemensamma gälden svarar all boets egendom, såväl den gemensamma som den enskilda, hustruns enskilda dock blott till den del, som hon har giftorätt i boet. Den enskilda gälden belastar åter blott den egendom, som tillhör den af de äkta makarne, på hvars sida gälden förekommer, d. v. s. dennes giftorätt och enskilda egendom. Dessa äro de allmänna, i lagen (Giftermålsbalken kap. 11) fastställda grundsatserna. För att med stöd af dessa lagbestämmelser viss egendom må kunna skyddas mot borgenärens anspråk, måste dock regelrätt en viss rättslig åtgärd företagas. Och denna består i en till domstol ingifven ansökan om undanskiftande af egendomen. Framställning i detta hänseende kan ske dels vid äktenskaps upplösning genom dödsfall eller

skilsmässa och dels under dess fortfarande bestånd. För det senare fallet eger ansökan rum i form af en begäran om boskilnad, som delvis tjänar jemväl andra ändamål. Förfarandet vid undanskiftande är emellertid enahanda med det, som vid boskilnad iakttages. Då en gift person dött, kan undanskiftande påyrkas ej blott af hennes efterlevande make utan äfven af hennes intestatarfvingar, för båda fallen i sammanhang med ett afträdande af boet till borgenärerna eller derförutan. — Der väl undanskiftande begäres, men deremot boet ej afträdes, har undanskiftandet en särskild rättsverkan. Så framt sterbhusdelegare, äkta make och intestatarfvingar, ej skola ådraga sig personligt ansvar för den dödes gäld, hafva de nemligen att inom viss tid afträda boet till borgenärerna. Den sålunda med boets afträdande förenade verkan åtföljer dock äfven en ansökan om undanskiftande i och för sig. Enda skilnaden är, att i nämnda hänseende boets afträdande gäller för alla sterbhusdelegarne, undanskiftande åter blott för den, som gjort ansökan derom. Hvad beträffar efterlevande make, är förenämnda befrielse från ansvar ej en befrielse från all boets gäld utan blott från den, för hvilken han ej redan i egen person häftar. För det fall, att under bestående äktenskap boskilnad beviljats, har emellertid förordnats, att all egendom, som derefter tillfaller den ena eller den andre maken, skall anses såsom dess enskilda egendom, och att hustru, på ett par undantag när, skall undgå att med sådan egendom svara för boets dåvarande gäld. En liknande lättnad i ansvar inträder vid äkta mans frånfälle äfven för enka i händelse af ansökan om undanskiftande eller af boets afträdande till borgenärerna. I öfverensstämmelse med hvad, som förut sagts om befrielse från personligt ansvar för sådan gäld, som uteslutande vidkommer den döde, har ansökan om undanskiftande likväl ifrågavarande verkan, allenast om den framställts af enkan sjelf. Jfr Urarfvva.

Undantag. Vid försäljning af hemman händer ofta, att säljaren för sin återstående lifstid betingar sig af köparen vissa förmåner af hemmanet: naturaprestationer, bostad eller brukanderätt till lägenhet. Dylikt aftal kallas undantagskontrakt och de deri utfästade förmånerna undantag. Genom inteckning kan för ifrågavarande afkomst- och nyttjanderättigheter säkerhet vinnas äfven mot annan än köparen. Och i enlighet med hvad, som stadgats om ogulden köpeskilling, bestå de viss tid, räknad från lagfarts beviljande åt köparen, äfven utan inteckning gent emot dem, hvilka af köparen förvärfva rätt till fastigheten.

Underskrift. En skriftlig handling försättes i ett afslutadt skick derigenom, att den eller de personer, hvilka skola bära ansvaret för dess innehåll, förse den med sina namnteckningar. Enligt regel behöfver detta icke ske egenhändigt, utan kan äfven verkställas af annan i enlighet med laga uppdrag. Der så sker, utmärkes det vanligen i sjelfva underskriften. På ifrågavarande sätt undertecknar också köpman handling med sin firmas namn, embetsman å domstols, verks eller annan myndighets vägnar. Vid tvist har den, som åberopar sig å en urkund, att styrka dels behörigheten hos den, som verkställt underskriften, och dels dess äkthet. I detta senare afseende har för äldre tider legat en synnerlig vikt derpå, att sigill åsatts handlingarne. För närvarande frågas åter i främsta rummet derefter, huruvida vittnen närvarit vid undertecknandet. Stundom höra till och med sigill (rättegångsfullmakt, dom) eller vittnespåskrift (köpekontrakt, testamente, äktenskapsförord, medgifvande af inteckning) enligt lag till underskriftens fullständighet. Härförutom har handlingen intet rättsligt värde eller medför i allt fall ej omedelbart de rättsliga förmåner, som eljest äro förenade dermed.

Universalarfvinge, den, som antingen enligt lagbestämd arfsordning eller på grund af testamente är en död persons enda arfvinge.

Universalsuccession, ett inträde i en annan persons samtliga förmögenhetsrättsliga förhållanden såsom en helhet af rättigheter och förbindelser. Af detta slags förvärf märkas i främsta rummet: för den romerska rätten arf och för den moderna härutöfver äktenskap, så framt dermed grundlägges en fullständig förmögenhetsrättslig gemenskap mellan de äkta makarne. Enligt svensk lag medför icke något fång en universalsuccession i förut angifna betydelse, ej heller äktenskap eller arf. Men under vissa förutsättningar behandlas de med äktenskap och arf grundlagda rättsförhållandena dock delvis jemlikt reglerna för en universalsuccession. Den ena äkta maken kommer i ett obegränsadt personligt ansvar för den andras gäld, arfvingen för arflåtarens. Jfr *Undanskiftande, Urarfa*.

Uppsägning är ett af en person till en eller flera andra framställt yrkande på upplösande af ett dem emellan bestående obligationsförhållande. En rätt att på detta sätt häfva en obligation kan en person hafva på grund deraf, att den andra parten brustit i uppfyllandet af sina kontraktssenliga förbindelser. Såsom "uppsägning" vanligen användes i den

juridiska terminologien, inbegripes dock nämnda fall icke derunder. Man förstår nemligen dermed närmast yttringen af en ovillkorlig rätt att påfordra en obligations lösande. Detta kan tillkomma en part dels på grund af öfverenskommelse och dels äfven derförutan. Ja så snart ej något på förhand finnes vara bestämdt om tiden, anses obligationens bestånd bero på uppsägning. I vissa fall har det förordnats, att, äfven der aftal ingåtts på bestämd tid, uppsägning likväl skall ega rum viss tid före förstnämnda tids utlöpande, vid påföljd att aftalet eljest anses hafva blifvit förlängdt. Dylika föreskrifter hafva isynnerhet gifvits med afseende å aftal, genom hvilka parterna ömsesidigt åtaga sig en följd af prestationer: arrende- och hyresaftal, bolag och legohjonsaftal. I den svenska rätten finnas sådana bestämmelser fortfarande beträffande de två senare kontrakten. Är det uppsagda rättsförhållandet ensidigt, såsom t. ex. vid försträckning, visar sig uppsägningens verkan deri, att för gäldenären inträder en skyldighet att fullgöra sin kontraktssenliga förbindelse. Alltefter de i aftal eller lag gifna bestämmelserna utöfvar uppsägningen i öfrigt sin verkan antingen omedelbart eller efter viss stadgad tid. Det förra är exempelvis händelsen vid ett skuldebref, stäldt att infrias vid anfordran, det senare, då betalning skall fullgöras viss tid efter uppsägning. Af denna sistberörda art är den lagbestämda uppsägningen i de fall, i hvilka fråga är om ett sådant obligationsförhållande, som förbinder parterna att till hvarandra utgöra en följd af prestationer. Äfven vid fördrag mellan stater spelar uppsägning en roll, nemligen vid vapenstillestånd, handels- och sjöfartstraktater etc.

Urarfva. Det ligger i sjelfva sakförhållandena, att en afliden persons rättsinnehafvare i viss måtto skola hafva att sörja för, att den dödes förpligtelser blifva uppfyllda. Föreskrifter och anordningar i detta hänseende hafva emellertid varit ganska olika i de särskilda rättssystemen, ja äfven i samma rättssystem under olika tider. I den romerska rätten tillföll kvarlåtenskapen i dess inbegrepp af samtliga rättigheter och förbindelser den dödes rättsinnehafvare, d. v. s. hans arfvinge vare sig enligt lag eller på grund af testamente. Den romerska arfvingen kom sålunda att häfta i personligt ansvar för den afliden skulder. Enligt den senromerska rätten kunde emellertid ett sådant ansvar städse undvikas. Ett sätt var att inom viss tid verkställa bouppteckning, ett annat var att alldeles icke taga någon befattning med arvet, att afsäga sig detsamma. — Historiskt hafva de svenska stadgandena i äm-

net en helt annan utgångspunkt än de romerska. I följd häraf skilja de sig också i väsentlig mån från de senare. Rättsinnehafvare efter den aflidne äro hos oss hans äkta make och intestatarfvingar. Och dessa s. k. sterbhusdelegare anses ej i och för sig personligen inestå för betalningen af den dödes gäld. Detta hindrar dock icke, att vid de anordningar, som träffats till tryggande af borgenärernas rätt, såväl bestämmelser som uttryck lånats från den romerska rätten. Sterbhusdelegarne hafva nemligen att företaga vissa åtgärder, vid äfventyr att de eljest drabbas af ett personligt ansvar för gälden. Först och främst få de ej skrida till skifte eller eljest behandla boet såsom sin enskilda tillhörighet, förr än de guldit all veterlig gäld. Men härförutom hafva de att inom vissa stadgade tider dels verkställa bouppteckning och dels afträda boet till konkurs. Denna sistnämnda handling förekommer under namnet urarfvagörelse. För den svenska rätten är denna benämning dock icke särdeles passande. Ifrågavarande förpligtelse hvilar ju äfven på efterlevande make. Men honom tillkommer icke någon arfsrätt. Också undvikes i den nu brukliga lagstilen "urarfvagörelse" för det fall, att det är efterlevande make, som afträder boet till borgenärerna. Men äfven der det sker från en intestatarfvinges sida, innebär det icke en afsägelse af arfsrätt. Skulle efter slutad konkursutredning behållning förefinnas, går denna i vanlig ordning till fördelning mellan sterbhusdelegarne. Annorledes förhåller det sig blott i den händelse, att, sedan boet afträdts, någon tillträder detsamma. För tillträdaren uppstår nemligen härmed ett personligt ansvar för gälden, och i ersättning härför befrias han från skyldighet att inför öfriga delegare i boet redovisa för den egendom, som han öfvertagit. Detta gäller dock allenast med åtskilliga undantag. Och i tillgång, som yppas efter boets tillträdande, njuta alla sterbhusdelegare sin laga rätt. — Under vissa förhållanden är intestatarfvinge befriad från personligt ansvar för den dödes gäld, äfven utan att det kommit till afträdande af boet. Så är åter ej förhållandet med efterlevande make. Har egendomsafträde skett af en, gäller det dock för alla. Dess verkan i denna del kan emellertid upphävas genom särskildt egendomstillträde. Detta senare kan ega rum ej blott af efterlevande make eller intestatarfvinge utan äfven af sådan testamentstagare, som fått sig tillagd rätt till andel af kvarlåtenskapen eller till det öfverskott, som efter slutlig boutredning återstår. Vid egendomstillträde eger annan sterbhusdelegare att anmäla sig till att gemensamt

med den förste tillträdaren öfvertaga boet. En sådan rätt tillkommer jemväl den, som från början afträdt boet. Jfr Undanskiftande.

Varumärke, märke, som en näringsidkare åsätter en af honom förfärdigad vara för att dermed angifva dess ursprung. I förhållande till allmänheten innebär det från tillverkarens sida en försäkran om vissa egenskaper hos varan, om dess äkthet. För sin egen del åter vill han dermed tillgodogöra sig den industriella eganderätt, som han besitter i allmänhetens förtroende till och köplystnad i fråga om den af honom å marknaden utförda varan. I detta senare hänseende är det för honom af synnerlig vikt, att andra förhindras från att begagna det af honom brukade märket. För ett dylikt förfarande hafva också straff stadgats. I allmänhet träda dessa bestämmelser dock nu mera icke i tillämpning för annat fall, än att varutillverkaren vidtagit åtgärd för att bringa märkets tillvaro och beskaffenhet till offentlig kännedom. Han har att i sådant ändamål låta registrera märket hos vederbörande myndighet, som sörjer för dess bekantgörande. Lagarne om varumärken afse närmast att skydda inhemska näringar. Men under förutsättning af ömsesidighet har man dock utsträckt skyddet jemväl till utländska. På denna grund hafva särskilda traktater i ämnet slutits mellan staterna. — För Sveriges del har genom lag d. $\frac{5}{7}$ 1884 tillfälle lemnats till registrering af varumärken, och straff stadgats dels för den, som å saluhållna varor sätter märke, hvilket han vet vara registrerat för annans räkning, dels ock för den, som håller till salu varor, hvilka honom vederligen äro olagligen märkta. Dessa straff afse i öfrigt äfven liknande missbruk med annans namn eller firma eller namnet å annans fasta egendom. För sådant fall är således ej registrering vilkor för inträde af straffbarhet. Detsamma gälde också beträffande egentliga varumärken enligt 1864 års strafflag. Men dess bestämmelser i denna del hafva satts ur kraft vid de förändringar, som lagen 1890 underkastades. I 1884 års lag ställes under förutsättning af ömsesidighet också för utländska märken i utsigt att komma i åtnjutande af det lagstadgade skyddet. Och i anslutning härtill har detta äfven skett med afseende å märken från en mängd länder, bland annat från alla dem, som jemte Sverige biträdt eller biträda den 1883 bildade unionen för skydd af den industriella eganderätten. Registrering sker i Sverige hos kongl. patentbyrån, en inom Kommerskollegium inrättad byrå. Enligt särskild lag d. $\frac{28}{11}$ 1884 åligger det svenska verkstä-

der för beredande af jern- och ståleffekter att hafva registre-
rade stämplat, och skola deras tillverkningar på lagbestämdt
sätt dermed förses. — Varumärke åsättes i öfrigt på olika sätt,
genom stämpling, inbränning, målning etc. på tillverkning
eller omslag, så ock genom påklstring eller vidhäftande af
tryckta eller litografierade lappar (etiketter). Sjelfva märket
måste enligt regel hafva något i sig karakteristiskt, ej in-
skränkande sig till en sådan beteckning, som allmänneligen
förekommer i daglig handel ochandel. Det skall, såsom det
heter i 1884 års lag, vara ett figurmärke och får ej bestå i
siffror, bokstäfver eller ord utan särskild egendomlig form.
För hvarje fall anses lagarne om varumärken ej kunna hindra
en person att å sin tillverkning sätta begynnelsebokstäfverna
till sitt eget namn eller firma.

Vederhäftighet, en förmögenhetsställning af sådan be-
skaffenhet, att personen är i stånd att uppfylla henne ålig-
gande förbindelser. I lagspråket begagnas uttrycket särskildt
med afseende å förmågan att fullgöra en viss eventuell för-
pligtelse, företrädesvis borgen i rättgång, nemligen för kost-
nad och skada, som part må kunna blifva ålagd att ersätta
sin vederpart, för ådömda böter, för doms fullgörande i all-
mänhet etc. Särskilda föreskrifter hafva för de olika fallen
gifvits i fråga om de myndigheter, som hafva att lemna intyg
om vederhäftighet, s. k. vederhäftighetsbevis.

Vindikationsrätt, rätten att vindicera (lat. *vindico*, jag
tager i rättsligt anspråk, af *vim dico*, egentligen jag använder
våld), d. v. s. att återkräfa sin egendom af någon, i hvars
besittning den befinner sig. Enligt alla kända rättssystem till-
kommer principiellt en sådan rätt egaren, så framt han ej står
i ett sådant obligationsförhållande till innehafvaren, att han är
skyldig att låta honom få förblifva i besittningen. Grundsatsen
har funnits såväl i romersk som i germansk rätt. I den förra
fick vindikationsrätten emellertid sin begränsning genom stad-
gandena om häfd och preskription. Vindikationstalan förföll
med utlöpanet af en viss lagbestämd tid. Dessa bestämmel-
ser hafva öfvergått till den moderna rätten i anslutning till de
element, som i detta afseende från början förekommit i den
germanska. Delvis hafva dock de romerska häfde- och pre-
skriptionsbegreppen kommit att visa sig öfverflödiga. Beträf-
fande lös egendom har nemligen yppat sig ett behof att ome-
delbart trygga den, som i god tro gjort ett förvärf, mot en
vindikation. I detta hänseende bestod redan i den äldre tyska
rätten en grundsats: "Hand muss Hand wahren". Deri låg,

att, om en egare frivilligt inrymt en annan i besittningen af sin lösa egendom och denne afhändt sig saken till tredje man, skulle egaren ej kunna återfordra den, så snart dess innehafvare vid förvärfvet ej vetat annat, än att hans fångesman egt laga rätt att förfoga deröfver. En modifikation i denna grundsats var, att egaren väl skulle ega att vindicera saken till sig, men allenast mot lösen. I denna form synes grundsatsen redan före 1734 års lag hafva vunnit insteg i den svenska rätten och har med nämnda lag uttryckligen fastställts. Derefter har dock i praxis visat sig en benägenhet att gå än vidare. I allmänhet torde för närvarande de svenska domstolarne beherskas af den uppfattning, att, så fort någon i god tro förvärfvat lös egendom af annan än egaren, denne ej kan återkräfvat godset utan mot lösen, oafsedt huru det kommit ur hans besittning. Så vidt detta får anses vara svensk rätt, har emellertid beträffande lös egendom vindikationsrätten hos oss underkastats större inskränkningar, än eljest någonstades egt rum. Förklaringen till denna utveckling lär väl ligga deri, att någon särskild häfdetid aldrig införts i vår rätt med afseende å lös egendom. Äfven der en sådan häfdetid finnes, är dock vindikationsrätten för vissa fall magtlös gent emot den, som förvärfvat sig lös egendom i god tro. Bestämmelserna äro i detta hänseende likvisst olika för olika länder. Allmänt skyddar förvärf i god tro mot vindikation af penningar och förbindelser, ställda till innehafvaren. Men härutöfver gör sig här och hvar en liknande uppfattning gällande i fråga om dels kreditpapper af löpande beskaffenhet i allmänhet, dels köp i bod eller å torg, marknad eller offentlig auktion. Närmast den svenska praxis står den preussiska rätten. Der har den för den svenska praxis anmärkta åsigten vunnit sitt uttryckliga erkännande. Men hvad, som i ej ringa måtto betager lagbudet dess verkan, äro de inskränkningar, som sjelfva begreppet god tro här underkastats, och den bevisningsskyldighet, som i saken lagts på besittningshafvaren.

Årsproklama, äldre, ännu i författningar från 1830-talet förekommande benämning på hvad, som för närvarande kallas årsstämmning.

Årsstämmning, en medelst offentlig stämning utfärdad kallelse på borgenärer att inom ett år anmäla sina fordringar. En dylik stämning har den verkan, att borgenär, som ej hör-sammar kallelsen, förlorar sin talan mot gäldenären, så framt han ej kan visa, att denne haft vetskap om fordringens tillvaro. Endast så vidt och i den mån som panträtt åtnjutits

för fordran, eller den i qvittningsväg må kunna återopas, kan den fortfarande göras gällande. Årsstämmning kan begäras i vissa bestämda fall, enligt nu gällande kongl. förordning d. $\frac{4}{3}$ 1862 vid dödsfall, äktenskapsskilnad, upplösning af vissa bolag och persons ställande under förmynderskap.

Åtkomsthandlingar kallas de skriftliga handlingar, som utgöra bevis på en viss någon person tillkommande rättighet, i inskränkt mening de, som styrka en persons eganderätt, enkannerligen till fast egendom. Synonymt och i lagstil mera vanligt begagnas nu mera uttrycket fångeshandlingar.

Äktenskapsförord, ett aftal mellan nupturienter rörande deras förmögenhetsförhållande i äktenskapet. För att ega giltig kraft skall aftalet före äktenskapet upprättas skriftligen och med två vittnen samt, i händelse att qvinnan står under giftoman, af denne å hennes vägnar. Inom vissa tider, enligt regel räknade från vigselns verkställande, skall förordet deretter ingifvas till domstol. Derstädes intages det i ett särskildt, för dylika ärenden fördt protokoll, ett af de s. k. småprotokollen. Genom äktenskapsförord kunna på annat sätt, än i lagarne förordnats, bestämmelser träffas om makarnes giftorätt och förvaltningen af hustruns enskilda egendom, ej om annat. För öfrigt är förordet städse overksam till den del, som det länder till förfång för dem, som vid dess ingående hade laga anspråk å den ena eller andra nupturientens egendom, således bland annat gent emot deras dåvarande borgenärer. Äktenskapsförord kan ej ändras eller upphävas efter äktenskapets ingående. I utländsk rätt användas motsvarande beteckningar till det svenska "äktenskapsförordet" för att i allmänhet utmärka öfverenskommelser i fråga om makarnes rättsförhållanden i den mån, som de lagligen äro föremål för aftal — således äfven i rent personligt hänseende. Ett sådant aftal kan äfven efter svensk rätt ingås före äktenskapet, nemligen, derest föräldrarne tillhöra olika trossamfund, till bestämmande af den religion, hvari barnen skola uppfostras. Här gälla dock särskilda föreskrifter och användes icke benämningen äktenskapsförord.

Äktenskapslöfte. Enligt äldre kanonisk rätt ingicks äktenskap formlöst. Det var till fyllest, att mannen och qvinnan öfverenskommo att vara äkta makar. Aftalet kunde dock äfven afse framtiden, d. v. s. hafva satts i beroende af någon tidsbestämmelse eller något vilkor. För denna händelse förelåg ej äktenskap, allenast trolofning. Men egde lägersmål rum mellan de trolofvade, uppstod dermed omedelbart ett äkten-

skap. Äfven efter det att vigsel i allmänhet införts såsom en särskild form för äktenskaps ingående, hafva förenämnda äldre rättssatser här och hvar bevarat sig. Och på detta sätt är en viss rättslig verkan fortfarande fästad vid ett formlöst löfte om äktenskap. Enligt svensk rätt har sålunda qvinna, som lägrats under äktenskapslöfte, rätt att, om mannen undandraget sig vigsel, af domstol påfordra att blifva förklarad för hans äkta hustru. Står hon under giftoman, eger hon dock ej att uppträda utan hans samtycke. Med förklaringen vinner qvinnan laggift hustrus rätt i mannens egendom. Barn, som aflats under äktenskapslöfte, eller som aflats med qvinna, hvilken mannen derefter lofvat äktenskap, ehuru detta i anledning af mellankommande dödsfall ej kunnat ske, blifva härförutom äkta. Liknande rättsverkningar äro för såväl qvinnans som barnens del äfven i främmande rätt tillagda äktenskapslöfte i förening med lägersmål eller hafvandeskap för qvinnan, nemligen i norsk, dansk, baltisk, preussisk och österrikisk rätt. Enligt common law i Skottland och Nordamerikas Förenade Stater gälla fortfarande de ursprungliga, förut skildrade kanoniska rättssatserna i ämnet. Mångenstädes föranleder härförutom brytandet af ett äktenskapslöfte i enlighet med de för trolofning följda grundsatserna skadeståndsanspråk, exempelvis i engelsk rätt.

Öfvermage (Gammalsv. ovormaghi, af ovor, en nekande partikel, och magha = kunna, hvaraf härledt maghandi = till mogen ålder kommen), i det äldre svenska lagspråket beteckningen för omyndig, i mera vidsträckt bemärkelse äfven utan afseende på åldern såsom t. ex. för qvinna i allmänhet, men vanligen särskildt utmärkande den, som på grund af sin ålder stod under målsman. Då myndighetsåldern regelrätt var 15 år, var öfvermage således den, som ännu icke hunnit ifrågavarande ålder. I denna betydelse användes uttrycket ännu temligen allmänt i 1734 års lag. I ett par fall åtminstone (Jordabalken 4: 7; 6: 4) synes det dock afse sådan man, som ännu ej uppnått den civila myndighetsåldern, enligt nämnda lag redan 21 år. Uttrycket begagnas nu mera icke i lagstil. Det har dock skett ännu i författningar från 1850-talet. Jfr Minderårig, Myndighetsålder.

x.

Säll. Herr Professoren Konrad Maurer
Mednadsfullt
c
af
Wig.

STRÖDDA UPPSATSER

AF

Alfred Ossian
A. WINROTH,
PROFESSOR.

LITEN UPPLAGA.

II.

AFTRYCK UR NYTT JURIDISKT ARKIV.

(UPPSATSERNA ÄRO DELVIS OMARBETADE).

LUND 1891.

E. MALMSTRÖMS BOKTRYCKERI.

Ansvarighet för skada å låntaget gods *).

De moderna folkens lagstiftning har rönt stark inverkan från den romerska rätten. Detta inflytande kan äfven spåras i vårt eget lands rättssystem. Såväl i våra nu gällande lagar som i våra äldsta rättsböcker gifver det sig till känna. Isynnerhet gäller detta om den del af civilrätten, hvilken man betecknar med namnet obligationsrätt. De rättsregler, efter hvilka den dagliga handeln och vandeln mellan de enskilde äro ordnade, äro jemförelsevis mera mottagliga för ändringar. Vid dem hänger icke folket fast med samma seghet som vid dem, hvilka stå i samband med dess uppfattning af familj och rätt till fast egendom. Inom obligationsrätten hafva alltså de rättslärde stött på mindre motstånd under sina sträfvanden att ombilda den inhemska rätten efter romerskt mönster. De hafva ock här lyckats att nästan öfverallt sätta romerska principer i stället för dem, som en gång voro egendomliga för det germanska rättslifvet. Under hand hafva lagstiftarne upptagit allt flera bestämmelser från den romerska rätten, samt lagskiparne och rättsläroarne allt mera gjort sin utläggning af den bestående rätten i romersk anda.

De rättslärdes förkärlek för den romerska rätten är i öfrigt lätt förklarlig. De rättsverk, i hvilka den germanska rätten bäst bevarat sig, de s. k. *leges barbarorum* och rättsböckerna under den senare delen af medeltiden, framställa hvarken ett fullständigt eller ett enhetligt helt. Rättssatserna röra enstaka fall och stå icke alltid i öfverensstämmelse med hvarandra. Ett institut är ofta bildadt efter grundsatser, skiljaktiga från dem, som varit bestämmande för ett annat. An-

---

*) De citerade lagrummen återfinnas för den svenska rätten i Samling af Sveriges Gamla lagar, utgifna af Schlyter, för den isländska dels, hvad Grågås angår, i Nordiske Oldskrifter och dels i Jonsbogen, utgifven af Thorhalletsen 1763, samt för den romerska rätten i *Corpus Juris Civilis*, utgifven af Paulus Krueger och Theodorus Mommsen 1872—1889.

norledes visar sig den romerska rätten, sådan vi känna honom genom *corpus juris civilis*. Detta lagverk utgör resultatet af en rättsutveckling under flera århundraden och gifver i denna sin egenskap svar på de flesta juridiska spörsmål. I alla händelser kan man lätt leda sig dertill med kännedom om de allmänna grundsatser, hvilka i lagverket fått sin fastställelse. Här kan man nemligen tala om allmänna rättsgrundsatser. Äfven då rättsbuden äro affattade med hänsyn till vissa särskilda händelser, äro de, det oaktadt, inga leges in casu. De faktiska omständigheterna hafva allenast lemnat materialet, och detta material har blifvit förarbetadt af ett rättsmedvetande, hvilket varit i fullkomlig klarhet om sitt innehåll och sin uppgift.

Den brist på inre öfverensstämmelse, hvilken vidlåder de germanska lagböckerna, torde visserligen till någon del bero derpå, att man vid sidan af germanska rättsregler i dem här och hvar upptagit romerska och likväl underlåtit att samarbeta dessa olikartade beståndsdelar med hvarandra. Men i hufvudsak är ifrågavarande brist egendomlig för det germanska rättslifvet och har sin orsak i det sätt, hvarpå rätten hos våra förfäder utbildades. Fastän den romerska rätten har ett verkligt nationellt skaplygne, är den dock närmast ett verk af juridisk lärdom och skarpsinne, under det att den germanska rätten mera omedelbart återgifver det hos folket lefvande rättsmedvetandet och till största delen utgör en i skrift fattad sedvanerätt.

Under dylika förhållanden kan man lätt förstå, hvarför den romerska rätten städse utöfvat en så stor dragningskraft på de rättslärd. Härtill har dock ytterligare en omständighet medverkat. Mellan den romerska och den germanska rätten består nemligen icke blott den formella åtskilnad, som här påpekats. Det finnes äfven en, som är af en mera saklig natur. Denna åtskilnad står i öfrigt likasåväl som den förut omnämnda i samband med de olika tids- och samhällsförhållanden, under hvilka de båda rättssystemen hafva utbildat sig.

I den form, i hvilken den romerska rätten har kommit oss till handa, härrör den från en tid, då Roms samhällsförhållanden redan hade uppnått en ganska stor stadga. Man hyste en ovilkorlig aktning för lagen, och den enskilde behöfde enligt regel icke lita till sin egen kraft för att skaffa sig rätt. Han erhöll den af rättens organer, de statsliga myndigheterna, och för deras dom måste det individuella godtycket böja sig. Under sådana omständigheter var det jemförelsevis lätt att

följdrigtigt genomföra ett rättsbegrepp och att ordna de privata rättsförhållandena efter vissa abstrakta normer. Man tvangs ej här till jemkningar och medgifvanden på grund af den offentliga magtens svaghet och de enskildes själfrådighet. Också har den romerska rätten åt hvar och en hårfint tillmätt det mått af rätt och pligt, hvilket tillkommer honom på grund af hans rättsställning. För den händelse att rättssubjekten själfvilligt trädte i förbindelse med hvarandra, hafva de enligt regel icke fått flera eller färre rättsliga fördelar och åligganden, än som med det rådande åskådningssättet naturligt hafva följt af den ingångna öfverenskommelsens särskilda syfte.

Detta framträder isynnerhet i det fall, att den, som innehade eganderätt till en sak, slutit aftal rörande saken med annan man. Eganderättsbegreppet var synbarligen vida kraftigare utbildadt hos romarne än hos germanerna. Egaren till en sak betraktades i den romerska rätten såsom sakens egentliga subjekt, äfven om han till andre afstått alla dermed för-enade förmåner eller eljest var ur stånd att begagna sig af dem. Och all sådan rätt, som han icke uttryckligen lemnat från sig, besatt han för egen del. — I öfverensstämmelse härmed hvilade också på honom i främsta rummet alla de förpligtelser och allt det ansvar, som innehafvandet af saken i allmänhet förde med sig. Han kunde visserligen genom särskildt aftal öfverflytta dessa förpligtelser och detta ansvar på främmande personer. Men då han icke kunde åberopa sig på något dylikt aftal, var det ock han, som bar de ifrå-gavarande förpligtelserna och ansvaret.

På grund häraf måste egaren äfven själf vidkännas den skada, som på ett eller annat sätt åkom saken. Kunde skadans uppkomst läggas någon annan till last, egde han dock att af denne fordra ersättning. Med afseende å den ersättnings-skyldighet, hvari någon kunde häfta till annan på grund deraf, att han förorsakat denne skada, skilde romarne mellan olika grader af vållande: *dolus*, *culpa lata* och *culpa levis*. *Dolus* förefans, när den ifrå-gavarande personen hade för-anledt skadan under fullt medvetande om det origtiga i sitt handlings-sätt och om den verkan, som det skulle hafva. Om *culpa lata* åter talade man, när personen icke kunde öfvertygas om annat än vårdslöshet, men vårdslösheten likväl var af den svåra art, att den hade allt utseende af att vara *dolös*. Personen visste exempelvis, att skada kunde uppstå genom hennes handlings-sätt, eller var faran för dess uppkomst så ögonskenlig och öf-

verhängande, att hvar och en annan i hennes ställe skulle hafva varnat den. Härmed likstälde man ock det fall, att den ifrågavarande personen kunde öfverbevisas derom, att hon underlåtit att iakttaga det mått af aktsamhet, med hvilket hon plägade vårda sina egna intressen. Culpa levis förelåg till sist, när skadan uppstått derigenom, att någon icke iakttagit all den uppmärksamhet till skadans förhindrande, hvilken en ordentlig man plägade låta komma sina egna angelägenheter till del. Denna bestämning af culpa levis är dock icke alldeles uttömmande. För en person, hvilken till en annan häftade i ansvar för culpa levis, kunde ansvaret i vissa fall sänka sig under det angifna måttet och i andra åter höja sig deröfver. Stundom undgick en dylik person all ersättnings-skyldighet, ifall hon ledde i bevis, att den aktsamhet, med hvilken hon vanligen handlade, understeg det vanliga måttet af omsorg, och att hon icke vårdslösat det främmande intresset mera än sitt eget. Det kunde ock inträffa, att med det vanliga ansvaret för culpa levis var förenad skyldigheten att hafva en särskild tillsyn öfver de främmande angelägenheterna. Under sådant förhållande upphörde ansvaret först vid den punkt, då man icke längre förmått att afböja skadans uppstående. Dessa fall voro dock allenast mera sällsynta afarter af culpa levis, sådan den här ofvan angifvits. — Den här anförda indelningen hade en särdeles stor betydelse vid alla de rättsförhållanden, då någon efter öfverenskommelse hade tagit i sin besittning egendom, tillhörig annan person. Vid vissa af dem stod den förre i ansvar för alla de tre olika slagen af vållande, vid andra åter allenast för dolus och culpa lata. De aftal, vid hvilka ansvaret var inskränkt på sistnämnda sätt, voro de, hvilka icke beredde besittningshafvaren någon egentlig fördel. Detta inträffade exempelvis vid depositum och precarium. Hade deremot båda kontrahenterna gagn af aftalet, eller föll all vinst till besittningshafvaren, utsträcktes dennes ansvar äfven till att omfatta culpa levis. Men något ansvar för casus, d. v. s. för sådan skada, som uppstod genom olyckshändelse, hade han deremot icke ens i detta fall.

Man har för den romerska rätten ordspråksvis uppstått rättssatsen: "casum sentit dominus". Och fastän man icke bör tro, att denna sats haft någon giltighet eller något erkännande för alla slags förhållanden, så var den dock tydligen en af grundprinciperna i det romerska rättssystemet. Egaren till en sak måste under vanliga omständigheter alltid lida den

skada, som uppstått genom olyckshändelse. Hade en annan haft saken i sin besittning och egnat henne all den omsorg, som han var skyldig att prestera, kunde egaren icke skjuta sin förlust öfver på honom genom att mot honom väcka talan om skadeersättning.

Nämnda regler gälde äfven i fråga om det aftal, som i den romerska rätten var känt under namn af *commodatum* och i vår lag betecknas med namnet "lån". Hade en person mottagit lös egendom på det vilkor, att hon utan ersättning finge bruka densamma, men derefter skulle återlemnna den till egaren, så var hon visserligen skyldig att svara för *dolus* samt för *culpa lata* och *levis*. Men hade hon skänkt saken all tillbörlig vård och i öfrigt uppfyllt sina kontraktssenliga förbindelser, bar hon ej ansvaret för den skada, som i trots häraf kommit å saken. Med andra ord hon svarade icke för skada, uppkommen genom olyckshändelse, för *casus*. Fall funnos visserligen, då låntagaren bar ett sådant ansvar. Detta inträffade bland annat, då han särskildt åtagit sig detsamma eller ock mottagit saken under förpligtelse att återställa den själf eller dess värde. Det har dessutom redan antydts, att han kunde komma att stå i ett dylikt ansvar, ifall han, såsom orden föllo, icke uppfylde sina kontraktssenliga förbindelser. Ett sådant fall var, när han brukat saken på ett sätt, som stred mot den gjorda öfverenskommelsen, ett annat, då han behållit saken längre hos sig, än som från början varit honom medgifvet. Men att ansvar i dessa fall inträdde, detta berodde på inverkan från allmänna rättsgrundsatser. I alla händelser skedde det endast undantagsvis. I själfva låneaftalets natur låg ej, att låntagaren skulle bära ansvaret för den skada, som uppstått genom olyckshändelse. Sådan skada var långifvarens egen. I *corpus juris civilis Cod. III. 23. 1* heter det i denna sak: "*Ea quidem, quæ vi maiore auferuntur, detrimento eorum quibus res commodantur imputari non solent*". Och i *Dig. L. 17. 23* dersammastädes gifvas följande allmänna regler rörande ansvar för skada vid aftal personer emellan: "*Contractus quidam dolum malum dumtaxat recipiunt, quidam et dolum et culpam. dolum tantum: depositum et precarium. dolum et culpam: mandatum, commodatum, venditum, pignori acceptum, locatum, item dotis datio, tutelæ, negotia gesta*".

I den germanska rätten möta vi åsigter, i väsentlig mån afvikande från den, för hvilka det hittills redogjorts. Hos våra förfäder gjorde sig ej alltid lag och rätt gällande. Dertill behöfdes oftast ett kraftigt uppträdande från rättsegarnes sida.

Staten hade ej vunnit, tillräcklig styrka för att taga en själfständig vård om de rättsliga intressena, och de enskilde voro ej utmärkte genom någon synnerlig laglydnad. Det var ett trotsigt och oböjligt släkte. De togo sig ofta rätt vid sidan af lagen. Stundom satte de ock sitt välbehag och sin vilja i stället för lag och rätt. Under dylika omständigheter måste rättigheterna vara i starka händer, ifall de icke skulle vara utsatta för en ständig fara. Och åt den, som för en annans räkning innehade egendom, måste man gifva en ganska vidsträckt befogenhet i fråga om densamma. Han betraktades hafva det främmande godset icke allenast i sin besittning utan äfven i sitt skydd.

På grund häraf var en besittningshafvare enligt germansk rätt utrustad med en vida större magtfullkomlighet, än han hade hos romarne, och på grund häraf intog eganderätten, då den icke var förenad med besittning af eganderättens föremål, en jemförelsevis underordnad ställning vid sidan af den rätt, som tillkom besittningshafvaren. — Då en person i laga ordning tagit en annans tillhörigheter i sin besittning, fick hon enligt regel fritt bruka dem till sin egen fördel. Egaren hade endast rätt att fordra, det sakerna eller deras fulla värde i vederbörlig tid måtte återställas åt honom. Å andra sidan var besittningshafvaren skyldig att i gengäld för de förmåner, som sålunda tillerkändes honom, under alla omständigheter till egaren utgöra nämnda prestation: att lemna saken själf eller dess fulla värde. Han bar ansvaret för all den skada, som kunde komma å godset. Detta var en följd af den synpunkt, från hvilken våra förfäder uppfattade besittningen. Först då blef det skydd, som besittningshafvaren skulle lemna, till fullt verkamt, när egaren sattes i säkerhet för all slags skada, som kunde vederfaras godset.

Detta var det sätt, på hvilket germanerna i allmänhet hade de här omnämnda rättsförhållandena ordnade. Besittningen af en sak medförde å den ena sidan rätt att faktiskt förfoga öfver densamma och å den andra ansvaret för all den skada, som den led. I öfverensstämmelse härmed voro också de äldsta föreskrifterna rörande öfvertagandet af förmynderskap och vård af bortovarande mans egendom ursprungligen affattade. — Denna obegränsade ansvarighet bestod dock i ett par fall icke. Det ena fallet var det, då besittningshafvaren särskildt var beröfvad rätten att bruka saken efter eget godtfinnande, såsom regeln var vid inlagsfä (depositum). Det andra var det, då han måste gifva särskild ersättning för nyttjande-

rätten, såsom händelsen var vid lega. Det kan vara fråga, huruvida germanerna från början hafva varit förtrogne med dessa aftal. Säkert är, att der de funnos, skäl förelågo att vid dem lindra besittningshafvarens ansvarsskyldighet. Ty förutsättningen för den obegränsade ansvarsskyldigheten var tydligen den, att besittningshafvaren skulle hafva nyttjanderätten i ersättning för det nämnda ansvaret. Då han, på sätt som är nämnt, gick miste om denna rätt — alldeles måste afstå från att nyttja det mottagna godset eller ock måste erlägga betalning för dess begagnande — inskränkte man hans ansvar helt naturligt till att endast gälla i fråga om sådan skada, som uppstod genom hans vållande.

Det bör dock anmärkas, att en och annan af de äldre lagarne äfven för dylika fall synes hafva vidhållit grundsatsen om besittningshafvarens obegränsade ansvarighet. Så bjuder till exempel Jonsbogen Kiöbebalken kap. 16, att den, som mottagit kreatur i lega, hade att vidkännas all skada, som åkom dem, så framt det icke skedde genom sjukdom, ålder eller åskeld. Grágás kap. 164 bestämmer åter, att den, som lagt häst för tingsresa, i alla händelser skulle utbetala hästens värde till egaren, ifall hästen dog under resan. Men detta är dock allenast undantag, och, hvad beträffar Jonsbogens bestämmelser, kunna de bero derpå, att man ansett vållande hos besittningshafvaren förefinnas, så snart skada å djuren uppstått på något annat sätt än de i lagen uppräknade. Detta skulle visst icke stå i strid med germanernas sätt att bedöma dylika ärenden.

I alla händelser hafva de af oss kända germanska rättskällorna enligt regel icke vidhållit principen om besittningshafvarens obegränsade ansvarighet för annat fall än det, att denne egde rätt att utan ersättning begagna det gods, som han hade i sin besittning. Eljest ansvarade han blott för den skada, som uppstod genom hans vållande. Ett dylikt begränsadt ansvar förekom förutom vid inlagsaftal och lega äfven, då någon lemnat kreatur åt herde till vållande eller material åt handtverkare att förarbetas eller gods åt skeppare eller förmän till fortskaffande etc. Äfven förmyndares ansvar blef på detta sätt inskränkt, sedan han börjat att under redovisningsansvar förvalta myndlingens förmögenhet.

Äfven der ansvaret var af senast beskrifna art, gifver det oss dock en påminnelse om de grundsatser, som germanerna hyste i detta slags rättsfrågor. De bestämde icke begreppet vållande på samma sätt som romarne. Deras regler

voro i detta stycke af en mera konkret natur. Ett bevis härpå gifva oss redan Jonsbogens bestämmelser rörande legda kreatur. Men det finnes äfven andra af en mera märklig beskaffenhet. Då de äldre rättsböckerna stadgade en begränsad ansvarighet för besittningshafvaren, gjorde de det ofta på det sätt, att besittningshafvaren frikändes från allt ansvar, så snart han kunde bevisa, att den skada, som uppstått å det främmande godset, i lika mån drabbat hans eget. Ja i några af de yngre tyska rättsböckerna har man så noga genomfört den princip, som ligger till grund för ifrågavarande bestämmelse, att man föreskrifvit en qvittning för den händelse, att det ena slaget egendom lidit större skada än det andra. Hade det främmande godset varit utsatt för en större värdeförlust än det, som tillhörde besittningshafvaren sjelf, så måste denne af sitt gods lägga så mycket till det främmande, att skadan blef lika stor för honom som för den, hvilken hade anførtrott gods åt honom; och var förhållandet motsatt, kunde besittningshafvaren i sin ordning yrka å fyllnad. De värdeting, som någon mottagit för en annan persons räkning, bildade alltså äfven här i det allmänna föreställningssättet en gemensam massa med besittningshafvarens egna tillhörigheter af liknande art. Om denna massa förmögenhetsvärde på ett eller annat sätt förminskades, var egaren af det främmande godset anvisad på att uttaga så stor del af densamma, som hans egendom från början utgjort del af det hela. — Emellertid var afsigten med ifrågavarande bestämmelser att inskränka besittningshafvarens ansvar för skada till de fall, då han kunde anses hafva låtit komma sig någon vårdslöshet vid godsets förvarande till last. Sättet var allenast efter nu gängse begrepp högst egendomligt. Man torde hafva hållit för sannolikt, att ett visst vållande förelåg, så snart besittningshafvaren, att döma efter de faktiska omständigheterna, vetat att skydda sitt eget gods bättre än det främmande. — Det aftal, i fråga om hvilket ansvaret för vållande företrädesvis var bestämdt på det här beskrifna sättet, var depositum. I våra svenska landskapslagar finnas liknande föreskrifter vid pantaftalet.

Det fans dock, såsom antydt, äfven rättsförhållanden, vid hvilka besittningshafvaren stod i ett obegränsadt ansvar för det gods, som han mottagit. Detta inträffade, så snart han ensam drog fördel af rättsförhållandet. Man finner ett dylikt ansvar lagdt dels å pantinnehafvare och dels å låntagare. Hvad pantinnehafvare vidkommer, synes man dock under hand hafva lindrat ansvaret. Åtminstone stadga våra svenska landskaps-

lagar, såsom redan är nämndt, här allenast ansvar för vållande. Detta torde hafva berott derpå, att man börjat inse, det pantinnehafvaren icke ensam hade gagn af det aftal, som han slutit med pantgifvaren. Ty om man äfven kunde säga detta, för så vidt man allenast tog hänsyn till biaftalet, kontraktet rörande pantens utgifvande, så var det dock icke riktigt, så snart man tog hela det mellan parterna bestående rättsförhållandet i betraktande. Pantinnehafvaren var nemligen icke allenast pantinnehafvare utan äfven försträckningsgifvare, och pantgifvaren var i sin ordning äfven försträckningstagare. Och bedömde man parternas rättsställning från denna synpunkt, var det den senare, som i främsta rummet drog fördel af förbindelsen dem emellan. Isynnerhet sedan det blifvit förbjudet att betinga sig ränta å det kapital, som man utlånade, måste detta åskådningssätt allt mera göra sig gällande. Häre låg således troligen orsaken, att pantinnehafvarens ansvar för panten icke fortfor att vara obegränsadt.

I fråga om lån sammanstämma åter alla de germanska lagar, hvilka icke bevisligen bygt på romersk grundval, i att ålägga besittningshafvaren — det vill här säga låntagaren — ansvar för all den skada, som kunde uppstå å det låntagna godset, medan det befann sig i hans händer. Här hade man också inga skäl att blifva de ursprungliga principerna otrogen. All vinst var här obestriddigen å besittningshafvarens sida. Han hade rätt att bruka det främmande godset till sin nytta, och han erlade ingen afgift för denna sin rätt.

Af de äldre tyska rättsböckerna är det egentligen endast *lex Visigotorum*, hvilken befriar låntagaren från ersättningskyldighet, då skada å det lånta godset uppkommit genom olyckshändelse. Äfven i *Schwabenspiegel* är dock det romerska åskådningssättet i denna punkt förherrsande. Den rena germanska grundsatsen påträffar man i *Sachsenspiegel* och i alla de tyska rättskällor, som hemtat sitt innehåll från denna lag. Man återfinner den äfven i Grágás, i den äldre och den yngre Gulathing's Lov, i Jyske Lov och i de Sællandske Love. Alla dessa lagar låto låntagaren stå i ansvar för all den skada, som kom å det lånta, och således äfven för casus.

Bland våra gamla lagar finnes icke någon, som uttalat sig i en motsatt riktning. Uttrycken vexla, men principen är alltid densamma. "All. lan skulu hel hem flyties þem sum læpi firi vtæn al genmæli" heter det härom i den äldre WestgötaLagen Retlosæ Bolkær 10, och ungefär på samma sätt yttrar sig den yngre WestgötaLagen Retl. B. 25. Äfven

SkåneLagen I. 221 har ett liknande stadgande. ÖstgötaLagen Bygda Balkær 26 pr. återgifver grundsatsen sålunda: "Nu taker man lan. þa skal æ lan hem". I svealagarne är det gängse uttrycket "lan a leående hem bæres". Det förekommer i UpplandsLagen och i de tvenne WestmannaLagarne. I SödermannaLagen KöpmalaBalker 6 § 2 finner man till sist anförde fras för första gången tillagda orden "ei ma þæt misfaras", d. v. s. vår nu gällande lags föreskrift: "Ej må lån missfaras".

De här anförda lagrummen synas icke kunna missförstås. Men skulle någon tvekan om deras uttydning uppstå, häfves denna genom det sätt, hvarpå svealagarne mestadels sammanställa aftalen lega och lån. Vid lega stadga de, att besittningshafvarens ansvar skall vara begränsadt och endast sträcka sig till skada, förorsakad genom hans vållande. Och på samma gång förutsätta de, att, då skada å främmande gods uppstått genom olyckshändelse, det kan yppa sig tvist, huruvida besittningshafvaren hade godset i lega eller såsom lån. Med afseende å denna händelse gifva de föreskrifter om hvilkendera af kontrahenterna, som framför den andre skulle ega vitsord att bevisa. Syftet med dessa stadganden är uppenbart. Tvisten om aftalets natur var här ytterst en tvist om hvilkendera, som skulle taga den godset öfvergångna skadan på sig. Var det lega, blef det egaren, var det lån, blef det besittningshafvaren.

Från landskapslagarne har det här anförda stadgandet rörande ansvaret för skada å låntagets gods gått öfver i den senare rätten. Dervid är det SödermannaLagens affattning, som man tillegnat sig. Denna lags bestämmelser i ämnet upprepas i Landslagarne och Allmänna Stadslagen samt i Rosengrenska Lagförslaget. Af de förslag till Handelsbalk, hvilka Lag-Commissionen utarbetade, innehålla oss veterligen endast tvenne — båda befintliga i de af professor Schlyter till Riks-Arkivet öfverlemnade banden — bestämmelser i denna sak. Och äfven de begagna sig af samma ordalag, som finnas att läsa i SödermannaLagen. Detta är till sist äfven händelsen med 1734 års lag. Det är alltid ett och samma framställningssätt. Först gifves en kort föreskrift, att lån skall återställas i samma skick, som det togs, och derefter följer tillägget: "ej må lån missfaras".

Det i denna rättsfråga nu gällande lagrummet, 1734 års lag Handelsbalken kap. 11 § 1, är af följande lydelse: "Lånar man något af annan, dödt eller qwickt; gifwe åter så godt, som han thet tog. Ej må lån missfaras". Efter vårt förme-

nande kan lagrummet blott tolkas på det sätt, att låntagaren och ej långfivaren träffas af den skada, som genom olyckshändelse uppstår å det lånta. Den förre är nemligen under alla omständigheter skyldig att återställa godset eller, då detta är omöjligt, utgifva dess värde. Stadgandets historiska föregåenden, sådana de här ofvan blifvit framställda, visa på en dylik utläggning. Stadgandet har ju samma lydelse som Landskapslagarnes bestämmelse i ämnet, och dess innehåll var af förberörda art. Man behöfver för öfrigt icke söka sina bevis så långt tillbaka i tiden. 1734 års lag lemnar tillräckligt material till stöd för vår mening. Man jemföre nemligen det förut anförda stadgandet rörande ansvar för skada å låntagets gods med dem, som lagen innehåller i fråga om skada å pantsatt och anförtrödt gods. Stadgandet rörande pant finnes i 4 § af 10 kap. HandelsBalken och har följande lydelse: "Kommer skada å pant, förthy att then, som panten hade, then ej rätteliga wårdadt; gälde han fullt åter. Sker thet af wåda, och ej af wangiömo; ware skadan ägarens" etc. Med afseende å depositum stadgas det i 2 § af 12 kap. samma balk åter: "Inlagsfä, och förtrodt gods, bör man wårda som sitt eget. Missfares, eller förkommer thet af hans wangiömo eller wållande; gälde fullt åter. Sker thet af wåda ware saklös". Vid pantsaft och depositum förordnar således lagen uttryckligen, att besittningshafvaren svarar för skada, uppkommen genom hans wållande, men ej för den, som förorsakas af wåda. På tal om lån nöja sig deremot lagstiftarne med att helt kategoriskt stadga, det lån alltid må oskadt återställas. Olikheten i uttryckssätt kan ej bero blott på förbiseende. Den här utvecklade uppfattningen af de anförda lagrummen står också i öfverensstämmelse med den grundsats, som den fyrtonde Domareregeln, fastän visserligen i ett annat sammanhang, uttalar. Det heter nemligen der: "then skal hafwa Båtnan som Fahrnan står, then skal och stå Fahrnan, som Båtnan och Profiten hafuer".

Af de moderna rättssystemen är det dessutom icke blott vårt, som i fråga om låneafftet bevarat hågkomsten af de nationella principerna rörande ansvaret för skada å främmande gods. Både i das Würtembergische Landrecht och i das Allgemeine Landrecht für die Preussischen Staaten stadgas det, att en låntagare, till skilnad från annan besittningshafvare, skall svara för den allra minsta förseelse, som han vid vården af det lånta godset låter komma sig till last. Här är visserligen strängheten hos den germanska principen förmildrad. Man har nemligen på grund af ett ställe i corpus juris civilis Dig.

IX. 2.⁴⁴ rörande lex Aquilia trott sig kunna uppställa ytterligare en grad af vållande, culpa levissima, och ansett det här vara platsen att gifva detta begrepp en användning. Emellertid bär den ifrågavarande bestämmelsen i den preussiska och württembergiska rätten vittne om ett åskådningssätt, afvikande från det, åt hvilket den romerska rätten i denna sak gifvit uttryck. Hos oss hafva lagstiftarne låtit den germanska grundsatsen stå qvar i sin ursprungliga renhet.

Det oaktadt, hafva våra rättsbegrepp synbarligen blifvit allt mera främmande för den grundsats, som den allmänna lagen hos oss städse uttalat i denna rättsfråga. Äfven här har man visat böjelse att låta de germanska grundsatserna få träda tillbaka för de romerska. — I konung Johan den tredjes gårdsrätt af år 1569 eller 1573 — året är ovisst — stadgas det, att långifvaren, sakeus egare, sjelf måste bära all den skada, som försakats af våda. Och i senare tider hafva såväl Lag-Committeen som Lag-Beredningen i sina förslag till en ny HandelsBalk sökt att få denna grundsats lagligen fastställd.

Man har till och med på uttolkningens väg velat bereda den ifrågavarande grundsatsen inträde i vår rätt. Sålunda hafva Stiernhöök, Loccenius, Nehrman och Abrahamsson, d. v. s. alla våra mera betydande äldre juridiska skriftställare, omfattat densamma, trots det att den står i uppenbar strid med Landslagarnes och Allmänna Stadslagens stadganden i ämnet. Hvad den gällande rätten beträffar, har visserligen en författare, Schrevelius, uttalat sig i enlighet med de här utvecklade åsigterna. Men det stora flertalet af de författare, som syselsatt sig med uttolkning af 1734 års lag, Nehrman, Tengwall, Olivecrona m. fl., hafva låtit sig påverkas af den romerska rättsåskådningen och utlagt 1 § i 11 kap. Handelsbalken i analogi med 4 § i 10 kap. och 2 § i 12 kap. samma balk.

Af särdeles stort intresse är det att taga kännedom om de åsikter, som domstolarne för närvarande omfatta i den föreliggande rättsfrågan. Ett mål, som temligen nyligen, den 21 November 1878, blifvit afgjort af Högsta Domstolen, gifver oss upplysning i denna sak. — En handlande Cornér hade utlånat en sin släde till en handlande Olsson, och under det att Olsson ännu hade släden till läns, brann den upp vid en eldsvåda. Cornér fordrade ersättning, och Olsson vägrade att lemna honom någon sådan. Rådhusrätten i Sundsvall, hos hvilken målet först förekom, samt Svea Hofrätt tillerkände icke slädens egare Cornér någon ersättning och anförde såsom skäl för detta sitt utslag, att skadan hade uppstått genom

olyckshändelse. Nedre Justitie-Revisionen föreslog åter, att Olsson, låntagaren, måtte utgifva slädens fulla värde till Cornér, långifvaren, och i enlighet med detta utlåtande utföll Kongl. Maj:ts dom. Men denna vändning fick saken på grund deraf, att det blifvit upplyst, att Olsson begagnat släden på ett annat sätt, än som vid låntagandet blifvit öfverenskommet. Han hade nemligen lånat släden i Sundsvall på ett par timmar för bruk inom nämnda stad, men i stället använt den för en resa till Hudiksvall, och det var på sistnämnda ort, som släden blifvit förstörd. Denna omständighet förmådde Nedre Justitie-Revisionen att tillstyrka ändring i Hofrättens dom, och i Kongl. Maj:ts dom anföres den äfven såsom orsak till, att den föreslagna ändringen godkändes.

Romerska rättsgrundsatser träda oss här uppenbart till mötes. De gifva sig till känna såväl i underrätternas domar som i Nedre Justitie-Revisionens utlåtande och Högsta Domstolens slutliga afgörande af tvisten. — Till Högsta Domstolens dom hafva vi ett motstycke i ett yttrande af Gajus, infördt i corpus juris civilis Dig. XXXXIII. 7. 1 § 4. Det står der nemligen att läsa: "is vero qui utendum accepit, si maiore casu, cui humana infirmitas resistere non potest, veluti incendio, ruina, naufragio, rem, quam accepit amiserit, securus est — — — sed et in maioribus casibus, si culpa eius interveniat, tenetur, veluti si quasi amicos ad cenam invitaturus argentum, quod in eam rem utendum acceperit, peregre proficiscens secum portare voluerit et id aut naufragio aut prædonum hostiumve incursu amiserit". Grundsatsen återgifves för öfrigt nästan med alldeles samma ord i Justiniani Institutiones III. 14 § 2.

I ett senare rättsfall har Högsta Domstolen än tydligare ställt sig på den romerska rättens ståndpunkt i ämnet. — Äfven här var det fråga om gods, som förstörts genom eldsvåda, medan det befann sig hos annan än egaren. Det ifrågasatt godset bestod i två byråar, egaren hette Larsson och besittningshafvaren Dahlblom. Beträffande åtminstone den ena af dessa byråar kan det väl synas tveksamt, huruvida den rättstitel, under hvilken Dahlblom innehaft den, verkligen varit lån. Samtliga domstolarne voro emellertid eniga att vilja betrakta båda byråarne såsom låntagna. Sjelfva ersättningspåståendet godkändes deremot af underrätten och hofrätten men underkändes af Högsta Domstolens flesta ledamöter. Två revisionssekreterare hade föreslagit, att hofrättens dom måtte fastställas, men den tredje hade haft en af-

vikande mening. Och det var dennes förslag till dom, som Högsta Domstolens flertal biträdde. Detta förslag var af följande lydelse: "Enär, enligt hvad ostridigt är, ifrågavarande två byråar, hvilka Dahlblom, på grund af hvad i saken förekommit, måste anses hafva innehaft såsom lån af Larsson, blifvit genom vådeld förstörda, samt vid sådant förhållande det icke lagligen torde åligga Dahlblom att för desamma utgifva ersättning, hemställer jag, att Kongl. Maj:t måtte, med ändring af domstolarnes beslut, ogilla Larssons talan". Kongl. Maj:ts Dom utgafs d. $12\frac{1}{3}$ 1884, och för rättsfallet är redogörelse lemnad dels i Naumans Tidskrift 1885 p. 278—281 och dels i Nytt Juridiskt Arkiv 1884 p. 126—127.

Söker man att i de af oss anförda domarne återfinna spår af det gamla germanska åskådningssättet i denna rättsfråga, blifver man helt och hållet besviken. Å andra sidan gifver oss stadgandet i 1 § af 11 kap. Handelsbalken i sin uråldriga form en ständig påminnelse derom. Vi ega alltså här ett lagrum, som bibehållit sin gamla germanska affattning, men som uttolkas efter romerska rättsprinciper. Detta skall alltid gifva anledning till en viss osäkerhet vid lagstadgandets tillämpning. Det må äfven anmärkas, att de grundsatser, som segrade i de mål, för hvilka det ofvan redogjorts, visst icke åtnjuta något obestriddt erkännande i praxis. De hafva tvärtom sina bestämda vedersakare. Detta framgår redan af de anförda rättsfallen.

På detta sätt erhåller den här framställda rättsfrågan en ökad vikt. Det blir ej allenast att afgöra, huruvida skäl finnas att äfven här öfvergifva de germanska grundsatserna och antaga de romerska, utan äfven huruvida det kan vara lämpligt att med förbigående af den lagstiftande magten verkställa en genomgripande lagförändring på uttolkningens väg. Detta har varit en särskild anledning att fästa uppmärksamheten på den behandlade rättsfrågan samt att gifva en framställning af de principer, hvilka här träda i motsats till hvarandra.

Huru sjelfva rättsfrågan afgöres, synes vara af en jemförelsevis underordnad betydelse. Det finnes skäl, som tala för att lägga skada, förorsakad genom olyckshändelse, å långgifvaren, andra åter, på grund af hvilka det synes mera billigt att låta låntagaren bära densamma. Långgifvaren har såsom egare en mera varaktig nytta af godset. Låntagaren åter har såsom besittningshafvare med nyttjanderätt visserligen en mera tillfällig fördel, men å andra sidan eger han denna helt och hållet utan ersättning. Säkert är, att låneaftalet

grundlägger ett rättsförhållande, vid hvilket det mera än eljest kan vara skäl att skärpa besittningshafvarens ansvar för det gods, som han har om händer. I allmänhet har man äfven erkänt detta. Icke ens de romerska juristerna hafva alldeles förbisett det. Den aktsamhet, som besittningshafvaren var skyldig att prestera, hade hos dem fått sin särskilda bestämning. Låntagaren var enligt corpus juris civilis Dig. XIII. 6. 5 § 4 skyldig att lemna långgifvaren ersättning, om han haft valet mellan att rädda det lånta godset och sitt eget samt räddat det senare. Den franska code civil, som under liknande omständigheten stadgar samma ansvar, låter detta äfven inträda i det fall, att låntagaren kunnat undvika, att skada kommit å det lånta godset, genom att vid olyckstillfället begagna sitt eget. Beträffande låntagare säges äfven i allmänhet å förut anförda ställe i corpus juris civilis Dig. XXXVIII. 7. 1 § 4: "*tamen exactissimam diligentiam custodiendæ rei præstare compellitur, nec sufficit ei eandem diligentiam adhibere, quam suis rebus adhibet, si alius diligentior custodire poterit*". Det erinras äfven om de bestämmelser, som anförts från den preussiska och den württembergiska lagstiftningen. — Med dessa företeelser för ögonen förstår man lätt, huru den germanska grundsatsen om besittningshafvarens obegränsade ansvarsskyldighet för det främmande godset ännu i dag i fråga om låneaftalet kunnat finna anhängare. I detta sammanhang kan det kanske också för tjena att anmärkas, att filosofen Kant med fullkomlig kännedom om den åtskilnad, som i denna rättsfråga finnes mellan den romerska och den germanska rätten, uttalat sig för den senares grundsats såsom den mest rationella.

Råder någon olikhet mellan romersk och svensk
rätt i fråga om traditionens nödvändighet
för eganderättens öfvergång vid köp
af löst gods?*)

Den uppställda frågan framkallar en annan: hvad är eganderätt? Då eganderätten inom den juridiska vetenskapen obestriddligen är ett ytterst viktigt begrepp, skulle man kunna förmoda, att hvad, som derunder förstås, vore noga bestämdt. Så är det likväl icke. Den juridiska vetenskapen eger ej till sitt förfogande en allmängiltig terminologi, och, hvad särskildt beträffar uttrycket eganderätt, förekommer det i särdeles skiljaktig bemärkelse. En förstår dermed ett och en annan åter ett annat.

Då man i dagligt tal begagnar sig af uttrycket eganderätt, torde man i regel taga det i dess mest omfattande betydelse. Man betecknar då dermed rätten att med uteslutande af hvarje annan fritt förfoga öfver en saks substans. De enda inskränkningar i nämnde rätt, som man härvid tyst underförstår, äro de, hvilka lagstiftningen till gagn för det allmänna infört med afseende å utöfningen af eganderätten. Men principiellt har man såsom egare en rätt att göra sig saken till godo på hvad sätt som helst och att göra denna sin rätt gällande mot hvem som helst, från hvars sida man möter hinder i rättens utöfvande. Denna uppfattning af eganderätten öfverensstämmer i öfrigt med den, som gjort sig gällande inom rättsvetenskapen. Inom doktrinen plägar nemligen i allmänhet eganderätten definieras på det sätt, som här skett.

Emellertid medför eganderätten, fattad i denna vidsträckta betydelse, en mångfald af olika rättigheter. Äfven förpligtelser äro i öfrigt förenade dermed. Och dessa rättigheter och

---

*) I fråga om de citerade lagställena se för romersk, isländsk och svensk rätt noten till föregående uppsats p. 3 och för norsk rätt Norges Gamle Love, udgivne af R. Keyser och P. A. Munch.

förpligtelser visa sig såsom särskilda i eganderätten ingående moment. Då man skall afgöra, i hvilkens händer eganderätten till en viss sak befinner sig, måste man alltså utreda, hvilket moment af eganderätten bör anses såsom för densamma väsentligt, och huruvida detta moment ingår i den rätt till saken, som i det förevarande fallet förefinnes. Det inträffar nemligen ganska ofta, att icke alla de moment, som böra ingå i eganderätten, äro tillstädes hos samma person, och att den dispositionsrätt och det ansvar, som enligt begreppet eganderätt borde vara förenade dermed, äro fördelade på ett flertal personer. Man har likväl svårt att tänka sig, det flera personer på olika sätt innehafva eganderätt till samma sak, hvaremot man lätt fattar, att en eganderätt kan bestå, fastän den för tillfället icke är till hela sitt innehåll samlad hos samma person. Det råder blott en mening derom, att man icke förlorat eganderätten till en sin tillhörighet därför, att man till annan afstått rättigheten att bruka godset eller att deraf tillägna sig afkastningen. Så länge man icke lemnat från sig rätten att förfoga öfver sakens substans, är man ännu dess egare, och den omständighet, att man på grund af aftal mot en viss person ej kan utöfva sin allmänna vindiktionsrätt, upphäfver ej densamma. Dock är spörsmålet om det relativa värdet hos de i eganderätten ingående beståndsdelarne icke alltid så lätt att besvara. Stundom visa sig rättslärarne hafva bestämdt afvikande meningar i denna fråga. Detta har i sin mån bidragit till de olika sätt, på hvilka man angifvit tiden för eganderättens öfvergång vid köp. Äfven då det icke rådt någon tvekan om uttolkningen af den positiva lagens bestämmelser rörande köpets avslutande och rättsverkningar, har man likväl kommit att fästa eganderättens öfvergång vid olika tidpunkter. Det är detta, som gör den förevarande undersökningen redan från början ganska svår. Komma härtill ytterligare, såsom händelsen är i vår rätt, dunkla och motsägende lagstadganden, så skall detta naturligen icke lätta det uppställda spörsmålets besvarande eller bidra till ett enstämmigt utlåtande i saken. Det är dock visst icke likgiltigt, till hvad resultat en dylik teoretisk undersökning leder. Ty de positiva lagarne hafva icke alltid noga angifvit, när de rättsverkningar, hvilka ett köpeaftal medför, uppstå. Och der lagen i detta afseende iakttagit tystnad, måste det naturligen vara till stort gagn, ifall man kunde förena sig om en bestämd tidpunkt för eganderättens öfvergång. Man måste nemligen då antaga, att alla de rättsverk-

ningar, beträffande hvilkas uppkomst lagstiftarne icke gifvit bestämda föreskrifter, uppstå vid förberörda tidpunkt, tillfället för eganderättens öfvergång.

I den romerska rätten äro de rättsfrågor, som stå i samband med köp och försäljning, klart och tydligt afgjorda. Detta gäller äfven i fråga om lös egendom. I sjelfva verket gjorde man i dessa delar ingen skilnad mellan lös och fast egendom. Af de skäl, som här ofvan påpekats, finnes dock äfven här en meningsskiljaktighet i fråga om tidpunkten för eganderättens öfvergång.

När en person förpligtat sig att mot en viss penningssumma till en annan afstå någon sak, medförde detta aftal enligt romersk rätt omedelbart vissa rättsföljder. Så snart sjelfva öfverenskommelsen till fullo var afslutad — såväl sak som pris bestämda samt båda kontrahenternas samtycke utan tillsats af något slags förbehåll afgifvet — var köpet, såsom det hette, fullbordadt; *emptio perfecta est*. Från detta ögonblick hvilade vid köp af individuellt bestämd sak ansvaret för saken icke längre på säljaren. Det hade öfvergått på köparen. Dertill behöfdes icke någon tradition. Om genom olyckshändelse skada uppstod å saken, eller den alldeles gick förlorad, var förlusten köparens. Han egde ej att begära ersättning af säljaren och måste, derest han ej redan förut tillställt honom det öfverenskomna priset, till denne likväl utgifva detsamma. Å andra sidan var säljaren, sedan aftal kommit till stånd, förpligtad att sörja för, att köparen måtte komma i åtnjutande af de med saken förenade rättigheterna. Den senare kunde på rättslig väg tvinga den förre att lemna honom saken. Villkoret härför var allenast, att köparen till säljaren redan erlagt det öfverenskomna priset eller ock erbjöd sig att betala honom detsamma. Man kan tillägga ytterligare ett villkor af faktisk natur: att säljaren var i stånd att fullgöra sin åtagna förbindelse, sakens prestation.

Mot andre än säljaren kunde köparen deremot icke framställa några yrkanden med anledning af det slutna aftalet. Så länge säljaren ännu icke hade traderat godset, stod han i nämnda afseende fortfarande i egares ställning till detsamma. Öfverlät han alltså till en tredje person genom ett nytt försäljningsaftal rätten till godset och derjemte behörigen traderade detsamma till denne andre köpare, så kunde icke den förste köparen vindicera till sig godset af den senare. Han egde i det hela alldeles icke någon vindikationsrätt i fråga om det köpta tinget utan endast en fordran mot säljaren att

af denne utfå det ifrågavarande godset. Han hade i denna mening ej någon saklig rätt till detsamma. Då säljaren genom det nya köpslutet med ty åtföljande tradition hade satt sig ur stånd att längre råda deröfver, så förvandlades den förste köparens rätt att utfå godset till en rätt att af säljaren bekomma ersättning för den skada, som han led genom dennes oredliga handlingssätt. Ja äfven om det köpta frånhändes säljaren mot hans vilja, var det icke köparen som hade vindikationsrätten mot den, som befans innehafva godset, utan säljaren. Köparen hade talerätt, blott så framt säljaren på honom öfverlät den rätt, som tillkom honom i detta afseende.

På detta sätt voro alltså vissa rättsverkningar förenade med sjelfva köpeaftalet. andra åter med traditionen. Och först med denna senare trädde köparen i ett omedelbart förhållande till den köpta saken. — Det bör dock i detta sammanhang anmärkas, att, derest köpare endast genom usucapio förmådde vinna full trygghet i sakens rättsliga besittning, han måste vid sjelfva aftalets ingående hafva egt den goda tro, hvilken utgjorde villkor för ifrågavarande förvärfssätt.

De flesta författare hafva med afseende å de här framställda omständigheterna ansett traditionen enligt romersk rätt vara nödvändig för eganderättens öfvergång vid köp af löst gods. Åsichter i en motsatt riktning hafva dock äfven blifvit uttalade. Det finnes nemligen författare, som anse, att köparen redan i och med sjelfva aftalet vann eganderätten. Särskildt hvad beträffar det personliga förhållande mellan kontrahenterna, har denna mening gjort sig gällande. Tvisten rör sig i sjelfva verket derom, huruvida ansvaret för casus är ett tillförlitligt kännemärke på tillvaro af eganderätt. En dylik rättsåskådning har tagit form i den bekanta satsen "*casum sentit dominus*". I den romerska rätten gick äfven rättsuppfattningen uppenbarligen i allmänhet derhän att lägga ansvaret för skadan å egaren. Men var detta regeln, så funnos dock undantag derifrån. Och man har här just att skaffa med ett sådant. Det har tydligen ansetts, att all köpeafhandling omedelbart borde åtföljas af en tradition, och att på grund häraf köparen borde med aftalets ingående öfvertaga ansvaret för skada. När traditionen mot regeln icke följde omedelbart på öfverenskommelsens afslutande, ansågs detta vara till fördel för köparen. Säljaren betraktades göra köparen en tjänst genom att tills vidare behålla det försålda godset i sitt förvar. Derför fritogs ock säljaren, trots det att

han fortfor att vara egare till saken, från allt vidare ansvar för casus. Detta fick köparen derefter bära.

Ser man saken på detta sätt, kan man förklara ifrågavarande företeelse, utan att behöfva söka sin hjälp i antagandet af eganderättens öfvergång med aftalet. — Detsamma gäller äfven i fråga om lagens fordran, att köparen för att kunna usucapiera godset måste redan vid aftalets ingående hafva varit i besittning af god tro. Med aftalet vann köparen onekligen ett anspråk på dess föremål. För så vida säljaren icke innehade verklig eganderätt, kunde traditionen lika litet som aftalet bereda köparen en bestämd trygghet gent emot tredje man. Han erhöll denna först genom ett särskildt laga fäng, en fullbordad usucapio. Och då villkoret härför var bona fides hos köparen, var det onekligen mest naturligt att fordra dess tillvaro redan vid det ögonblick, då köparen först förvärfvade det förenämnda rättsliga anspråket.

Att åter identifiera det anspråk, som köparen med aftalet erhöll gent emot säljaren, med eganderätten, synes ej särdeles lämpligt. Eganderätten skulle på detta sätt krympa anseendet till samman. Ifrågavarande anspråk kunde endast göras gällande mot säljarens person, ej mot hvilken som helst. Det innebar egentligen allenast en fordringsrätt å viss sak, ej en saklig rättighet. Emellertid är naturligen intet till hinder för att betrakta köparens rätt att af säljaren fordra sakens prestation såsom ett bevis på en verklig eganderätt. Men då kan man ej heller tala om eganderätten såsom en rätt att med uteslutande af alla andra förfoga öfver en sak. Eganderätten blifver i detta fall icke annat än rätten till en viss sak, och man kan på detta sätt tänka sig flera eganderätter konkurrerande med hvarandra. Detta var dock icke det sätt, hvarpå romarne uppfattade ifrågavarande begrepp. Också förbundo de romerska rättslärderna eganderättens öfvergång icke med aftalet utan med traditionen. Sålunda heter det t. ex. i Justiniani Institutiones III. 23 § 3a: "utique tamen vindicationem rei et conditionem exhibere debebit emptori, quia sane, qui rem nondum emptori tradidit, adhuc ipse dominus est. idem est etiam de furti et de damni iniuriæ actione." Och i Cod. II. 3. 20 finnes följande uttryckliga bestämmelse: "traditionibus et usucapionibus dominia rerum, non nudis pactis transferuntur." Enligt romarnes eget åskådningssätt qvarblef alltså eganderätten äfven efter aftalet hos säljaren och öfvergick först med traditionen på köparen. Äfven senare tidens rättslärderna hafva, efter hvad som redan nämnts, i allmänhet uttalat sig för denna

uppfattning af den romerska rättens stadganden rörande köpet och dess rättsverkningar. Detta gäller särskildt i fråga om lagstiftarne, såväl i fråga om dem, hvilka i detta stycke anslutit sig till den romerska rätten, som i fråga om dem, hvilka ansett lämpligt att afvika från densamma.

Bortsedt från de omständigheter, hvilka i öfrigt kunde vara af betydelse i fråga om eganderättens öfvergång vid köp af lös egendom, medförde således enligt den romerska rätten aftalet och traditionen i detta afseende följande rättsverkningar. Med aftalets ingående öfvergick, der det sålda var individuellt bestämdt, ansvaret för skada från säljaren till köparen. För hvarje fall vann den senare ett rättsligt fordringsanspråk å sakens prestation gent emot den förre. Så framt köparen icke genast mottog saken, hade säljaren på grund af aftalet förpligtelsen att genom en efterföljande tradition sätta honom i besittning af alla de med eganderätten förenade förmånerna. Eganderätten öfvergick alltså först med godsets tradition. Förutsatt att säljaren verkligen var den rätte egaren, bekom köparen härmed magt att till sig vindicera godset, det måtte komma i hvilkens händer som helst. På samma gång förlorade säljaren samma rätt och dermed äfven förmågan att vidare förfoga öfver saken genom försäljning eller annan dispositionsakt. Eganderätten var då fullständigt köparens. Han egde derefter samma sakliga rätt till godset, som förut tillhört säljaren.

Man kan hysa olika meningar, huruvida den romerska lagstiftningens sätt att ordna ifrågavarande ärende är efterföljansvärdt för nu varande tider. Men säkerligen motsvarade det ett mera utveckladt samhälles behof. Det hade äfven att för sig åberopa historiska traditioner i det romerska rättslifvet. De former, i hvilka ett köpeaftal försiggick i äldre tider, tyda ganska bestämdt härå. Både mancipatio och in jure cessio inneburo en tradition, fastän i senare tider blott en symbolisk. Det torde till och med vara allt skäl att antaga, att man just häri har att söka orsaken, hvarför fordringar icke enligt romersk rätt kunde öfverlåtas. En öfverlåtelse af eganderätt kunde icke ske utan tradition, och en fordran var af ideell natur. Den kunde icke in corpore lemnas af en person åt en annan.

Äfven i den germanska rätten torde ursprungligen allt köpeaftal varit förenadt med en omedelbar tradition. Från första början har med all säkerhet sakens öfverlemnande hos alla folk en gång varit det sätt, hvarpå man stadfästat aftal rörande eganderätt till densamma. Särskildt gäller detta i

fråga om lös egendom. I den germanska rätten förmedlades lika litet som i den romerska eganderättens öfvergång blott och bart genom kontrahenternas samtycke dertill. Vissa formaliteter skulle derjemte iakttagas. Såsom den naturligaste och ändamålsenligaste erbjöd sig härvid i fråga om lös egendom en af säljaren i vittnens närvaro verkställd tradition. Också finner man i den äldre franska rätten bestämmelser, hvilka här gjorde traditionen till ett nödvändigt villkor för eganderättens öfvergång. Ett aftal var icke ens bindande för kontrahenterna sjelfva, innan tradition egt rum. Åtminstone innehålla åtskilliga coutumes bestämmelser af denna art.

Bestämmelserna i den franska rätten gingo ut derpå, att kontrahenterna hvar för sig hade rätt att rygga aftalet, så snart det icke kommit till tradition. Eller också sades det, att säljaren egde att fordra aftalets häfvande, då köparen ej i rätt tid erlade köpeskillingen. I denna senare form bands dock säljaren redan i viss måtto af sjelfva aftalet. Den uppfattning, som röjer sig i dessa bestämmelser, framträder emellertid icke blott i den franska rätten. Den kan äfven spåras i den tyska och den nordiska. Men det synes, som om man derstädes hunnit längre i att tillägga aftalet en bindande rättsverkan. Här och hvar angifves visserligen öfverlåtelsen af det köpta såsom det afslutande momentet i rättshandeln. Och det talas äfven om en rätt att dessförinnan träda från aftalet. Oftast är detta dock förbundet med en viss rättsförlust, och, då så icke är förhållandet, förfaller rätten att derförutan rygga aftalet icke först med traditionen utan inom en viss kortare tid, räknad från aftalet. Härvid lemnas då å sido bestämmelserna om frestetid, d. v. s. köparens rätt att inom en viss tid från öfverlåtelsen bryta aftalet på grund af fel, som han under nämnda pröfvotid funnit hos det köpta.

Att aftalet i den tyska och nordiska rätten utrustats med större rättsverknningar, berodde väl åter derpå, att traditionen i större måtto lösgjorts från aftalet och åtminstone rättsligen bildade en från aftalet skild handling. Aftal skulle visserligen regelrätt slutas i någon slags form, och bland aftalsformerna funnos äfven sådana, som inneburo en symbolisk tradition: köparens åsättande af sitt märke å varan och hans gifvande af handpenning på köpeskillingen. Men detta var dock inga verkliga traditionsakter. De hörde till aftalet och efterföljdes förr eller senare af verklig tradition. Och de voro i öfrigt ofta ersatta med helt andra former, i hvilka icke ingingo några moment af en tradition: handslag, vad, vittnen etc.

I den mån, som det likväl stått en säljare fritt att bryta ett aftal, hvartill ej kommit tradition, detta måtte nu hafva afflöpt utan eller med en viss rättsförlust, kunde med aftalet köparen ej ens mot säljaren sägas hafva förvärfvat en rätt till det köpta. Än mindre hade han sålunda en dylik rätt i förhållande till den, som efteråt köpt saken af säljaren och fått den till sig jemväl öfverlåten. Härpå torde också bero de stadganden i de svenska rättsböckerna, som tillägga besittningen en afgörande betydelse vid en tvist mellan dem, som af någon tillhandlat sig samma sak. Man må se WGL I JB 2 pr. och § 1; II JB 1, 3; SmL JB 6 pr. och § 1; UL JB 6 §§ 1, 2. Alla dessa stadganden afse emellertid fast egendom. Och särskildt beträffande lös egendom uttalades i yngre svenska rättsböcker den rättsregel, att, sedan aftalet blifvit lagligen ingånget, voro kontrahenterna ovilkorligen bundna deraf och egde ej någon rätt att undandraga sig dess uppfyllelse. Samma grundsats gjorde sig, om än senare, gällande äfven beträffande fast egendom. Och dermed framträdde regeln oförtydligt: uppkomsten af kontrahenternas ömsesidiga förpligtelser redan i och genom aftalet. I deras inbördes förhållande låg sålunda ej längre något hinder, för att köparen genom aftalet skulle kunna vinna eganderätt i förut angifna mening.

Det är dock ett moment i säljarens och köparens inbördes rättsförhållande, som här skulle kunna gifva anledning till någon tvekan. Bland andra har särskildt Stobbe, *Zur Geschichte des deutschen Vertragsrechts* p. 278—285 framhållit det. I den romerska rätten var ju stadgadt, att ansvaret för casus öfver gick redan med aftalet. I den germanska rätten synes en alldeles motsatt uppfattning hafva gjort sig gällande. Ansvaret för casus öfver gick först med traditionen. Den, som sålt egendom och behöll den i sitt förvar, stod i ansvar för all slags skada, som åkom godset. Häri behöfver man dock ej finna något skäl för att anse eganderättens öfvergång beroende af traditionens verkställande. I den germanska rätten hade man i allmänhet antagit såsom grundsats, att den, som innehade gods, också bar ansvaret för detsamma, äfven om han icke var dess egare. Trots det att ansvaret för casus var lagdt å säljaren ända till ögonblicket för traditionen, kan således rättsmedvetandet mycket väl hafva tillerkänt köparen en saklig rätt till godset, innan traditionen blifvit fullbordad.

Den omständighet, att ansvaret för casus efter aftalet fortfarande hvilade på säljaren, bör således visserligen ej vara något bevis, för att köparens rätt till saken enligt germansk rätt var mindre än enligt romersk. Men äfven enligt den senare förväfvade ju köparen med aftalet blott en rätt mot säljaren, ej någon rätt, som han kunde göra gällande mot hvar och en, som trädde i förhållande till saken. Och just därför blef det också sagdt, att i den romerska rätten ej aftalet utan först traditionen förmedlade öfvergången af eganderätten från säljaren till köparen. Det återstår alltså fortfarande att afgöra, huru det i detta hänseende ställt sig i den germanska rätten. Redan nu må det dock sägas, att der ej gjordes en så skarp skilnad mellan saklig och obligatorisk rätt som i det romerska rättssystemet. Hade någon en rätt, var man i det hela benägen att låta honom utöfva den ej blott mot den, som hans anspråk närmast afsåg, utan äfven mot andra.

Efter hvad som redan antydts, tillades emellertid jemväl i den germanska rätten besittningen en stor rättslig betydelse och detta i öfrigt delvis på ett sätt och i ett omfång, som var okänt för den romerska rätten. Särskildt der en person på en eller annan rättsgrund hade anförtrott något sitt gods åt en annan, trädde eganderätten mera tillbaka i förhållande till besittningen. Egaren synes närmast hafva haft ett fordringsanspråk gent emot besittningshafvaren, ett anspråk på att återfå sin egendom eller dess värde. Ja vid en boutredning efter besittningshafvaren hände det sålunda, att man icke skarpare skilde mellan sakrättsegare och förmånsberättigade fordringsegare. Och jemte det omfattande ansvar, som besittningshafvaren egde beträffande det mottagna godset, hade han jemväl en rätt att i det hela fritt råda deröfver. Besittningen i och för sig gaf honom på detta sätt äfven en talerätt med afseende på egendomen. Slog någon under sig densamma eller eljest obehörigen tillvällade sig någon rätt med afseende derå, egde han att yrka ansvar och återställande af det förutvarande rättsförhållandet. Denna hans rätt behöfde visserligen icke utesluta en liknande rättighet för egaren. I motsats till hvad, som gälde i den romerska rätten, var det nemligen visst icke något främmande för den germanska att låta flera personer hafva saklig rätt till egendom. Särskildt beträffande fast egendom egde detta rum i en ganska omfattande måtto och bland annat jemväl på det sätt, att, der besittningen var i annans hand än egarens, såväl besittningshafvaren som egaren hade vindikationsrätt med afseende å egendomen.

Hvad åter beträffar lös egendom, hafva åtminstone i den tyska rätten delvis andra grundsatser gjort sig gällande. Det hette här: "Hand muss Hand wahren". Härutinnan låg väl ursprungligen egentligen icke något annat, än att besittningshafvaren måste för alla händelser innestå för godset. I den svenska WmL I BB 34 pr. säges sålunda i sammanhang med fastställandet af låntagarens ansvar för casus: "by at hand skal hændi sælia". Men i den tyska rätten härleddes häraf den rättssats, att, der någon sjelfvilligt låtit sin egendom komma i händerna på annan person, han beträffande godset endast egde att hålla sig till denna eller vid hans fränfülle till hans arfvingar. Han hade att svara för följderna af sitt förtroende till besittningshafvarens person. Huru vidsträckta rättsverkningar grundsatsen i detta hänseende hade, derom råder åter icke någon enighet hvarken bland rättslärarne eller i källorna. Derom råder dock icke något tvifvel, att, då besittningshafvaren afhändt sig godset till en person, som vid dess förvärfvande handlat i god tro, egaren icke hade någon rätt att af den senare utfordra godset. Då man vet, att vindikation i fråga om löst gods från början allmänneligen egde rum under påstående om tjufnadsansvar, är ifrågavarande rättssats också ganska förklarlig. Den, som redligen köpt lös egendom af den, åt hvilken egaren sjelf anförtrött besittningen, kunde dock icke dömas för tjufnad. Och i följd häraf fick han äfven behålla godset. Den ifrågavarande grundsatsen förekom dock i den tyska rätten äfven i en något förmildrad form. Egaren hade nemligen rätt att återtaga sitt gods från tredje man i god tro, mén dock blott mot lösen, d. v. s. mot ersättning för de utgifter, som denne i och för godset haft.

I denna form har grundsatsen, tydligen närmast från Lybecks stadsrätt, inkommit jemväl i vår rätt. Att döma af Abrahamssons anmärkningar till landslagen, har man hos oss redan före 1734 års lags tillkomst varit bekant med densamma. Och genom nämnda lag Handelsbalken 11 § 4 och 12 § 4 blef den för vår rätt uttryckligen fastställd i två särskilda fall, nemligen då en person oredligen afhändt sig främmande gods, som han mottagit såsom lån eller inlagsfä. I förbigående må det anmärkas, att dessa stadganden och den i dem framträdande grundsatsen synas vara bestämda att spela en betydelsefull roll i vår rättsutveckling. Med stöd af dem har man nemligen trott sig kunna påstå, att det öfverensstämmet med svensk rätt, att hvarje förvärf i god tro vore tryggadt mot den rätte egarens återvinningstalan, åtminstone

så till vida att återbärandet ej behöfde ske utan mot lösen. Det är här icke stället att orda om det rationella i en dylik lagbestämmelse. Säkert är, att den icke kan erhållas genom en utläggning af de nämnda lagrummen i vår rätt. Dessa måste gifvas en restriktiv uttolkning. Och detta bör så mycket hellre ske, som de först i en senare tid vunnit upptagande i vår rätt. — Såsom antydt, ega de i den tyska rätten att åberopa äldre anor. Ja der hade man ju till och med regelrätt gått så långt, att man fränkände egaren i nämnda fall all vindikationsrätt. Han hade blott att hålla sig till den, åt hvilken han anförtrött godset. Af denne egde han att fordra, att godset åter måtte bringas i hans händer, eller ock dess värde ersättas.

En dylik uppfattning skulle naturligen utöfva inflytande äfven på de rättsförhållanden, som uppstodo vid ett köp, hvilket icke blifvit fullbordadt genom tradition. Äfven om man här velat erkänna köparen som den egentliga egaren, var säljaren i alla händelser med egarens goda vilja besittningshafvare och utöfvade på grund häraf alla med en laglig besittning förenade rättigheter. Sålde han godset på nytt och vederbörligen traderade detsamma till den nya egaren, så borde denne alltså vara i trygghet mot en återvinningstalan från den förste köparens sida. Denne hade blott att hålla sig till säljaren. Det finnes visserligen också tyska medeltidsrätter, enligt hvilka aftalet gaf köparen en rätt att utfordra varan af säljaren, men ej af den, åt hvilken denne efteråt sålt och öfverlemnadt detsamma. Dessa bestämmelser kunna visserligen hafva tillkommit under påverkan af romersk rätt. Men intet är till hinder, för att de helt och hållet utbildats på germansk grund. Men med stadganden af ifrågavarande natur torde det emellertid knappast kunna sägas, att eganderätten öfvergått med aftalet. Den var åtminstone i sådant fall beröfvad allt väsentligt innehåll. Köparen hade före traditionen här lika som i den romerska rätten i själfva verket endast en fordringsrätt på sakens utlemnande af säljaren. Dispositionsrätten öfver saken låg, ända till dess tradition egt rum, i säljarens hand. Den viktigaste egenskapen hos eganderätten, förmågan att göra rätten till saken gällande mot en och hvar, tillhörde icke köparen. På detta sätt var här resultatet ungefär detsamma som i den romerska rätten. Endast de verkande orsakerna voro olika. I den romerska rätten berodde nämnda resultat derpå, att man afsigtligt förbundit eganderättens öfvergång med traditionen. Här åter uppstod det der-

igenom, att man tillagt besittningshafvaren utöfningen af de viktigaste bland de rättigheter, som i den romerska rätten tillkommo egaren.

Emellertid är sjelfva grundsatsen "Hand muss Hand wahren" med den räckvidd, som den hade enligt den medeltida tyska rätten, knappast ursprunglig i det germanska rättslifvet. Åtminstone har den icke varit det i den äldsta kända nordiska rätten. Väl framträder den i vissa danska stadsrätter, men tydligen under omedelbart inflytande från den tyska rätten och utan att röna något erkännande i de högre domstolarne. Och i Sverige var det ju först på 1700-talet, som grundsatsen inkom och det då i en ytterst förmildrad form. Denna grundsats kan sålunda ej gerna för äldre tider hafva grundlagt den uppfattning, att vid köp öfverlåtelsen var erforderlig för uppkomsten af en saklig rätt för köparen. Annorledes var det visserligen med den grundsats, att kontrahent kunde ensidigt rygga aftalet. Det har också redan anmärkts, att åtskilliga bestämmelser i våra rättsböcker autyda, att hos oss för någon tid rådt den uppfattning, att i en tvist mellan två köpare ej det äldre aftalet men väl besittningen, d. v. s. traditionen, närmast gaf utslaget. För den danska rätten har det stora flertalet rättslärare också ansett, att allmänt så varit förhållandet. Detta kan dock vara tvifvelaktigt. Säkert är, att en aldeles motsatt grundsats rådde enligt de norska rättsböckerna. Särskildt i Ældr. Gul. L. 40, Jonsbogen KJB. 14 och Nyere LL VIII 13 betonas uttryckligen, att den, som köpt först, hade rätt till saken, äfven om den senare köparen hade fått godset till sig öfverlemnadt. Här tänktes således otvifvelaktigt köparen redan med aftalet förvärfa en saklig rätt till godset, d. v. s. eganderätt. Märkas må äfven Grágás 223, som dock visserligen handlar om panträtt och till den förste upplåtarens trygghet fordrar ej blott aftal utan äfven dess kungörande. Men utan kungörelse hade panttagaren ej heller mot pantgifvaren någon rätt. Och den sakliga rätten uppstod således i allt fall samtidigt med den obligatoriska.

I de äldre svenska rättsböckerna saknas i det hela uttryckliga lagstadganden af samma art som de nyss anförda norska. Men det finnes dock allt skäl till att antaga, att åtminstone i fråga om lös-egendom den svenska rätten i det mesta befann sig på samma ståndpunkt som den norska i förenämnda stycke. Härvid må då särskildt erinras, att erkän-

andet af köparens sakliga rätt i allmänhet sammanhängde med försvinnandet af säljarens rätt att ensidigt rygga aftalet.

Det finnes nu visserligen i de äldsta svenska rättsböckerna stadganden, som gifva säljaren en rätt af nyssnämnda art. Dylika stadganden innehålla exempelvis WmL I BB 33 pr. och BjR 6. Men enligt regel äro bestämmelserna af en motsatt lydelse. Så stadgar Södermannalagen KpB 5 § 2, att den, som gjorde förköp, sedan fästepenning var gifven, skulle fällas till vissa böter, och att säljaren, från samma tidpunkt räknadt, egde att kräfvat det öfverenskomna priset af köparen. Visby stadslag II 35 förordnar uttryckligen, att sedan fästepenning var gifven, så var köpet oryggligt. Sammalledes stadgar ock Allmänna Stadslagen KpB 1. Sedan fästepenning var gifven eller uppslag gjordt, egde ingendera af parterna att bryta köpet.

Alla de här anförda stadgandena afse särskildt köp af lös egendom, och det synes, som om grundsatsen om aftalets orygglighet här först vunnit erkännande. SmL JB 5, som i en tvist mellan två köpare om fast egendom låter företrädet till egendomen i första hand bero af besittningen, har sålunda stadgat, att, der ingendera kunde för sig åberopa besittning, egendomen skulle tillfalla den, som "hemuls man med stander". I fråga om lös egendom finnes åter ingen motsvarande bestämmelse. Man har i denna del blott att hålla sig till det nyss här ofvan anförda lagrummet KpB 5 § 2.

Just med afseende å fast egendom stå dock föreskrifterna icke i någon öfverensstämmelse med hvarandra. Och det är härvid då just fråga om en kollision mellan två köpares anspråk. I svealagarne är det ett allmänt återkommande förordnande, att den, som först köpt, skulle hafva egendomen. Denna föreskrift finnes såväl i de rättsböcker, som tillägga besittningen en afgörande betydelse i denna fråga, som i dem, hvilka icke egna något beaktande åt besittningen. Man må se UL JB 6 pr., SmL JB 6 pr., WmL I BB 5 § 1, II JB 4, HL JB 6. I UL och SmL gifves å nämnda lagställen likväl oberoende af köpets tidigare eller senare avslutande i första hand företrädet åt den, som fått egendomen i sin besittning. Och härjemte finnes såväl i UL som i SmL förut angifna bestämmelse, att, der någon öfverlåtelse ej ännu skett vare sig till den ena eller den andre köparen, egendomen gick till den, som säljaren gaf sitt understöd. Denna senare bestämmelse står dock i uppenbar strid med regeln, att det tidigare köpet gaf den bättre rätten. Man skulle kunna bringa stadgandena

i öfverensstämmelse med hvarandra, om man finge antaga, att säljaren blott på det sätt finge afgöra saken, att han egde vitsordsrätt att intyga, åt hvilken han först sålt. Detta be- styrkes också af den föreskrift, som innehålles i ÖGL Eghn. S. 14 § 1. Äfven här heter det för liknande fall: "þa a þæn iorþ hemuld fylghir". Men säljaren skulle då antingen neka, att han sålt till den, som jemte den vinnande gjorde anspråk på egendomen, eller också, under medgifvande att han sålt till dem båda, med sin ed afgöra, hvem af dem först köpt. Han skulle "gen ganga at han giorþe aldrigh köp uipær han"; och för detta fall skulle dock sanningen af hans ed pröfvas af nämnd. Eller ock skulle han svära, "at iak salde þæssum förra". För detta fall påkallades åter icke någon vidare undersökning, utan "þa aghe þæn iorþina sum han hemulape". Den rätt, som enligt ÖgL här lemnas säljaren vid fortfarande besittning af egendomen, är således blott en vitsordsrätt att bevisa, en rätt, som ju enligt rättsböckerna i allmänhet var förenad med besittningen. Den civilrättsliga regeln var åter, att den, som först köpt, skulle hafva egendomen. Man kan ju under sådant förhållande hafva skäl att vilja förklara de stridiga bestämmelserna i UL och SmL på samma sätt. Till belysning tjena härvid också de eder, med hvilka en säljare enligt ÖgL Eghn. S. 10 presterade hemul åt köparen, då dennes rätt till jorden klandrades af tredje man. Han svor, "at han atte ok aldrigh athænde sik för æn han hanum salde" och vidare, "at iak hauær lagh hæfpat ok aldrigh mik afhænde utan uip þænna man". Enligt alla de här angifna rättsböckerna skulle således vid tvist mellan två köpare om fast egen- dom, så snart egendomen ännu var i säljarens hand och tvisten således utfördes af köparne mot säljaren, den bättre rätten hafva tillkommit den, som först i tiden slutit aftal. Bestäm- melserna i WmL:ne och HL tyda åter på, att det tidigare köpet alltid medfört företrädesrätt. I dem är ju nemligen all- deles icke tal om besittning och någon företrädesrätt på grund deraf. En rättssats af denna art är också ytterst förklarlig, då köpeaftalet enligt svealagarne redan hade en mera offentlig karakter än i götalagarne, nemligen slöts inför fastar och vitt- nen, utsedda på tinget eller vid kyrkan. Det måste då hafva ansetts, att rättsförhållandet med afseende på egendomen slut- ligen ordnades genom det ingångna köpet. Än mera måste detta hafva blifvit förhållandet, då med LL:ne och Allm. St. L. sjelfva köpet kom att försiggå på tinget under förmedlan af domaren. Köparen vann då dennes fastställelse på sitt fång

och dermed också en rätt, som uteslöt anspråk ej blott af säljaren utan äfven af alla dem, som från denne kunde härleda någon sin rätt. En tvist mellan två köpare har under sådant förhållande ej ansetts vara ett fall, som påfordrade särskilda bestämmelser. Endast på detta sätt kan man förklara, att sistberörda lagar ej innehålla några föreskrifter för en sådan händelse.

I allmänhet lemna dock rättsböckerna i fråga om lös egendom ej såsom beträffande fast några föreskrifter med afseende på en tvist mellan två köpare. På grund af hvad, som sagts om den bindande kraft, som köp af lös egendom redan enligt rättsböckerna i allmänhet hade för kontrahenterna sjelfva, finnes dock, såsom nämnt, anledning att antaga, det sjelfva aftalet här gaf köparen en rätt till saken äfven gent emot tredje man och således också mot en senare köpare. Frånvaron af bestämmelser tjenar i öfrigt snarare till att styrka än till att försvaga detta antagande. Och de få bestämmelser, som finnas, äro också till stöd för detsamma. I ÖgL VinsB 7 § 5 talas om den händelse, att två personer i tvist om lös egendom hvar för sig åberopa samma person såsom fångesman. Denna skulle då hafva i sin magt "hemula huarium þerra han uill hælder", men han skulle göra det genom att med ed intyga, "at þik salde iak ok þæmma aldrih". Stadgandet synes vara affattadt i samma anda, som den nyss här ofvan behandlade bestämmelsen om fast egendom i samma lag Eghn. S. 14 § 1. Det är endast knapphändigare. Ett stadgande, motsvarande det, som innehölls i WmL:ne och HL för fast egendom, gifver Allm. St. L. KpB 14 § 1 med afseende å lös. Det heter der helt allmänt: "Then som twem sæl eth, böte thre marker til threskiptis som för ær sakt, ok then som förra köpte gange til köpit".

För den tid, som ligger närmast före 1734 års lags tillkomst, torde det på grund af den föregående utredningen kunna sägas, att enligt lag bestått den uppfattning, att i fråga om såväl lös som fast egendom köparen med sjelfva aftalet förvärfvat ej blott en obligatorisk rätt mot säljaren utan äfven en saklig rätt, en rätt mot tredje man, nemligen mot hvar och en, som härledde sitt anspråk från rättsförhållande till säljaren, och enkannerligen mot en senare köpare. Och denna uppfattning jäfvas ej heller af de rättslärare, som för den svenska rättens del uttalat sig i detta ämne före 1734.

De nu gällande stadgandena rörande köp af lös egendom och om de dermed förbundna rättsverkningarne finnas att läsa i 1734 års lag första kapitlet Handelsbalken. På

grund af de der befintliga bestämmelserna kan man uppställa följande rättssatser. *) Köp af lös egendom kan enligt gällande svensk rätt ske formlost. Det är afslutadt, så snart parterna gifvit sitt samtycke till köpet samt förenat sig om vara och pris. Sedan detta skett, eger ingendera att bryta aftalet. Den, som försöker att bryta det, skall böta tre daler samt gälda skadan, och köpet står i alla händelser fast. Är det säljaren, som söker att undandraga sig sina skyldigheter, eger köparen att med anlitan af rättsliga medel hos honom låta uttaga det försålda godset. Är säljaren ur stånd att prestera godset, måste han, derest han redan mottagit det betingade priset, återställa detsamma. I båda händelserna är han skyldig att ersätta köparen den skada, som denne lidit genom hans underlåtenhet att uppfylla sina kontraktsenliga förbindelser. Någon tidsperiod, inom hvilken parterna ega att återkalla sitt samtycke till aftalet, består enligt regel icke. Med aftalets ingående öfvergår ansvaret för casus från säljaren till köparen. Endast i fråga om egentliga varor göres härifrån undantag. Sådana "wahrer som skola wägas, mätas eller räknas" skola nemligen vårdas af säljaren, till dess detta är skedd, först sedan af köparen.

Äfven den sakliga rätten till godset tillfaller köparen i och med aftalet. Det heter i § 5 af 1 kap. Handelsbalken: "Säljer man twem ett; gælde skadan åter, och böte tijo daler: och then behålle godset, som först köpte". Det i stadgandet förekommande ordet "behålle" väcker någon tvekan om stadgandets rätta mening. Ifrågavarande ord synes antyda ett innehafvande af godset. Traditionen skulle med denna uttydning vara vilkor för förvärfvandet af den sakliga rätten dertill. Å andra sidan talar uttrycket "then behålle godset *som först köpte*" för en alldeles motsatt utläggning. Olyckligtvis erhålla vi här ingen ledning genom de förberedande förslag, som lagkommissionen utarbetade. Af sådana förslag hafva tre blifvit bevarade åt oss, och i dem alla är stadgandets lydelse densamma, som den erhållit i 1734 års lag. Frändskapen mellan 1734 års lag och stadslagen är dock här tydlig. Båda vilja tillerkänna eganderätten åt den af de tvenne köparne, hvilken slutit det första aftalet. Då 1734 års lagstiftare begagnat sig af ordet "behålle", torde detta ganska sannolikt bero derpå, att de

*) Jmf. dock med den följande framställningen: *G. Broomé*: "Är, enligt Sveriges Lag, tradition nödvändig för äganderättens till lösören öfvergång till annan man?" i Jur. Fören. Tidskr. 16 p. 151—162.

velat utmärka, att den förste köparen med aftalet en gång för alla erhållit eganderätt till saken, och att säljaren derefter ej vidare kunde genom någon sin åtgärd beröfva honom densamma. Det är således ett försök att kraftigt framhålla, att den sakliga rätten ovilkorligen öfvergått med det första köpeaftalet. I alla händelser kunna lagstiftarne med orden "then behålle godset, som först kiöpte" omöjligen hafva velat utmärka den af köparne, hvilken köpt sist men erhållit tradition. Ej heller är det troligt, att stadgandet endast rör förhållandet mellan de köpare, af hvilka ingendera ännu genom tradition kommit i besittning af den omtvistade saken. 1734 års lagstiftare skulle i detta fall hafva undvikit att afgöra rättsfrågan om aftalets och traditionens inbördes betydelse i fråga om eganderättens öfvergång. Detta har dock varit ett ämne, som utgjort föremål för lagstadganden i den äldre rätten. Och i motsats mot hvad eljest plägar inträffa, skulle då således den yngre rätten vara mindre utförlig än den äldre. Sjelfva stadgandet skulle i öfrigt på detta sätt blifva nästan helt och hållet betydelselöst. Det bör ej heller förglömmas, att 1734 års lag i enlighet med den föregående rättsuppfattningen också med afseende å fast egendom lät den sakliga rätten öfvergå redan med aftalet. För det fall att en person sålde fast egendom, som han redan förut afhändt sig, stadgades nemligen i Jordabalken 4 § 4: "ware thet köp gildt som först giordes". Detta är så mycket märkligare, som redan före 1734 års lags tillkomst köpeafstal rörande fast egendom ånyo blifvit en fullkomligt enskild rättshandling. Den offentliga procedur på tinget, som slutade med fastebrefvets utställande, egde såväl i tiden närmast före nämnda lag som äfven enligt densamma först rum, sedan köpet afslutats. Det var emellertid först långt fram i tiden efter 1734 års lag, nemligen genom kongl. förordningen d. 19/5 1845, som den nuvarande grundsatsen infördes, att vid öfverlåtelse till två af eganderätt till fast egendom, den öfverlåtelse, hvarå lagfart först sökes, skall gälla. — Liksom köpare af lös egendom kan göra sin eganderätt gällande mot den, hvilken efter honom tillhandlat sig saken af säljaren, så eger han naturligen också att utöfva en vindikationsrätt gent emot hvar och en, som genom en rättsstridig gerning satt sig i besittning af det i säljarens förvar befintliga godset.

Enligt svensk rätt öfverflyttar alltså aftalet enligt regel alla de med eganderätten förenade rättigheterna och pligterna från säljaren till köparen, när fråga är om löst gods. Traditionen har i detta afseende ingen betydelse. I följd deraf

finnes här äfven en skilnad mellan romersk och svensk rätt. Båda låta visserligen köparen redan med aftalet öfvertaga ansvaret för skada. Men under det att köparen enligt den svenska rätten förvärfvar saklig rätt till godset med aftalet, så förbinder den romerska rätten nämnda rättsverkan först med traditionen.

En annan fråga är, huruvida det kan vara skäl att vidmagthålla denna skilnad, och huruvida icke den svenska rätten i detta afseende borde ändras till öfverensstämmelse med den romerska. Säkert är, att vår rätt står temligen ensam i sitt sätt att ordna den här föreliggande rättsfrågan. Nästan hela den moderna utländska rätten följer i denna punkt den romerska och låter eganderätten öfvergå först med traditionen. Så är händelsen med den preussiska, den österrikiska, den bajerska och den sachsiska rätten samt en del af den schweiziska lagstiftningen. I Danmark och Norge har yppat sig samma tvekan som hos oss rörande den gällande lagens bestämmelser i ämnet. Dock synes man äfven här vara benägen att ansluta sig till den romerska rättsåskådningen. Åtminstone vilja Aagesen och Gram tolka de danska samt Hallager de norska bestämmelserna i öfverensstämmelse med den romerska rätten. Äfven hos oss hafva röster höjt sig för ett dylikt förfarande. Och i sjelfva verket kan man nog i 1734 års lag finna stöd för en sådan uppfattning. Lagen är nemligen här ej fullt i öfverensstämmelse med sig sjelf.

Det har redan förut vidrörts de bestämmelser, som innehållas i 11 kap. 4 § Handelsbalken och 12 kap. 4 § samma balk, samt påpekats de beröringspunkter, som de ega med det stadgande, som handlar om försäljning af gods till tvenne köpare. Den, som försålt gods men ännu icke traderat detsamma till köparen, innehar i det hela samma ställning som en depositarie eller låntagare. Köper annan man af depositarie eller låntagare det gods, som de hafva i sin besittning, måste egaren, derest köparen varit i god tro, gifva denne lösen, för att han skall kunna återfå sin egendom. I öfverensstämmelse härmed borde den, som i god tro köpt och till sig fått öfverlemnad lös egendom, hvilken sedermera befunnes redan förut vara såld till annan man, icke vara skyldig att till denne utlemna godset, utan att erhålla full lösen. Då man i den svenska rätten beredde plats åt den nya grundsats, som fått sitt uttryck i 11: 4 och 12: 4 Handelsbalken, har man glömt att bringa de äldre bestämmelserna rörande köp af lös egendom i öfverensstämmelse härmed. Också har man på senare

tider sökt att efteråt bättra detta fel. Den franska rätten har för detta ändamål fått tjena till mönster. Denna rätt bestämmer, i likhet med den svenska, att eganderätten vid köp af lös egendom öfvergår med aftalet. Men den föreskrifver det oaktadt, att, om godset icke blifvit traderadt och tredje man mottagit det af säljaren såsom sin egendom, han må behålla godset, om han varit i god tro, d. v. s. icke vetat af den föregående försäljningen. Ett dylikt lagstadgande hafva äfven Lag-Kommiteen och Lag-Beredningen föreslagit för vår rätt. Och den sålunda förordade rättsgrundsatsen har vunnit en sådan anklang, att åtskilliga rättslärare och praktiska jurister i det föreslagna lagstadgandet endast velat se ett klarare uttryck för den redan gällande rätten. Det må dock anmärkas, att, om en full öfverensstämmelse skall bringas till stånd mellan föreskrifterna i 11: 4 och 12: 4 Handelsbalken samt 1: 5 samma balk, det senare lagstället måste utläggas eller förändras på det sätt, att den första köparen eger att lösa till sig godset af den, som köpt senare men fått godset till sig traderadt.

Antingen lagförändringen skulle stanna härvid eller erhålla den utsträckning, som Lag-Kommiteen och Lag-Beredningen föreslagit, så skulle den svenska rätten i här föreliggande rättsfråga visserligen betydligt närma sig den romerska. Men den kunde dock icke sägas helt och hållet öfvergifva sina gamla principer. Vid köp af lös egendom öfverginge då eganderätten fortfarande med aftalet. Ty säljaren egde från detta ögonblick ingen rättslig befogenhet att disponera öfver godset. Och köparen kunde i allmänhet derefter göra sina anspråk å godset gällande mot hvilken som helst. Endast gent emot den, hvilken utan vetskap om det första köpeaftalet sedermera tillhandlat sig saken, egde han icke denna rätt eller åtminstone allenast under visst vilkor. Den första köparen skulle emellertid endast i det fall träda tillbaka för den senare köparen, då denne förutom traditionen kunde åberopa sig på ett särskildt rättsligt faktum, bona fides. Den senare köparens rättsställning blefve på detta sätt snarlik med den, som en usucapient i den romerska rätten intog i förhållande till sakens forna egare. Men under sådana omständigheter finge dock traditionen onekligen en särskild betydelse för en köpare. Först denna beredde honom en fullständigare trygghet i förhållande till tredje man.

Betraktar man köparens rättsställning i förhållande till säljarens borgenärer, finner man, att lagstiftarne i viss måtto uttryckligen tillagt traditionen ifrågavarande betydelse. Detta

framgår af nu gällande lösöreköpsförordning. Har någon köpt lösören af annan man, men lemnat dem qvar i dennes besittning, kunna nemligen säljarens borgenärer låta utmäta dem för sina fordringar, så framt icke köparen dessförinnan vidtagit vissa lagbestämda åtgärder till aftalets offentliggörande. Här tjenar således traditionen alternativt till att trygga köparen i sin rätt till saken, nemligen gent emot utmätningsökande borgenärer. Dessa grundsatser vunno dock i vår rätt inträde först med utgifvandet af den första lösöreköpsförordningen d. 9/5 1835. Och der den, som sålt lös egendom, råkar i konkurs, och hans borgenärer bestrida köparen hans rätt till egendomen, är fortfarande den omständighet, att tradition icke egt rum, alldeles utan betydelse för tvistens utgång. Bortsett från de rent sakliga omständigheterna i frågan, hänger det här enligt konkurslagen § 36 mom. 3 derpå, huru lång tid som förflutit mellan aftalet och konkursens början.

Till Herr Professoren Konrad Maurer
Erhöchachtungsvoll
Prof.

STRÖDDA UPPSATSER

AF

Handwritten: Fred O. Sjöström
A. WINROTH,
PROFESSOR.

LITEN UPPLAGA.

III.

ANFÖRANDEN I JURIDISKA ÄMNER VID JURISTMÖTEN.

—•••—

LUND 1891.

E. MALMSTRÖMS BOKTRYCKERI.

STRÖDDA UPPSATSER

A. WINHOLM

III

ANFÖRANDE I JURIDISKA LÄRAN VID UNIVERSITETEN

1871

1884 års Nordiska Juristmöte.

Finnes anledning att utbyta enmansdomstolarne i första instans mot kollegiala domstolar?

Uppsats framlagd till öfverläggning.

Rättegångsväsendet befinner sig för närvarande i ett viktigt utvecklingsskede. Mångenstädes äro redan genomgripande reformer vidtagna, annorstädes äro de i allt fall stälda i förslag eller i den närmaste tiden att emotse. Och dessa reformer syfta i det hela till samma mål och gå i samma riktning. I motsats till förut rådande processsystem har man uppställt ett annat med hufvudprinciperna, offentlighet, muntlighet, omedelbarhet samt förhandlingsmetod, hvartill ytterligare sluta sig fri bevispröfning, domars inappellabilitet och kollegiala domstolar för rättstvisters upptagande och handläggning.

Hvad, som från början skänker denna reformrörelse ett särskildt intresse, är dess så att säga nationella skaplynne. Ty då rättsutvecklingen hos de moderna folken såväl i allmänhet som jemväl på processens område i det hela utmärkes af de romerska rättsprincipernas under hand vunna insteg och upptagande i rättssystemen, så se sig ifrågavarande reformsträfvanen såsom ett försök att i vissa delar återställa det germanska rättegångsväsendet i dess ursprungliga gestalt. Detta gäller visserligen icke domarens rätt till fri bevispröfning. Dertill saknas nemligen all motsvarighet i den germanska rättegången, och förebilden dertill måste naturligen sökas i den romerska rätten. Men det träffar deremot in i fråga om det nya processsystemets öfriga grundsatser. Icke såsom om sistnämnda principer städse varit främmande för den romerska processen. Tvärtom de hafva äfven derstädes funnits. Men de hade redan öfvergifvits under den romerska processens sista utvecklingsperiod, då den antog den gestalt, hvori den tjenat det nuvarande rättegångsväsendet till mönster. För de moderna folkens äldsta rättegång äro dessa grundsatser åter lika

karaktäristiska som för ofvannämnda nya processsystem. Allt näst de former, under hvilka de då framträdde, hafva undergått förändring.

Men skilnaden stannar dock ej härvid. Det äldsta germanska rättegångsväsendet hade icke framgått af något logiskt tankearbete, utan haft sin naturliga uppkomst i de sociala förhållanden, under hvilka det utvecklade sig. I detsamma voro derföre äfven ifrågavarande grundsatser erkända och tillämpade i ett omfång, hvori det ej kan blifva tal att bereda dem inträde i ett modernt processsystem.

Numera råder väl ej någon oenighet om det olämpliga i ett rent skriftligt och hemligt förfarande af inquirande natur och med en mängd af hvarandra öfverordnade domstolsinstanser. Och de grundsatser, som utmärka ett uppgifvande af ett dylikt system, torde derför ej heller möta något principiellt motstånd. Man kan vara tveksam allenast om det mått, hvori och de inskränkningar, under hvilka dessa principer skola förverkligas. Ty lika berättigade som dessa grundsatser äro, lika säkert är, att de icke äro af beskaffenhet att fullständigt kunna genomföras i ett modernt samfund. Offentlighet vid rättegångsförhandlingen kan nu icke iakttagas i sådan utsträckning som på den tid, då tinget hölls under öppen himmel och lagskipningsområdets innebyggare hade lagbestämd skyldighet att derstädes infinna sig. Att icke söka begagna sig af skrifkonsten för att såmedelst åt minnet bevara viktigare moment af rättegångsförhandlingen skulle vara en tillbakagång i kultur och ett afstående från en af dess bästa gåfvor. Och ej heller skall det lyckas att med de invecklade rättsförhållanden, som vår tids rika samfundslif ofta nog framkallar, utan bestämd olägenhet och verklig orättvisa undantagsfritt vidhålla fordran, att hvarje rättstvist måste i ett sammanhang utföras och i en omedelbart derpå affattad och afkunnad dom finna sin afslutning. Lägges i de moderna processsystemens principer den betydelse, att de böra utan något som helst förbehåll till det yttersta genomföras, äro de i själfva verket nu för tiden ohållbara. Ej heller hafva några försök i denna riktning blifvit gjorda, ej ens förslag dertill framstälts.

Och det är icke så alldeles utan skäl att särskildt betona nämnda omständighet. Ty glömska häraf synes ligga till grund för det obetingade företräde, som stundom gifves åt ett visst systems institut och former. Det synes dervid, såsom om man förlorat ur sigte, att de jemkningar i fråga om de nya principernas tillämpning, hvilka derunder dölja sig, hafva sin

motsvarighet i landets förutvarande rättegång, och att jemväl denna i vissa, låt vara olika anordningar, delvis hållit dessa principer vid magt.

Hvad, som för öfrigt lätt faller i ögonen, är berörda principers omedelbara sammanhang med och beroende af hvarandra. Offentlighet betingar i viss mening städse muntlighet, och af den vid rättegångsförhandlingen iakttagna muntligheten följer åter med nödvändighet, att rättegången måste föras utan afbrott, och att domen fälles omedelbart derpå under det friska intrycket af det sålunda förhandlade. Men med upprätthållandet af dessa grundsatser måste man för det fall, att man vill tillåta, det en fäld dom får underställas högre domstols pröfning, också förordna, att detta allenast må ske under det vilkor, att saken från början i hela dess vidd om igen utföres inför den högre domstolen. Och då man af lätt begripliga skäl har skyggat tillbaka för en dylik anordning, har man stannat vid att förse domar med ovilkorlig rättskraft samt uttalat sig mot bruket af rättsmedel och särskildt appellation. Men skall all dom vara inappellabel, blir det ock af nöden, att största möjliga omsorg från början egnas åt hvarje rättstvists behandling, samt att skarpsinne och oväld i största möjliga mått komma den första, då i det hela afgörande lösningen af rättstvisten till del. Och i följd häraf har man ock trott sig böra i systemet upptaga fordran på kollegiala domstolar. Ty genom deras medlemmars mot hvarandra ömsesidigt utföfvade kontroll är dock bättre än i enmansdomstolarne sörjdt för förebyggande af misstag och magtmissbruk från domstolens sida. Härvid gäller dock alltid den redan förut gjorda invändningen mot hela systemet: att det nemligen aldrig skall ega utsigt att i sin renhet blifva antaget och tillämpadt. Särskildt kan det ej nu för tiden sättas i fråga att helt och hållet aflysa bruket af rättsmedel eller att förklara alla fälda domar fria från pröfning af högre myndighet. Öfver- och underdomstolar skola äfven framgent komma att bestå, och, äfven om klagan hos högre rätt icke annat än under vissa särskilda förhållanden kommer att medgifvas, skola sålunda dock alltid de högre domstolarne bibehållas vid sin rätt att under granskning af de i de lägre domstolarne fattade besluten öfver sistnämnda domstolar utföva en viss kontroll. Ja i sjelfva verket har icke något af de moderna processystemen ens gått så vida, att det helt och hållet uteslutit parts rätt att utan annat vilkor än iakttagande af föreskrifna fatalier få på appellationens väg draga den i första instans afdömda saken under högre rätts afgörande.

Men under sådana omständigheter synes det viktigaste skälet för anordnandet af kollegiala domstolar i första instans bortfalla. Ty kan man icke lägga kontrollen öfver lagskipningens utföande helt och hållet inom de första domstolarne, utan måste beqväma sig att till någon del anförtro densamma åt öfverordnade myndigheter, så torde ifrågavarande kontroll jemväl i allo kunna läggas utom den första instansens domstolar. Och då förtjenar det ock att ånyo tagas i öfvervägande, huruvida enmansdomstolarne utan vidare böra i värde sättas tillbaka för de kollegiala. Ty ehuru det må medgifvas, att under alla processsystem och med hvilken som helst anordning af rättsmedlen det är rättsväsendet till fördel, att tvister redan uti första instans blifva behandlade med största noggrannhet och opartiskhet, så finnas dock onekligen jemväl hos enmansdomstolarne förtjenster, som kunna i värde jemföras med den större säkerhet, som de kollegiala domstolarne i nämnda afseende må anses bereda.

Först och främst har nemligen enmansdomstolen alltid mindre lagskipningsområde, än som kan komma att tillmätas åt den kollegiala. Och såväl häraf som äfven af sjelfva enmansdomstolens egendomliga beskaffenhet följer, att den, som bekläder densamma, träder i ett närmare och mera förtroget förhållande till de rättssökande. Hans större frihet vid lagskipningens utföande alstrar helt naturligt hos honom ett större intresse för personer och rättsärenden inom hans verksamhetsområde, och den jemförelsevis större närhet, hvari dessa befinna sig i förhållande till hans boplatz, bringar honom lättare i tillfälle att om dem förskaffa sig en grundlig kännedom. Och än mera blir detta förhållandet, om han inom sitt lagskipningsområde eger att handlägga äfven alla de rättsärenden, som falla under begreppet *jurisdictio voluntaria*. I förenämnda afseenden te sig förhållandena vida sämre för en kollegial domstol. Särskildt torde den uppsigt, som medlemmarne i en sådan domstol kunna till det goda utföra gent emot hvarandra, så till vida verka till det onda, som den i viss mån skall tjena såsom hämsko på hvarje kraftigt och sjelfmedvetet uppträdande från de särskilda domrarnes sida och såmedelst jemväl lända till minskning i det intresse, hvarmed de omfatta sitt kall. Hvad beträffar de rättssökande, yppa sig liknande företeelser. Aflägsenheten i rummet fjermar de rättssökande jemväl i personligt afseende från domaren, och domstolens kollegiala form bidrager ytterligare dertill. Ty en offentlig institution såsom domaremagten vinner dock lättare folkets, de i socialt

afseende mindre lyckliga och därför ock mera misstroigna klas-
sernas förtroende, då det ser densamma förkroppsligad i en
menniskas person och ej är hänvisadt till ett verk, bestående
af ett flertal embetsmän.

Till de kollegiala domstolarne leder egentligen allenast
en väg, nemligen ett i laga former skeende anhängiggörande
af den förevarande saken. De åter, som höra under en dem
närboende enmansdomares värjo, kunna på ett mera formlost
och mindre omständligt sätt erhålla domaremagtens bistånd i
sina angelägenheter och rättstvister. Jag syftar härvid sär-
skildt på den uppgift, som enmansdomaren såsom medlare kan
fylla. På samma gång nemligen som hans omfattande känne-
dom om ortens personer och förhållanden göra honom dertill
särdeles lämplig, och hans ställning af sig sjelft dertill in-
bjuder honom, framkalla såväl hans betydande myndighet som
hans nära och förtroliga förhållande till ortens innebyggare
den därför erforderliga tilliten. Och betydelsen af en dylik
slags verksamhet må icke misskännas. Den kan icke und-
varas i ett ordnadtt rättsväsende och är ej heller af jemförelse-
vis underordnadtt värde. Bättre afgöres nemligen en rättstvist
genom förlikning än medelst dom efter slutad process. Ty då
förlikningen oftast tillintetgör tvisten i sjelfva dess brodd, ut-
sår en dom ej sällan fröen till nya rättegångar, alstrar nemligen
missnöje och förbittring samt ger anledning till misstyndningar
och magtmissbruk, ej mindre till tredska än till öfvergrepp.
Då kollegiala domstolar skola verka i första instans, tillfaller
ifrågavarande medlarekall antingen yrkesadvokater eller ock
derför särskildt insatte myndigheter. Men hvarken hos de förra
eller hos de senare finnas enligt regel egenskaper så lämpade för
denna verksamhet som hos den opartiske och rättslärde en-
mansdomaren.

De kollegiala domstolarne skola åter mindre ofta anmo-
das eller vara i stånd att besörja en dylik rättshandling.
Dertill stå de i alltför ringa personligt förhållande till lag-
skipningsområdenas innebyggare, och dertill ega de icke i till-
räcklig grad vare sig förtroende eller insigter. Enligt regel äro
de vid lagskipningen mera än enmansdomaren inskränkta till
att strängt vidhålla lagens formella stadganden. — Och detta
gäller äfven beträffande pröfningen af en sådan sak, som redan
kommit till verklig rättegång. Äfven här bereder enmans-
domarens allmänna person- och sakkunskap honom i viss måtto
en öfverlägsen ställning i förhållande till de kollegiala dom-
stolarne. Utan att i någon mån bryta mot de förpligtelser,

som förestafvas af en rätt uppfattning utaf förhandlingsmetodens grundsatser, kan enmansdomaren af sin ifrågavarande känedom draga nytta i och för utöfvandet af sin processledande verksamhet samt dymedelst i sin mån bidraga till befrämjande af det materiellt rigtiga. Den kollegiala domstolen är deremot enligt regel med nödvändighet tvungen att afhålla sig från hvarje dylikt ingripande i rättegången. Den föres af omständigheterna att till det yttersta fullfölja den i begreppet förhandlingsmetod liggande grundsatsen. Vanlig försigtighet bjuder dess medlemmar att icke skänka något beaktande åt hvad, som kan synas dem vara materiellt riktigt, och att taga hänsyn allenast till det formellt rätta. Och då detta mången gång måste föra till resultat, med hvilka det allmänna rättsmedvetandet icke kan åtnöjas, så föranleder det med bjudande nödvändighet anordnandet af särskilda rättsmedel och inrättandet af särskilda myndigheter för tillvaratagandet af det materiellt rätta.

För öfrigt kan det nog mången gång inträffa, att, äfven bortsedt från berörda omständigheter, det kollegiala arbetet icke lemnar bättre resultat än enmansdomarens, åtminstone ej i något nämnvärdt afseende. Derigenom att enmansdomaren i skötseln af sitt kall är helt och hållet hänvisad på sig sjelf, vänjes han vid att deri iakttaga största omsorg och varsamhet. Och detta skall naturligen under hand jemväl förorsaka en allmän stegring af hans skarpsinne och erfarenhet i juridiska värf. Härmed vill jag naturligen icke misskänna den uppförande betydelse, som ett kollegialt arbete eger. Och önskligt vore visserligen, att hvar och en, som finge stadig anställning såsom enmansdomare, ej blott dessförinnan tjenstgjort såsom medlem i en kollegial domstol, utan, åtminstone till en början, jemväl sedermera från tid till annan dertill inkallades.

Men det kollegiala arbetet har äfven sina olägenheter och faror. Arbete nemligen samma ledamöter en längre tid oafbrutet tillhopa, så händer det lätt, att en af dem bemäktigar sig ledningen, och att de andra underordna sig honom, i det att de vänja sig vid att lita på hans omdöme samt upphöra att åt föreliggande rättsfrågor egna en sjelfständig och uttömmande undersökning. Detta kan visserligen förekommas, så framt den kollegiala domstolen består af flera medlemmar än domförtal och arbeta på flera afdelningar. Ty i detta fall kunna ledamöterna från tid till annan flyttas öfver från en afdelning till en annan. Men så inrättade kollegiala domstolar förutsetta dock naturligen lagskipningsområden af jemförelsevis

särdeles stor utsträckning. Och deraf följer åter, att, om än sist antydda olägenhet vid det kollegiala arbetet med dem kan förebyggas, förut påpekade olägenheter desto skarpare skola framträda.

Hvad angår dessa förut angifna olägenheter, må det väl i öfrigt medgifvas, att de hufvudsakligen förtjena beaktande i fråga om de å landet rådande förhållandena samt med hänsyn till den derstädes lefvande befolkningen. Men till någon del gifva de sig nog till känna jemväl i städerna, särskildt i dem, som hafva ett mindre antal innevånare.

I allt fall återstå mot det kollegiala systemet invändningar, som äro alldeles oberoende af sistberörda olika beskaffenhet hos domstolarnes verksamhetsområden. Huru än arbetet inom de kollegiala domstolarne ordnas, skola de alltid falla sig dyrare, ej mindre för de rättssökande än för staten sjelf. Helt naturligt skall den kollegiala domstolen arbeta saktare och under tyngre former än enmansdomstolen samt jemväl komma att öfverflytta hela omvårdnaden om och ansvaret för sakens utförande på parterna sjelfva. Och då härtill kommer dess jemförelsevis större aflägsenhet, skola parterna i de flesta fall tvingas att anlita rättskunnige sakförares bistånd. Rättvisan skall dock sålunda lätt få sitt pris och allenast blifva tillgänglig för dem, som hafva råd att betala detsamma. Jemväl hvad staten vidkommer, skall den kollegiala domstolen på många sätt lända till ökade utgifter. Särskildt skall den helt naturligt framkalla ett behof att höja domrarnes antal. Ty man må dock icke föreställa sig, att lagskipningsområdena kunna ökas i lika måtto som antalet ledamöter i domstolarne. I denna omständighet ligger åter en annan fara förborgad, nemligen att hvarje särskild domare möjligen icke komme att få den honom tillkommande godtgörelsen för sitt arbete.

Jag säger detta vara en fara, och jag tror mig kunna be-teckna det såsom en fara af särdeles betydande art. Ty en vigtig förutsättning för en god domarekår är en tillräcklig, ja en synnerligen rik aflöning. Redan sjelfva det kollegiala arbetet torde, såsom sagdt, till någon del komma att minska det intresse, hvarmed de särskilde domrarne taga sig af sitt kall. Bjud dem dertill en ringa ersättning för deras möda, och det skall snart nog visa sig svårt att för domarebefattningar vinna dugliga förmågor och att förmå dem, som mottaga anställning, att uteslutande eller hufvudsakligen egna sig åt detta sitt kall. De bästa krafterna vända sig i allmänhet dit, hvarest de kunna friast verka samt bäst betalas. Och då embete

och tjänst icke lemna nödig utkomst, drifvas deras innehafvare att vid sidan deraf söka sig ytterligare förvärf. Men skulle de kollegiala domstolarne i första instans komma att besättas med jemförelsevis mindre begåfvade samt af åtskilliga utom deras embeten fallande intressen upptagna och af dem beroende personer, torde dessa domstolar säkerligen visa sig skäligen dåligt ersätta enmansdomstolarne och uppfylla de på den tilltänkta reformen satta förväntningarne.

Ät enmansdomaren skall alltid lättare en tillräcklig lön kunna anvisas. Och i gengäld derför skall man ock på honom kunna ställa stora fordringar ej mindre på pröfvadt skarpsinne och erfarenhet utan äfven på ådagalagd juridisk bildning. Och till den del, som det kan vara erforderligt, står det ju under nämnda förhållanden staten derjemte fritt att förbjuda honom sådan verksamhet, som icke må anses stå i god öfverensstämmelse med hans embete. Mot misstag och förseelser från hans sida kan alltid skydd lemnas i parterna förunnade rättsmedel. Och dessa behöfde alldeles icke — såsom väl nu ofta, åtminstone i svensk praxis sker — gifva anledning till verkliga missbruk, derest nemligen ändringssökandet allenast medgäfvades under särskilda villkor samt, då det visade sig vara obefogadt, medförde ej blott skyldighet till utbetalande af fulla rättegångskostnader utan jemväl till ett drygt kriminelt ansvar. I öfrigt saknas visst ej heller eljest medel att utföra en verksam kontroll öfver domarens embetsmannaverksamhet. Dertill tjänar den af offentliga myndigheter hafda uppsigten samt det ansvar, som drabbar domaren för orättrådighet eller försummelse i hans embetes utöfning. Och det är kraftiga medel, som gällande lagstiftning här enligt regel lemnat. Det återstår allenast att bruka dem i öfverensstämmelse med deras ändamål.

I de svenska enmansdomstolarne, häradsrätterna, verkar den i dem tjänstgörande nämnden ytterligare till återhåll och korrektiv gent emot ett orätt handhafvande af domaremagten. Och hvad särskildt Sverige beträffar, torde vid öfvervägandet af lämpligheten att införa kollegiala domstolar i första instans det jemväl böra tagas i betraktande, att, då dessa slags domstolar ej gerna kunna tänkas i sig upptaga nämndeinstitutet, deras införande skulle orsaka ett uppoffrande af det samma och ett afstående från alla de fördelar, som det ovedersägeligen bereder det svenska rättsväsendet. Men att utbyta nationella, med rättslifvet sedan gammalt förenade och för folket kära institut mot främmande, torde, isynnerhet då de förra ännu äro vid full lifskraft och på ett tillfredsställande sätt

fylla sin uppgift, i det hela vara en äfventyrlig åtgärd. Äfven om de främmande instituten annorstädes blifvit tillräckligen pröfvade och funnits göra en god tjänst, är derföre icke säkert, att så skall ske, sedan de blifvit omflyttade uti nya förhållanden. All reform bör väl för öfrigt hafva sin grund i en verklig känsla af brister hos det bestående. Och det torde lätt hända, att, granskar man saken noga, så skall mångenstädes denna ifver mot enmansdomstolarne och för de kollegiala mera visa sig vara en yttring af en på teoretiska grunder vunnen öfvertygelse än af verkliga erfarenhetsrön.

Vidkommande Sverige tror jag mig åtminstone med temlig säkerhet kunna framställa detta påstående. De svenska häradsrätterna äro visst icke föremål för något allmänt eller berättigadt missnöje, och de stå i värde alldeles icke tillbaka för de svenska kollegiala domstolarne i första instans, åtminstone ej för rådstufvurätterna uti de smärre stadssamhällena. Ja i genomsnitt torde råda ett alldeles motsatt förhållande. Dermed vare icke sagdt, att enmansdomstolarnes verksamhet i Sverige är höjd öfver alla anmärkningar. Tvärtom håller den vid en granskning tyvärr i åtskilliga afseenden ganska illa proftet, isynnerhet om granskningen företages med det moderna processsystemets principiella fordringar till måttstock. Men de flesta af de härvid framträdande felaktigheterna äro icke egendomliga för enmansdomstolarne, utan vidlåda hela det svenska processväsendet samt bero för öfrigt enligt regel mindre på en ofullständig lagstiftning än på en dålig praxis. Så är exempelvis händelsen med den utsträckta, till missbruk urartade användningen af uppskof samt vad och besvär. Öfriga brister åter äro i allt fall icke sådana, att de kräfva enmansdomstolarnes utbytande mot kollegiala. Jag syftar härvid i främsta rummet på den för häradsrätterna karakteristiska frånvaron af biträdande notarie vid protokollsföringen.

Att man särskildt på kontinenten kommit att så obetingsadt tillerkänna de kollegiala domstolarne företräde framför enmansdomstolarne, torde deremot ej uteslutande bero på teoretiska skäl utan jemväl hafva sin orsak i vissa historiska fakta, hvilka allenast i mindre måtto hafva haft sin motsvarighet uti Norden och i Sverige allra minst. På kontinenten hafva nemligen enmansdomstolarne i det allmänna föreställningssättet mera eller mindre sammanfallit med patrimonialdomstolarne. Och det var många särskilda omständigheter, till ej ringa del verkliga magtmissbruk, som småningom hade gjort dessa domstolar förhatliga. Dessutom hafva väl de engelska

förhållandena jemväl i denna punkt utöfvat ett ganska stort inflytande på den allmänna uppfattningen. England, hvarest de germanska processuella instituten jemförelsevis renast bevarat och utvecklat sig, kan väl betecknas såsom det land, hvarifrån i allmänhet senaste tidens reformrörelser på processens område utgått eller i allt fall hemtat sina ideer. Så är ju ej allenast förhållandet med dem, som här förut omtalats, utan jemväl med juryinstitutionen. Och i England hade en lång historisk utveckling underhand fört derhän, att de konungens doms rätt utöfvande centrala och kollegiala domstolarne ej allenast, såsom eljest blifvit fallet, kommit att bilda en högre instans i förhållande till de äldre lokala folkdomstolarne, utan i allt väsentligt fullständigt undanträngt de senare och slagit under sig all doms rätt.

De nordiska länderna stå dock visst icke ensamma i fråga om bibehållandet af enmansdomstolar i första instans. Jag talar här icke om äldre redan afslutade rättsutvecklingar, fastän visserligen de resultat, till hvilka den romerska rätten kom, synas mig vara af lärorik beskaffenhet. Derstädes hade nemligen utvecklingen gått i en aldeles motsatt riktning, med andra ord till enmansdomstolar och från kollegiala. Snart nog framträder nemligen i den romerska rätten enmansdomstolen såsom den typiska, och dervid har det i det hela förblifvit såväl i den romerska som i den uti denna punkt sig dertill anslutande kanoniska rätten. Men äfven i nu gällande främmande processsystem förekomma enmansdomstolar fortfarande i första instans. Bortsedt från mindre stater, är detta exempelvis fallet både i Nord-Amerikas Förenade Stater och i Portugal.

För öfrigt upphäfva de moderna processsystemen icke helt och hållet enmansdomstolar i första instans, utan inskränka allenast deras behörighet. De kollegiala domstolarne hafva visat sig icke ensamma kunna bestrida lagskipningens utöfvande, och därför hafva vid deras sida ställts enmansdomstolar med rätt att afdöma mål af mindre värde och betydelse. Så har jemväl skett i de länder, i hvilka man eljest ådagalagt största tilltro och nit i fråga om de kollegiala domstolarne. Det har skett i Tyskland, Österrike och Frankrike. Ja till och med i England har man i de sista tiderna sett sig nödsakad att öfverallt införa dylika s. k. bagatelldomstolar.

Att den kollegiala domstolen med ett flertal rättslärde bisittare icke lämpligen bör syssla med upptagandet och handläggningen af smärre mål, är temligen ögonskenligt. Och från denna synpunkt kan nyssnämnda anordning icke göras till före-

mål för klander. Men deremot kunna grundade tvifvelsmål hysas, om det lärer till gagn och rättvisa att anförtro lösningen af en mängd rättsfrågor åt personer, som sakna eller i allt fall icke behöfva ega juridiska insigter. Dertill har nemligen detta bagatellförfarande mångenstädes gifvit anledning. Af den franske fredsdomaren, hvilken enligt den franska processen handlägger bagatellsaker, fordras icke juridisk bildning, och än mindre göras sådana anspråk gällande mot de valda kommunala myndigheter, som exempelvis i Spanien, Italien och Ryssland fått att döma i de minsta rättstvisterna. I alla händelser ligger icke ringa godtycke och orättvisa i sjelfva denna delning af rättssaker, så mycket mera som man af sin önskan att ytterligare lindra de kollegiala domstolarnes arbetsbörda mångenstädes i systemet jemväl upptagit föreskriften om en summa appellationis och gjort tillgången till rättsmedel beroende af ett visst högre värde hos det omtvistade. Ty det pris, hvartill en rättighet må kunna uppskattas, gifver dock sällan ett tillförlitligt uttryck åt dess värde, och det så mycket mindre som samma penningbelopp för olika personer och olika samhällsklasser gäller så ytterst olika. Skall den kollegiala domstolen anses lemna större trygghet för ett riktigt domslut, så bör dock ingen sak vara derifrån utestängd, och, skola de rättssökande i visst omfång ega tillgång till rättsmedel, så böra de jemväl i lika mått komma i åtnjutande deraf. Vid rättvisans handhavande bör dock icke sakens värde vara bestämmande, eller hänsyn tagas till fattigdom och rikedom. Rättvisan må framför allt vara en allas lika tillhörighet. I denna rigtning synes uppfattningen förut äfven hafva gått. Hvad särskildt Sverige beträffar, har äfven det haft sin erfarenhet såväl af särskilda domstolar för mindre mål som äfven af sådana bestämmelser, som gjort bruket af rättsmedel afhängigt af ett visst minimivärde hos rättstvistens föremål. Men rättsmedvetandet har utdömt dessa anordningar, och de hafva afskaffats, såsom jag tror mig kunna säga, utan att lemna efter sig någon saknad. — Botemedlen mot rättegångs användande af trätolystnad och skadebegär både kunna och böra sökas annorstädes, framför allt i skyldigheten att godtgöra vederpartens kostnader och i straff för rättegångs missbruk.

Såsom af det föregående synes, medför det kollegiala systemet icke blott och bart fördelar, utan äro äfven ganska betydande olägenheter dermed förknippade. Men nekas kan dock icke, att den allmänna meningen fortfarande synes uttala sig till dess förmån. På den allra sista tiden har dock en

ganska stark motströmning börjat inträda. Derpå tyda bland annat de gång efter annan företagna utvidgningarne af enmansdomarens med de kollegiala domstolarne konkurrerande behörighet samt de än längre gående förslagen i denna riktning. Ja mångenstädes torde förhållandena på detta sätt så förändrats, att enmansdomstolen åter kan sägas hafva blifvit den hufvudsakliga första instansen och den kollegiala allenast i undantagsfall tjenstgöra i sådan egenskap. Den förra har nemligen kommit att handlägga och afgöra de flesta sakerna. Och vid detta förhållande har man ju i det hela hunnit tillbaka till en sådan anordning, som för närvarande finnes i förhållandet mellan de svenska öfver- och underrätterna. I Sverige hafva dock hittills sträfvandena gått ut på att i allt väsentligt upphäfva de kollegiala öfverrätternas kompetens såsom första instans.

Men äfven i de länder, hvilka obestriddligen antagit det moderna processsystemet, kan en liknande rörelse spåras. I Frankrike, hvarest framträdte en benägenhet att minska antalet af domarekårens medlemmar, hafva i sammanhang härmed från flera håll framlagts förslag att i första instans helt och hållet ersätta de kollegiala domstolarne med enmansdomare. Och i England, det egentliga hemlandet för den kollegiala domstolen i första instans, är en dylik förändring på sätt och vis redan vidtagen. En lag af år 1876 har nemligen, efter mönstret af ett redan sedan gammalt i Skottland rådande bruk, tillåtit de engelska och irländska kollegiala domstolarne att i de flesta fall behandla och afgöra de hos dem uti första instans anhängiga sakerna genom deras enskilda, dervid såsom enmansdomare uppträdande ledamöter. Och då denna rätt begagnas i den största utsträckning, kan man i sjelfva verket säga, att den kollegiala formen för domstolsverksamhet i första instans blifvit uti England öfvergifven.

Hvad angår de nordiska länderna, kunde särskildt i fråga om Sverige nog en dylik reform sättas i fråga. Sverige har nemligen icke såsom Danmark och Norge allenast i sin hufvudstad kollegial domstol i första instans utan på ett par undantag när i samtliga sina städer. Beträffande de smärre af dessa finnes nu egentligen ingen anledning att längre låta dem bilda särskilda lagskipningsområden, och vid deras sammanslagning med närliggande landsbygd kunde, på grund af de skäl jag förut utvecklat, det väl förtjena att tagas i betraktande, huruvida icke den kollegiala domstolen borde få vika för enmansdomstolen. Skall åter, såsom ju annorstädes enligt regel

är händelsen, anordnas en konkurrens mellan enmansdomstolarne och de dem såsom instans i öfrigt öfverordnade kollegiala domstolarne, så synes mig det bästa sättet vara att förklara enmansdomstolarne behöriga till upptagande och afgörande af alla rättstvister, men att derjemte inrymma åt parterna rättighet att omedelbart och icke först efter apellation få anhängiggöra sina mål hos de mera centrala kollegiala öfverrätterna. Klart vore härvid, att en åtgärd af det senare slaget icke komme att vidtagas annat än med vigtigare saker. Ty den större kostnaden af en rättegång vid de kollegiala domstolarne skulle alltid verka afskräckande och till visst återhåll. Men för den händelse, att större intressen stodo på spel, och att parterna trodde dem bättre skola komma till sin rätt i en kollegial öfverdomstol, bereddes parterna dock härmed en rättslig förmån af synnerligt värde. Och från en annan synpunkt sedd, erbjöde en dylik anordning ett särskildt intresse. Konkurrenten blefve nemligen dermed på det naturligaste sätt öppnad mellan de motsatta systemen, och de statistiska data kunde gifva utslaget dem emellan.

Inledande föredrag.

Betraktar man våra underdomstolars organisation i den fortlöpande följden af deras utveckling, kan man väl i allmänhet beteckna denna utveckling såsom en öfvergång från kollegiala domstolar till enmansdomstolar, och det från kollegiala domstolar af största omfång, nemligen från folkförsamlingar. Och utvecklingen medförde ej blott, att rättsskipningen ej längre kom att utöfvas af samhället i dess helhet, utan äfven att den kom att besörjas genom särskildt därför egnade organ. Domareembetet kom nemligen att anförtrors under en äldre tid åt personer, hörande till de högre sociala klasserna, under en yngre åt personer med särskild färdighet i den juridiska vetenskapen. Och utvecklingen hade sitt berättigande deri, att juridisk kunskap allt mera upphörde att vara en alla tillhörig egendom och blef ett särskildt ämne för studium.

Emellertid har den sålunda försiggångna utvecklingen icke skett uti ett enda slag, utan haft sina mellanstadier att genomlöpa. Folkelementet bevarade för någon tid delvis sitt inflytande, fastän visserligen under andra former än de ursprungliga. Af de två funktioner, som efter moderna begrepp äro de, som hufvudsakligen tillhöra domaremagten, nemligen fastställelsen dels af det faktiska i målet och dels af den derpå tillämpliga rätten, kom alltefter gången af den historiska utvecklingen

den ena eller den andra att hvila i händerna på ett folkligt, tingsmenigheten representerande utskott. Flerstädes förenade sig detta folkelement redan tidigt med den myndighet, som hade att leda processen eller vaka öfver dess behöriga fortgång, till ett enhetligt organ för domsrättens utfvande. Annorstädes bevarades åt folkelementet åter ej större uppgift, än som låg deri, att personer af tingsmenigheten måste vara närvarande vid domstolsförhandlingen för att såmedelst gifva den laglig helgd och tjena till vittnen å hvad, som derstädes förekommit. Och ännu i dag hafva vi ju minnen af dessa former för folkelementets förekomst vid domstolarne i den engelska juryn, den svenska nämnden, den tyska Schöffendomstolen, de svenska rådstufvurätterna med deras sammansättning af lagfarne och icke lagfarne medlemmar samt Danmarks och Norges meddomare och rättsvittnen.

Till dessa slags domstolar slöto sig dock under tidernas lopp andra. Förut beskrifna domstolar kunna med afseende å sitt ursprung väl betecknas såsom folkdomstolar. Men konungen gjorde efterhand äfven anspråk på en allmän domsrätt. Och för dess utfvande trädde särskilda domstolar i verksamhet. I förhållande till de äldre folkdomstolarne kommo dessa att intaga en öfverordnad ställning, så att de förra nedsjönko till domstolar i första instans. Ja i England bragtes saken ända derhän, att de domstolar, som ursprungligen ensamma representerade den konungsliga domsrätten, nästan helt och hållet satte folkdomstolarne ur verksamhet.

På grund af åtskilliga historiska skäl fingo de konungsliga domstolarne en kollegial form. Och på grund af deras närvarande ställning kan väl ej heller sättas i fråga, att denna form må öfvergifvas. Ju mera man kommit att lägga vikt på särskilda juridiska insigter hos domstolarnes ledamöter, desto mera har man dock jemväl för dessa domstolar öfvergifvit att bereda sig säkerhet för lagskipningens behöriga handhafvande i storleken af det antal domare, som deltaga i ett måls handläggning. Och utvecklingen af dessa domstolars organisation utmärkes därför äfvenledes af en efterhand skeende nedsättning i det domföra antalet ledamöter.

Emellertid har nu för hela den moderna processen väckts förslag att besätta domstolarne jemväl i första instans med ett flertal lagfarne ledamöter. Förslaget är föranledt af önskan att i processväsendet förverkliga grundsatserna muntlighet och omedelbarhet i deras moderna betydelse. Jag äsyftar härmed fordran, att hvarje rättstvist skall i ett sammanhang muntligen

utföras inför den dömande myndigheten, som i omedelbar avslutning dertill gifver sitt utslag. Med denna uppfattning om utseendet af en ideal process har man jemväl haft en naturlig obenägenhet mot användandet af rättsmedel, d. v. s. mot att en sålunda fäld dom skulle kunna dragas under en högre domstols pröfning.

Särskildt har denna obenägenhet framträdt i fråga om det rättsmedel, som gemenligen kallas appell, eller parts rätt att, utan andra villkor än iakttagande af fatalier, få till högre domstols skärskådan hemställa den lägre domstolens utslag i hela dess vidd, i hvad det rörer ej mindre afgörandet af sakens rättsliga än äfven dess faktiska sidor. Men på grund deraf har man äfven kommit derhän att vilja ersätta enmansdomstolarna med kollegiala domstolar. Ty då sakens handläggning och pröfning vid den första domstolen sålunda blefve den enda och afgörande, så var det helt naturligt, att man ville bereda all säkerhet, för att denna pröfning måtte ske med största möjliga omsorg och rättrådighet. De särskilda ledamöterna i den kollegiala domstolen skulle härvid tjena såsom kontroll gent emot hvarandra, och den hos dem alla befintliga lagkunskapen och erfarenheten i juridiska värf skulle göra denna kontroll synnerligen verksam. Det är på detta sätt, som det kollegiala systemet kommit att sammanbindas med förslaget om ett muntligt och omedelbart processsystem.

Härtill har dock ytterligare en omständighet medverkat. I det moderna processsystemet ingår nemligen ytterligare grundsatsen fri bevispröfning, d. v. s. domarens rätt att utan hinder af särskilda bevisningsregler få med afseende å hvad, som i saken förekommit, efter fritt bepröfvande fastställa det, som kan anses vara sant i fråga om de faktiska förhållanden, hvilka äro af beskaffenhet att inverka på utslagets innehåll. Ty med denna fria pröfningsrätt gör sig, isynnerhet vid fasthållandet af grundsatsen om domars inappellabilitet, behovet af särskilda säkerhetsmedel gent emot misstag och orättrådighet hos den dömande myndigheten i första instans synnerligen känbart.

Det fattas dock icke invändningar såväl mot det muntliga och omedelbara processsystemet i dess helhet som särskildt mot förslaget om användande af kollegiala domstolar i första instans. Och mig hafva dessa invändningar synts vara så betydande, att de för frågans afgörande borde blifva bestämmande.

Hvad, som först och främst är att erinra mot förenämnda moderna processsystem, är, att dess grundsatser om muntlighet

och omedelbarhet under nuvarande sociala förhållanden icke kunna bringas i någon fullständig tillämpning. Och särskildt finnes ingen utsigt att göra rättsmedlen umbärliga och det icke ens i den form, som förekommer vid appell. Och enär kollegiala domstolar i första instans just skola verka till befrielse från bruket af rättsmedel, må det alltså från början sägas, att deras uppgift i detta hänseende icke till fullo utan allenast delvis kan förverkligas.

Och sjelfva medlet, det kollegiala systemet i första instans, vidlåda å andra sidan ej ringa olägenheter. Så torde det från början vara ett misstag att tro, det man genom att öka antalet af domare i en domstol utan vidare i lika mått stegrar dugligheten hos domstolen. Ty det är dock en iakttagelse från det dagliga lifvet, att, då samarbete bedrives i den form, att den enas förtjenst och försummelse återfalla icke allenast på honom sjelf utan på hela den gemenskap, hvaraf han utgör en del, och således jemväl på dem, som jemte honom deltaga i samarbetet, länder detta ofta nog till en viss minskning i det intresse och den ifver, med hvilka hvar och en särskild tager sig af sitt kall. Och detta blir naturligen än lättare förhållandet, om bland dessa personer särskildt finnes en man, hvilken förvärfvat sig anseendet att med duglighet och nit egna sig åt det samfälda arbetet. Bortsedt härifrån, torde det ej heller kunna förnekas, att det mera, som kollegiala domstolar må kunna lemna i arbetsprodukt i förhållande till enmansdomstolar, icke närmelsevis uppväger den förhöjning i arbetskraft, som de taga i anspråk.

Såsom särskilda förtjenster hos enmansdomstolar framstå åter ett mera formlöst tillvägagående samt större snabbhet och mindre kostnader vid ärendenas behandling. Kollegiala domstolar skola alltid hafva svårare att till parternas hjälp och sakens utredande begagna sin processledande myndighet. Deras ledamöter skola, särskildt på grund af domstolarnes större lagskipningsområden, icke ega härtill erforderlig sak- och personal-känedom samt af ömsesidig hänsyn till hvarandras möjligen högst olika uppfattningssätt dessutom manas till att afhålla sig från ett ingripande, som kunde blifva bestämmande för sakens utgång. Härigenom skall den processledande verksamheten vid en kollegial domstol mera än vid en enmansdomstol inskränka sig till ett upprätthållande af de lagliga formerna för rättegången, så att dennas utförande i sak helt och hållet kommer att uppdragas åt parterna. Och hvad särskildt beträffar förmedlande af förlikning, skall denna uppgift i det

hela blifva mera främmande för den kollegiala domstolen än för enmansdomstolen. Följden häraf är den, att med ett uteslutande kollegialt system måste två särskilda institutioner upp- tagas i rättegången och bringas till allmän användning, nemligen särskilda förlikningsmyndigheter till biläggande af tvister och lagkunnige sakkörare till bevakande och utförande af parternas rätt.

Och redan här framträder den största betänkligheten vid det kollegiala systemet. Det är för dyrt. Det ger anledning till inrättande och obligatoriskt bruk af särskilda kostsamma institutioner, och det medför i sig sjelft dessutom ökade utgifter. Med ett dylikt system måste staten anställa ett vida större antal domare och biträdande tjenstemän. Och häraf kan möjligen åter följa, att alltför ringa lön tilldelas hvarje särskild domare. Men processen blir äfven mera dyrbar för parterna sjelfva. Och här är faran än större. Ty en dyrbar process är ofta detsamma som förnekande af all rätt åt den fattige. Då denne nemligen icke har råd att betala hvad, som kan kräfras för sakens utförande, kommer han ej heller till sin rätt. Så till vida har man äfven tagit hänsyn till dessa finansiella skäl mot det kollegiala systemet, som man från de kollegiala domstolarnes verksamhet afskilt smärre saker, under hvilket begrepp förts dels civila saker af visst mindre värde dels ock kriminella mål, i hvilka ansvar ej kan ådömas öfver viss gräns. Dessa slags mål hafva hänvisats till särskilda, för deras handläggning inrättade enmansdomstolar. Härvid förfares dock näppeligen rättvist. Ty skall rättvisa endast kunna vinnas derigenom, att flera lagfarne personer deltaga i en rättssaks handläggning, bör detta också ske utan afseende å sakens större eller mindre värde.

Uppställer man på lagskipningen de anspråk, att den skall vara rättvis, snabb och billig, så synes mig detta kollegiala system knappast kunna kallas tillfredsställande. Det är icke rättvist. Ty det mäter befogenheten hos anspråket på en sorgfällig utredning efter sakens storlek och skiljer sålunda mellan de fattiges och de rikes saker. Det är icke snabbt. Ty det medför tyngre former samt ett besvärligare förfarande. Och det är slutligen icke billigt. Ty det vållar både stat och parter en betydlig förhöjning i deras utgifter för rättens handhafvande.

Det synes jemväl, såsom om man allt mer finge ögonen öppna för de här antydda svagheter i det kollegiala systemet. Nästan öfver allt på kontinenten har man såsom en trosartikel

mottagit läran om nödvändigheten af kollegiala domstolar i första instans, ehuru man visserligen bibehållit enmansdomstolar för mindre saker. Men trots den korta tid, som det kollegiala systemet under nämnda form varit i tillämpning, har det dock redan varit underkastadt upprepade jemkningar. Och dessa hafva alla gått ut på att än ytterligare inskränka de kollegiala domstolarnes behörighet till förmån för enmansdomstolarne. Ja i åtskilliga länder har saken på detta sätt utvecklats sig derhän, att enmansdomstolarne åter kunna sägas hafva faktiskt utträngt de kollegiala domstolarne. Så är ju exempelvis förhållandet i Italien, hvarest enmansdomstolarne tillåtit att döma i saker rörande synnerligen högt värdebelopp. Och i England, hvarifrån det kollegiala systemet kan sägas hafva utgått, har en förändring i samma riktning, fastän i annan form vidtagits. Der, hvarest man jemväl sett sig nödsakad att för alla smärre saker inrätta särskilda enmansdomstolar, har man på senaste tider derförutom tillåtit de kollegiala domstolarnes ledamöter att handlägga saker i första instans genom sina särskilda såsom enmansdomare dervid fungerande ledamöter.

Mig förefaller det ock vara riktigt, att i första instans föredraga enmansdomstolar framför kollegiala. Ty det är dock ett ödslande både af tid och krafter att låta flera personer bestyra det, som en person kan uträtta. Förutsatt att det hos ett lands domarekår finnes en god och homogen yrkesbildning, synes man dock för lättare sakers afgörande ej behöfva taga i anspråk ett flertal lagfarne domare. Och uppdrogs sakers handläggning i första instans i allmänhet åt enmansdomstolar, men lemnades parterna derjemte fritt att få sina mål ånyo pröfvade af högre kollegiala domstolar, så skulle svårare saker dock alltid kunna få komma i åtnjutande af den mera omsorgsfulla skärskådan, som kunde tillfalla dem i en kollegial domstol. Saknas åter hos landets domarekår en juridisk bildning af förenämnda art, torde tid och penningar bättre användas, derest de anslås till höjande af den juridiska bildningen än till ökande af domrarnes antal. Ty oviss eller i allt fall ringa blifver dock den förbättring, som må kunna vinnas genom att vid sidan af en dålig domare sätta flera sådana.

Enmansdomstolen i första instans, besatt med en kunnig, rättrådig, erfaren och väl aflönad domare, synes mig vara en tillräcklig borgen för lagskipningens behöriga utöfvande. Kommer härtill, att den lagfarne domaren, såsom fallet är här i Sverige, till kontroll och hämsko å sig har ett folkligt element

såsom vår svenska nämnd, så ligger deri ytterligare en garanti för ett tillfredsställande lagskipningsarbete. Också tror jag mig kunna säga, att, ehuru våra sålunda sammansatta underrätter på landet delvis arbeta under ytterst ogynsamma förhållanden, så finnes det icke något berättigadt missnöje med deras verksamhet. De ega tvärtom folkets förtroende och erkännas jemväl af vårt lands jurister göra ett godt arbete. Alla de särskilda förtjensterna hos enmansdomstolen framträda hos dessa våra underrätter. Och, såsom jag sökt framhålla, förefinnas verkligen sådana särskilda förtjenster. Enmansdomstolen är för alla tillgänglig, såväl i och för förlikning som äfven för lagskipning, och lämpar sig icke blott för stora saker utan äfven för små. Den är sålunda en domstol så väl för de fattiga som för de rika, och i detta afseende uppfyller den ett af de största anspråk, som man kan ställa på lagskipningens behöriga handhafvande. Det kan väl hända, att enmansdomstolarne icke stå i full öfverensstämmelse med ett muntligt och omedelbart processsystem i dess ideala renhet. Men detta system måste i allt fall tåla vid så många jemkningar, att denna teoretiska hänsyn icke bör få väga alltför tungt vid sakens afgörande.

Jag har ansett det vara skäl att på nytt väcka uppmärksamhet på denna fråga. Processlagförslag föreligga i de nordiska länderna, och vid desammas affattande har äfven denna fråga tagits i öfvervägande. Man har dervid kommit till olika resultat. Enligt det svenska förslaget, som senast tillkommit, har såsom den principala formen för domstolsorganisationen i första instans förordats enmansdomstolen i den form, som den för närvarande hos oss eger, nemligen häradsrätten med en lagfaren domare och nämnd, bestående af personer, som ej behöfva ega lagkunskap men blott ega kollektiv rösträtt. Allenast undantagsvis hafva åtskilliga redan nu bestående stadsrätter med ett flertal lagfarne medlemmar tänkts skola bestå såsom domstolar i första instans. I Danmark går åter förslaget ut på att öfverallt införa kollegiala domstolar i första instans, dock så att enmansdomstolarne skulle bibehållas vid rätt att pröfva smärre saker. I Danmark tyckes således det kollegiala systemet hafva utsigt till att från lagstiftarnes sida röna största möjliga erkännande. Och det kan ju hända, att derstädes råda förhållanden, som särskildt påkalla eller lämpa sig för dess genomförande. En sak springer härvid särskildt genast i ögonen, nemligen att Danmark är tätare bebyggdt än de öfriga nordiska länderna. Och då

således lagskipningsområdena för de kollegiala domstolarne ej behöfva blifva så stora, bortfaller också en af olägenheterna med det kollegiala systemet i första instans.

Med mitt uppträdande har icke afsetts att framlocka en resolution i ämnet. Jag har nemligen icke ansett, att här föreligger ett sådant fall, att ett särskildt kraf finnes å öfverensstämmelse i de särskilda nordiska folkens rättsväsende. Gagneligt kunde det ju naturligen vara. Men hvad, som säkert är till gagn, är, att, då en reform af så genomgripande beskaffenhet tränger sig på oss såsom ett praktisk spörsmål, vi med hänsyn till våra särskilda nationella förhållanden i tid sätta den under en allsidig diskussion. Och bättre har det icke synts mig kunna ske än vid detta möte.

— — — — —
Afslutande föredrag.

Jag skall först bedja att få säga några ord till svar på Herr Etatsraadet Kriegers yttrande i saken. Herr Etatsraadet har gjort anmärkning mot mitt förfarande att föra de svenska häradsrätterna under begreppet enmansdomstolar. Och det är visserligen sant, att sistnämnda beteckning icke så alldeles passar för våra häradsrätter, hvilkas dommande myndighet utöfvas af icke allenast en utan flera personer, nemligen den lagfarne domaren och dennes icke lagfarne bisittare, nämde-männen. Gemenligen förstås dock med kollegial domstol en domstol med flera rättslärde ledamöter och sättes i motsats härtill enmansdomstolar med endast en lagfaren person såsom domare. Och med denna klassifikation eignar sig den mellanform af domstolsorganisation, som består deri, att den dömande myndigheten anförtros åt en lagfaren man och bisittare utan lagkunskap, i det hela mera att betraktas såsom enmansdomstol än såsom kollegial domstol. Dylik slags domstol har i det hela samma egenskaper som den förra, eger både dess företräden och svagheter. Arbetet kommer nemligen i hufvudsak att falla på den lagfarne domaren, under det att bisittarnes uppgift oftast endast blifver att tjena till kontroll å honom. Denna arbetsfördelning visar sig bland annat särskildt i den omständighet, att bisittarne nästan ständigt handla i full öfverensstämmelse med den lagfarne domaren och endast undantagsvis skilja sig från hans mening. Detta är en iakttagelse, som gjorts i fråga om den tyska Schöffendomstolen, hvarest den lagfarne och de icke lagfarne ledamöterna hvar för sig hafva en röst. Och än mera är detta naturligen förhållandet

i de svenska häradsrätterna, i hvilka nämndens ledamöter hafva kollektiv rösträtt och endast vid full endrägt kunna öfverrösta den lagfarne domaren.

Härefter må det tillåtas mig att vända mig mot några, väl till formen, men just ej i sak milda anmärkningar från Herr Professor Getz' sida. Herr Professor Getz har fäst sig vid den i min uppsats förekommande uppgiften, att man, trots ifvern mot rättsmedel och särskildt mot appell, icke ur något af de moderna processsystemen vågat helt och hållet utesluta detta senare rättsmedel. Herr Professor Getz har härvid erinrat, att i de moderna processsystemen appellen ej längre användes i straffprocessen, och har till exempel härför särskildt anført den tyska straffprocessen i dess moderna gestalt. Detta må nu vara riktigt i fråga om alla sådana saker, som afdomas af de tyska landsrätternas straffkammare eller af jurydomstolarna, ehuru härvid visserligen ej må förglömmas, att redan nu, så kort tid efter det att hela detta processväsende införts, föreligga förslag att tillåta bruk af appell i alla de straffsaker, i hvilka jury icke dömt, och således jemväl i alla de ej obetydande saker, som få sin behandling i landsrätternas straffkammare. Och hvad beträffar de tyska Schöffendomsstolarnes utslag i kriminella mål, kunna de ju äfven under nuvarande förhållanden göras till föremål för klander i form af appell. Appell finnes ju således jemväl i den moderna straffprocessen och det äfven i det såsom exempel å ett motsatt förhållande nämnda landet Tyskland. Och än mera brukas rättsmedlet i civila saker.

Herr Professor Getz har i detta afseende anmärkt, att appell ej heller derstädes förekommer i det fall, att bevisfrågan hänskjutes till afgörande af jury. Ty för denna händelse kan ju ej gerna tillåtas part att få underrättens utslag pröfvadt af högre domstol i annan del än den, hvari yttrande meddelats af domstolens fasta ledamöter, eller med andra ord i rättsfrågan. Bortsedt derifrån, att det beträffande jury's utlåtande ej saknas rättsmedel med uppgift att ersätta frånvaron af appell, har dock jury i allt fall icke någonstades allmän användning i den civila processen. Och der parterna, såsom fallet är i England och Portugal, tillåtas begagna sig af densamma, visar sig föga benägenhet derför. I England är bruket deraf ytterst ringa i jemförelse med det omfång, hvari dess begagnande medgifves, och i Portugal har det genom praxis blifvit alldeles satt ur bruk. Det är för öfrigt visserligen sant, att man, såsom Herr Professor Getz jemväl framhållit,

utan afseende å förekomsten af jury, visat äfven i fråga om civila mål obenägenhet mot användningen af appell. Herr Professor Getz har till bevis härpå åberopat sig på det danska processförslaget. Jag hade visserligen icke trott mig behöfva taga någon synnerlig hänsyn till förslag, som ännu icke bragts till utförande. Ty det är ju alltid svårt att på förhand säga, huru de skola bestå sitt prof mot verkligheten, och hvilka jemkningar de dervid komma att undergå. Men, bortsedt härifrån, må det väl medgifvas, att det danska processförslaget såväl i allmänhet som särskildt i detta stycke lämpar sig att anföras såsom exempel på en följdriktig tillämpning af de moderna grundsatserna. Och just på grund häraf eger det onekligen en särskild betydelse, att appell alldeles icke är främmande för det danska processförslaget. Parts klagan kan nemligen enligt detsamma omfatta jemväl rättstvistens faktiska sida och det icke blott för det fall, att utslaget, hvaremot klandret anställles, är fäldt af den såsom enmansdomstol anordnade underrätten, utan äfven om den kollegiala landsrätten dömt i första hand. Detta eger nemligen i det senare fallet så till vida rum, som högsta domstolen vid klander kan pröfva verkan af de i landsrätten företedda skriftliga handlingarne och jemväl taga hänsyn till nytt bevismaterial af dylik beskaffenhet.

Äfven Herr Presidenten Staël von Holstein har gjort min uppsats till föremål för åtskilliga anmärkningar. Då jag icke försöker att ingå i bemötande af dessa, sådana de i särskilda punkter framstälts, sker detta ej allenast på den grund, att ett dylikt svaromål icke synes mig vara af nöden för discussionsämnets utredning, utan jemväl af farhåga att trötta med förklaringar och ursäkter. Ty af Herr Presidentens anmärkningar synes framgå, att jag delvis icke lyckats gifva tillräckligt klart uttryck åt mina i uppsatsen nedlagda tankar. Gerna ville jag dock fritaga mig från beskyllningen att af min nitälskan för enmansdomstolar i första instans hafva låtit förleda mig att låta nu befintliga kollegiala underrätter i vårt land framstå i en ofördelaktig dager. Detta kan så mycket mindre hafva varit min afsigt, som jag visste mig skola komma att framlägga min uppsats inför personer, hvilka liksom jag sjelf af egen erfarenhet veta att uppskatta de stora förtjenster, som åtskilliga våra rådstufvurätter vid lagskipningen inlägga. Men derför kan jag icke göra mig blind för vissa olägenheter, som i allmänhet vidlåda det kollegiala systemet samt särskildt under de hos oss bestående förhållandena ej obetydligt minska

deras förmåga att åstadkomma ett fullt tillfredsställande arbete. Der särskilda förlikningsmyndigheter och ett auktoriseradt sakförestånd icke ingå såsom element i domstolsorganisationen, måste nämligen domstolen, isynnerhet i första instans, öfvertaga de dem tillhörande uppgifter och i följd häraf utöfva sin processledande verksamhet i ett eljest icke behöfligt omfång. Och härvid torde närvaron af lagfarne bisittare i ej ringa måtto verka hämmande på den ledamot, åt hvilken i första rummet denna processledande verksamhet är anförtrodd.

Till sist återstår mig att till besvarande upptaga en anmärkning, som i motsats till dem, hvilka hittills berörts, icke afser min framställning utan sjelfva de dertill sig slutande förslagen. Anmärkningen har i första hand gjorts af Herr Presidenten Staël von Holstein, men derefter ytterligare betonats af Herr Juris Doktor Grenander. Den har rättats mot den form af prorogationsrätt, som jag i slutet af min uppsats förordadt, en prorogationsrätt, enligt hvilken det skulle vara parter förunnadt att, i stället för att anhängiggöra sina mål vid den såsom enmansdomstol anordnade underrätten, omedelbart utföra desamma vid den kollegiala appellationsdomstolen. Från min sida betecknar detta förslag helt naturligt ett medgifvande till det i princip ej omfattade kollegiala systemet, och det kan derför ej heller väntas, att jag med synnerlig iver skall gripa till ordet för dess försvar. Dock synes det mig icke utan vidare böra falla för de inkast, som här gjorts mot detsamma. I de utländska processsystemen är denna slags prorogationsrätt ju alldeles icke någon ovanlig företeelse, utan förekommer flerstädes i ett vida mera omfattande omfång. Och lika så litet som teoretiska betänkligheter hafva varit till hinder för dess införande, lika så litet hafva praktiska svårigheter af den art, som här under diskussionen framhållits, gjort dess bibehållande och tillämpning omöjliga. Såsom förutsättning för ifrågavarande prorogationsrätts tillvaro har jag naturligen tänkt mig, att det i underrätten förebragta bevismaterialet finge fullständigas i öfverrätten, samt att i båda domstolarne processförfarandet blefve lika, så att de i underrätten erkända grundsatserna om offentlighet, muntlighet och omedelbarhet också bragtes i tillämpning uti öfverrätten. I sådant fall blefve dock rättegången i öfverdomstolen i det hela icke annat än en fortsättning af det i underrätten inledda processförfarandet. Och ses saken från denna synpunkt, kan det väl dock knappast sägas vara oegentligt att tillåta, det processen i hela dess vidd handlägges vid den högre domstolen, hvarest den i allt

fall tänkes skola få sin afslutning. Ja i det hela torde det ej kunna bestridas vara synnerligen fördelaktigt, om en dylik process från början till slut utföres inför den domstol, hvars utslag dock skall bestämma öfver sakens utgång. Hvad, som härvid endast underförstås, är, att rättstvisten är af så pass invecklad beskaffenhet, att parterna från början tänkas icke komma att åtnöjas med underrättens afgörande, utan vilja påkalla yttrande af det flertal lagfarne män, som tillhöra den kollegiala öfverrätten.

Göras mig förebräelser från den sidan, hvarest man i princip omfattat enmansdomstolen såsom formen för underrättens organisation, så skulle från andra sidan kunna sägas, att min eftergift gentemot det kollegiala systemet borde hafva ledt mig till att fullständigt godkänna de deraf härledda slutsatserna: rättstvistens hänvisande till kollegiala domstolar eller emansdomstolar efter deras större eller mindre värde. Men en dylik åtskilnad är, efter hvad jag förut sökt visa, icke befogad och sammanfaller alldeles icke med den, hvartill mitt förslag gifver anledning. Med mitt förslag sker nemligen icke en fördelning i större och smärre saker, utan i svårare och lättare. Och afgörandet eger icke rum efter en mera eller mindre godtycklig norm, utan lägges i händerna på parterna sjelfva, hvilka enligt regel torde vara mest skickliga dertill. Förutsatt att appell är tillåten, är det parterna, som bestämma, huruvida saken efter behandling i underrätten ytterligare skall bringas till utförande inför öfverrätten. Men här är ej fråga om annat än att utsträcka den dem sålunda beviljade förmånen till en rätt att begära, det saken från början bringas inför öfverrätten. Och sålunda kan dock mycken omgång besparas och mycket missförstånd förebyggas. Ja parterna kunna i sakens egen beskaffenhet hafva särskild orsak till att önska, det den kollegiala öfverrätten från begynnelsen får dess handläggning om händer. Den kollegiala domstolens tätare sammanträden kunna medverka till sakens snabbare afgörande, och den lättare tillgången till framstående sakförare kan på grund af särskilda omständigheter kännas såsom en synnerlig fördel.

Med min ståndpunkt i denna fråga är dock klart, att jag icke annat än för undantagsfall åsyftat, att rättstviser på grund af ifrågavarandn prorogationsrätt skulle komma att instämmas till den kollegiala öfverrätten. Nämnda rätt borde ej få brukas i onödan, och lättare saker, hvilka tänktes kunna bringas till slut i den domstol, som först handlade dem, borde, så vidt möjligt, bindas vid underrätterna. Men då afgörandet härvid

i sista hand skulle öfverlåtas åt parterna sjelfva, måste medlen till nämnda önskningsmåls vinnande bestå i vissa olägenheter och uppfoffringar, som knötos till begagnandet af prorogationsrätten. Och de medel, som i detta afseende kunna väljas, äro mångahanda. Vore det stadgadt, att vid öfverrätt ej rättstvist finge utföras annat än genom auktoriserad sakkörare, så låge redan deri ett dylikt medel. Ytterligare kunde ju förordnas, att den part, som yrkade å användning af prorogationsrätten, finge bära de deraf vållade omkostnaderna. För det fall, att han tappade, skulle han ersätta vederpartens omkostnader till fullo, och, om han vann, tillades honom, i händelse vederparten åtnöjdes med domen, i allt fall ej större ersättning, än som kunde anses hafva ifrågakommit, derest saken handlagts vid underrätt. Ja tilläfventyrs kunde man i detta senare fall dessutom låta honom vidkännas afdrag för det tillägg i omkostnader, som han genom prorogationsrättens begagnande förorsakat vederparten. Och såsom ytterligare vilkor vid rättens bruk, kunde ju jemväl stadgas ställande af sådan säkerhet, som ansetts böra fordras vid utöfvandet af appellationsrätten.

Infördes dylika bestämmelser till skydd mot missbruk af prorogationsrätten, skulle i motsats till den under diskussionen uttalade farhågan säkerligen vara tillräckligen sörjdt för förbyggande af en ojemn fördelning i domstolarnes arbetsbörda och särskildt af de kollegiala öfverrätternas öfverhopande med nya göromål. Ett visst tillskott i arbetskraft skulle visserligen den ifrågasatta anordningen kräfvä för öfverdomstolarnes räkning. Men, hvad beträffar de svenska förhållandena, hafva våra hofrätter inom sig förutsättningar till en dylik ytterligare kraftutveckling. De kunde nemligen till sparande af tidsutdrägt utbyta sina tunga former mot lättare, och det domföra antalet ledamöter kunde utan skada för det ändamål, som med det kollegiala systemet skall vinnas, ytterligare nedsättas från nu stadgade fem och fyra ledamöter till tre.

Allt det, som jag härutöfver har att tillägga, är endast uttalandet af ett tack för det erkännande, som egnats mig, för att jag ånyo väckt uppmärksamhet på den behandlade frågan. För oss svenskar har närvarande tidpunkt mera än någon annan lämpat sig för dess upptagande. Processuella reformer stå på dagordningen i vårt land, och det bör härvid dock tagas i öfvervägande icke allenast hvad nytt, som kan vinnas, utan äfven hvad gammalt, som bör bevaras. Och hos många af oss rör sig den tanken, att den svenska häradsrätten, sammanvuxen såsom den är med hela vår nationella utveckling

samt i åtnjutande af en bevarad lifskraft, icke hör till de institut, som vi vilja förlora.

Hvorrvidt bør Vindikationsretten med Hensyn til rørlige Ting udelukkes eller indskrænkes til Fordel for godtroende Erhververe? (Referent Kriminalretts-assessor N. Lassen.)

Jag förmodar, att de flesta af Herrarne med synnerligen stort nöje tagit del af den uppsats, på grund af hvilken diskussionen nu föres. Från min sida har det skett icke blott med nöje utan äfven med tacksamhet. Enligt mitt förmenande innehålla nemligen de i uppsatsen framställda förslagen i det hela en tillfredsställande lösning af den här föreliggande rättsfrågan och det med afseende å ej mindre de moderna samfundsförhållandena i allmänhet än äfven särskildt de svenska. Spörsmålet är ju att skilja mellan två, båda berättigade men stridiga anspråk: egarens att återfå honom orättmåttigen afhändt gods och besittningshafvarens att bibehållas vid sitt i god tro gjorda egendomsförvärf. Med äldre tiders sociala förhållanden öfverensstämde det bäst att i den förres intresse helt och hållet uppoffra den senares. I det moderna samfundet har man åter efter hand kommit att göra betydande eftergifter åt förvärf i god tro. Och såsom ofta händer med nya principer, har man härvid flerstädes låtit locka sig till att gå alltför långt. Isynnerhet har detta sin tillämplighet för Sverige. Så har det bland annat sagts, att allt förvärf i god tro, äfven då den vore af fullkomligt benefik natur, utestängde vindikation af lös egendom. God tro skulle vid förvärf af lösören hafva samma betydelse och verkan som häfd vid fast egendom. Och bortsedt från denna tydliga öfverdrift i principens tillämpning, hafva temligen allmänt uttalanden egt rum i den rigtning, att i fall af kollision rätter egare städse skulle vika för den, som oneröst förvärfvat lös egendom i god tro. Äfven i denna förmildrade gestalt har dock grundsatsen helt naturligt väckt både teoretiska tvifvelsmål och praktiska svårigheter. Och omsider synes man äfven hafva börjat fästa behörigt afseende derpå. Den härstädes förda diskussionen synes mig bland annat utgöra ett bevis härför.

Såväl såsom lärjunge som äfven sedermera såsom kollega har jag för vårt land alltid betraktat Herr Professor Nordling såsom den mest energiske och skarpsinnige förkämpen för förvärfvet i god tro. Och jag finner det därför anmärknings-

värddt, att han sjelf dels framhåft vissa betänkligheter vid grundsatsens tillämpning dels ock framlagt förslag i syfte att göra häraf föranledda verkningar oskadliga. Mig synes dock, att betänkligheterna kunnat kraftigare betonas, och att hjälpmedlen äro föga tilltalande. Hvad särskildt de senare beträffar, måste man väl medgifva, att saken icke är särdeles hjälpt dermed, att man, såsom det enligt Herr Professor Nordlings förslag skulle ske, kastar om ställningen mellan kärande och svarande samt förrycker reglerna för bevisningsskyldigheten i fråga om bona och mala fides. Det antydda förslaget är för öfrigt visserligen så till vida af intresse, som det betecknar ett återvändande till det gamla germanska åskådnings-sättet i denna punkt. Men härvid bör dock erinras, att då den äldre rätten ålade svaranden, besittningshafvaren, bevisningsskyldigheten i fråga om sin åtkomst, följde den, i motsats till hvad med ett dylikt förfarande nu skulle ske, de då för tiden gängse grundsatserna, hvarförutom den äfven följdriktigt lät ansvar inträda för det fall, att bevisningen misslyckades.

Då jag sagt mig stå i tacksamhetsskuld till förslagsställaren i ämnet, har detta, utöfver hvad jag redan anfört, ytterligare berott derpå, att jag ansett honom hafva häfdat vår lags grundsatser gent emot en teori och en praxis, som söka undergräfvat dess bestånd. Detta kan synas vara en egendomlig artighet, då den sålunda af en svensk man ställes till en dansk. Och det kan också icke nekas, att jag i det hela hellre skulle hafva sett, att någon min landsman varit den, som äran tillkommit att hafva gripit till ordet för vår lags grundsatser och att hafva sökt råda bot på nu bestående missförhållanden. I allt fall öfverensstämma de i uppsatsen framställda förslagen i det stora hela fullständigt med våra gamla rättsbestämmelser efter de jemkningar, hvilka af en senare tids lagstiftning deri vidtagits. Allenast i underordnade delar föreligga olikheter.

Om en person, som med rätter egares samtycke innehar denne tillhörigt gods, deröfver olagligen förfogar, skall sålunda enligt den andra punkten i förslaget rätter egare beröfvas all vindikationstalan gentemot den, som på grund af en dylik dispositionsakt i god tro förvärfvat godset. Vår lag föreskrifver härvid, såsom bekant, allenast en *vilkorlig* vindikationsrätt. Men äfven medgifvet, att steget härifrån och till den af förslagsställaren förordade bestämmelsen är ett icke obetydligt medgifvande till förmån för förvärf i god tro, är det dock allenast ett ytterligare steg i samma riktning, som inslogs med

införandet af nyssnämnda stadgande i vår lag, och eger framför detta företrädet af att vara en mera praktisk anordning. Ser man till öfriga delar af författarens förslag, återfinnes den i första punkten innehållna grundsatsen ej blott i den romerska rätten utan äfven i den germanska. Enligt dem båda gälde, att det, som egaren förlorat, hade han rätt att utan ersättning återbörda, hvar helst han än fann det. Sedermera uppkom visserligen i en del af den tyska rätten beträffande anförtrödt gods en härifrån afvikande grundsats, som mångenstädes framträdde i den form, att rätter egares vindikationsrätt gent emot tredje man inskränktes till en lösningsrätt. Och sedan doktrin och praxis arbetat på att jemna vägen för denna principis upptagande i vår rätt, fick den äfven i 1734 års lag sin fastställelse i lagstadgandena rörande lånt gods och inlagsfä för det fall, att besittningshafvaren afhändt sig dem till tredje man, som dervid varit i god tro. Men dermed hade dock icke upphäfts den allmänna grundsatsen, att egaren hade att utan lösen återfå sitt gods af den, som funnes i besittning deraf. Regeln hade blott fått ett sitt undantag.

Herrarne hafva här hört en motsatt åsigt uttalas. Och till stöd derför har anförts ett gammalt, kriminalrättens område tillhörande stadgande. Men Herrarne hafva också hört uttalanden i full öfverensstämmelse med mina här utvecklade åsikter. Meningarne bryta sig alltså i oförenlig motsats mot hvarandra. Och huru beklagansvärdt det än må vara, att en dylik brist på öfverensstämmelse må kunna råda i en för den dagliga handeln och vandeln så ytterst viktig rättsfråga, återstår det blott att intyga tillvaron af denna oenighet såsom ett sakförhållande samt lemna åt Herrarne att efter egen öfvertygelse skilja mellan de tvistande. I allt fall, derom råder ej något tvifvel, finnes både i svensk teori och praxis en uppfattning, enligt hvilken den, som i god tro förvärfvat lös egendom, städe bör tagas i skydd mot rätter egare och således jemväl i det fall, att godset blifvit denne frånstulet. Tvifvelsmål hafva endast förekommit, huruvida egarens vindikationsrätt skulle anses vara helt och hållet upphäfd eller endast nedsatt till en lösningsrätt.

Såsom jag redan förut framhållit, synes mig den betydelse, som sålunda inrymts åt förvärf i god tro, ej betingas af något verkligt samfundsbehof samt derför långt ifrån att gagna snarare skada det sociala lifvet. Allt bringas sålunda i ett tillstånd af rättslig osäkerhet. Hvarje egare måste städe hafva öga och hand på sitt gods. Ty, engång i tjufvens eller

rånarens besittning, bringas det in i en egarens vindikationsrätt uteslutande handelsomsättning. Der han slutligen finner sitt gods, skall han ock finna en person, som åberopar en formelt laglig åtkomst samt sätter upp ett ärligt ansigte under bedyrande af sin oskuld.

Men mot användandet af den här omordade rättsgrundsatsen återstår ytterligare en anmärkning att göra. Delvis väl på grund af missförstånd i fråga om lagens bestämmelser hafva, såsom nämnt, så väl teoretiska som praktiska jurister anslutit sig till grundsatsen. Men lika så litet som dess uppkomst är att leda tillbaka till en förändring i folkets rättsmedvetande, lika så litet hafva doktrin och praxis hittills lyckats att meddela sitt uppfattningssätt åt den stora allmänheten. Äfven om grundsatsen således i det hela kan sägas uppbäras af juristernas rättsmedvetande, strider den dock fortfarande mot folkets. Ännu i dag tror sig den bonde, som bestulits på någon sin egendom, hafva rätt att i hvarje fall återtaga det stulna, allenast att det påträffas. Och har det kommit i ärlig mans våld, möter han väl enligt regel ej heller några invändningar. Det är allenast, då tvist uppstår och juristernas hjälp anlitas, som sakens utseende ändras till skada för den bestulne. Hvad i öfrigt juristerna beträffar, är väl sant, att många anhängare vunnits för grundsatsen, att förvärf i god tro har förmågan att allmängiltigen bereda trygghet i besittningen af löst gods. Men om alla kan det dock alldeles icke sägas. De rättsnormer, som praxis och doktrin söka att i strid mot eller vid sidan af lagen inympa på rättsordningen, vinna naturligen icke med ett slag erkännande och helgd. Och detta gäller äfven ifrågavarande rättsprincip. Det märkes uppenbarligen en viss tvekan och osäkerhet vid dess tillämpning. Uti referentens uppsats har i ifrågavarande afseende framhållits, att skiljaktighet skulle råda mellan Svea hofrätt samt de två sydligare hofrätterna. Huruvida motsatsen har en sådan utpreglad lokal karakter, är väl i det minsta tvifvelaktigt. Men säkert är, att i förevarande rättsfråga förefinnes oenighet mellan vårt lands praktiska jurister.

En talare har, under bestridande af förenämnda uppgift i afhandlingen, meddelat, att Göta hofrätt omfattat den åsigt, att ett i god tro gjordt förvärf af lös egendom beredde skydd mot vindikation, oafsedt sättet huru detsamma kommit ur rätter egares besittning. Och samme talare har jemväl anfört ett rättsfall till bevis härpå. Äfven jag har någon om ock ringa erfarenhet af Göta hofrätts praxis i denna fråga. Under den korta tid,

som jag derstädes tjenstgjorde såsom adjungerad ledamot, förekom nemligen ett fall af vindikationstalan rörande lös egendom gent emot person, som åberopade sig på förvärf i god tro. Och de åsigter, som dervid gäfvos sig uttryck, lemnade intet öfrigt att önska i fråga om olikhet. Det fans ledamöter, som höllo före, att den bestulne skulle utan ersättning få sin egendom åter. Andre deremot ansågo, att han väl skulle återbekomma saken men allenast mot det, att han till innehafvaren utgaf hvad, som denne därför erlagt. Och en ledamot sade, att vindikationstalan här borde fullständigt ogillas, och såsom skäl härför angaf han just det under diskussionen framhållna lagrummet, § 16 mom. 5 i Promulgationslagen till Strafflagen. Och skall detta stadgande verkligen lemna medel till lösning af den här föreliggande tvistefrågan, så måste väl ock medgifvas, att ordalagen icke tala för någon innehafvaren tillkommande rätt att utfä lösens, men väl att behålla godset. Denna ledamots utläggning var således onekligen mera följdriktig. Men å andra sidan får dock hela den lagtolkning, hvaraf hans mening utgör allenast en särskild skiftning, genom densamma en högst egendomlig, nästan pikant belysning. Lagstiftarne skulle nemligen således hafva velat tillägga den person, som genom sitt eget handlingssätt förvällat tredje mans inköp af hennes gods, bättre rätt än sådan egare, som dertill alldeles icke haft någon skuld, velat bibehålla den, som af oberättigadt förtroende lemnat annan person sitt gods i besittning och i följd deraf förlorat detsamma, vid en vilkorlig lösningsrätt, men förvägrat den bestulne eller rånade någon som helst dylik rätt.

Jag har sagt mig dela de åsigter, åt hvilka referenten i sina förslag gifvit uttryck med afseende å en framtida öfverensstämmande lagstiftning för de nordiska länderna. Härvid bör jag dock för fullständighetens skull tillägga, att de medgifvanden, som författaren undantagsvis gjort grundsatsen om förvärf i god tro, synas mig blifvit väl knappa. Utom i det fall, som redan berörts och hvarom bestämmelser innehållas i kap. 11 § 4 och kap. 12 § 4 af vår lagboks handelsbalk, kan nemligen sådant medgifvande i allmänhet sättas i fråga vid vissa slags rörliga ting. Företrädesvis kommer härvid i betraktande sådan lös egendom, som i sig sjelf är af en mera cirkulabel beskaffenhet. Författaren har ock tänkt sig vindikationsrätt skola vara utesluten i fråga om penningar samt förbindelser och dermed likställda handlingar, hvilka lyda på innehafvaren eller äro ställda till viss man eller ordres. Jag föreställer mig, att man i visst fall kan förfara lika med pap-

per utställda till viss man, nemligen för den händelse att dylikt papper af behörig innehafvare försetts med transport in blanco eller annan liknande form af öfverlåtelse. Vid saknad af förbud må väl en dylik transport anses lagligen kunna ske. Och under förutsättning af dess tillvaro torde det vara något för långt gånget att ur papperets ursprungliga beskaffenhet af icke löpande draga den slutsats, att tredje man, som i god tro inlåtit sig med person, hvilken på grund af dylik transport måste i sin egenskap af innehafvare anses hafva formelt styrkt sin lagliga åtkomst till papperet, likväl skall lida skada af ett i dennes eller någon hans föregångares personer förefintligt afbrott i följd af laga fång. Uppoffrandet af innehafvarens rätt synes här icke vara befogadt, ity att det skydd, som dermed skall beredas annan man, egentligen icke kommer förbindelsens utställare till del, utan sådan person, som försett densamma med ifrågavarande öfverlåtelse eller förvärfvat den i det skick, som förbindelsen dermed erhållit. Likaledes synes mig förvärf i god tro kunna grundlägga ett allmänt anspråk på skydd, då fråga är om sådana icke individualiserade ting, som falla under begreppet varor, särskildt för det fall, att handeln egt rum på sådant ställe som i bod eller på salutorg. Referenten har i förbigående sjelf uppkastat spörsmålet, huru det borde förhållas med sådana varor, som inköpts till förtäring. Referenten har härvid tänkt sig vindikationsrätten skola komma att stranda på faktiska svårigheter och särskildt på den omständighet, att de inköpta varorna redan blifvit förbrukade. Huru härmed än må förhålla sig, synes referenten i dessa faktiska svårigheter hafva sett en fördel och därför äfven bort föras till att här helt och hållet underkänna vindikationsrätten såsom obillig.

Blott ett par ord med anledning af Herr Presidenten Staël von Holsteins sista yttrande i frågan. Då nemligen Herr Presidenten söker att hos närvarande praktiska jurister inskräpa den uppfattning, att vårt lands Högsta Domstol en gång bestämdt uttalat sig, för att förvärf i god tro af lös egendom skyddar mot vindikation, så må det kanske vara skäl att erinra, att det åberopade prejudikatet af år 1855 i detta afseende icke är tillfyllestgörande. Det rör nemligen ett hästköp på marknad. Och den omständigheten, att köpet skett på marknad, torde utan allt tvivel kunna hafva verkat bestämmande i fråga om det afgörande, som saken fick. I likhet med hvad, som för dylika fall skett i främmande lag, torde Högsta Dom-

stolens ledamöter af den särskilda presumption, som här förefans för förvärf i god tro, låtit beveka sig till att döma till förmån för den, som derpå åberopade sig. Och äfven senare af Högsta Domstolen i samma riktning afgjorda mål förete liknande omständigheter, på grund af hvilka särskild anledning funnits att antaga, det köparen varit i god tro. Skola prejudikat gälla mera än lag, så må de dock i denna sin egenskap af principal rättskälla vid tvifvelsmål icke verka till större ändring i bestående rätt, än som nödvändigtvis betingas af de sakförhållanden, under hvilka de tillkommit.

1885 års Skånska Juristmöte.

Sedan mot böter svarande fängelsestraff blifvit, på sätt 4 kap. 7 § Strafflagen omförmåler, med omedelbart ådömdt frihetsstraff förenadt, erhåller fången tillgång till böternas gäldande. Är han i sådant fall berättigad att, mot erläggande af böterna, vinna befrielse från så stor del af det genom föreningen uppkomna straffmättet, som motsvarar böterna? Kunna böterna mot hans vilja uttagas? (Referent Th. Wijkander).

Det må erinras, att med förut använda förvandlingsstraff och regler för straffsammanläggning det väl stått tillsammans, att förvandlingsstraffet vid en sammanläggning med annat fängelsestraff först aftjenats. Ty då bestod förvandlingsstraffet i fängelse vid vatten och bröd. Och hänsynen till brottslingens väl och bästa betingade, att detta senare straff ej bildade ett afslutande moment i den honom eljest ådömda strafftiden af enkelt fängelse eller straffarbete. Nu åter, då böterna vid bristande tillgång aftjenas i samma slags fängelsestraff, hvartill brottslingen omedelbart må kunna vara dömd, kräfver samma hänsyn, att förvandlingsstraffet sist bringas i verkställighet. Böterna, som derigenom möjligen kunna komma att erläggas, skola dock för brottslingen enligt regel vara ett lindrigare straff än det fängelse, hvartill böterna eljest förvandlades. Den historiska utvecklingen har man väl allt skäl att beakta. Men så till vida som föregående stadganden hafva sin förklaring i numera upphörda förhållanden, hafva de äfven sjelfva bortfallit.

Det är väl sant, att vissa oegentligheter och tvifvelsmål föranledas af den i praxis följda grundsatsen att låta brottslingen under utståendet af det omedelbart ådömda fängelsestraffet, som tänkes först verkställas, gälda böterna och sålunda vinna befrielse från förvandlingsstraffet. Men på lagstiftningens väg äro dessa oegentligheter och tvifvelsmål lätt afhjelpna. Och i allt fall väga de ringa mot de intressen, som

här stå på spel. Mera än någonsin är det regel för straffväsendet, att brottslingen, så vidt möjligt, icke får lida strängare straff, än han verkligen förtjenat. Och den praxis, som bragts under diskussion, är dock, låt vara i en underordnad fråga, icke annat än ett erkännande af denna kardinalprincip.

Kan, enligt svensk rätt, fordringspreskriptionens verkan upphävas genom afsägelse på förhand af preskriptionsrätten?
(Referent John Åsk).

Det är icke på det straffrättsliga området allena, som ett allmänt intresse fränkänt de enskilda befogenheten att bestämma öfver deras rättigheter. Äfven beträffande civila rättsförhållanden kräver stundom ett allmänt intresse dylika inskränkningar. Och säkerligen föreligger just ett sådant fall i fråga om den allmänna fordringspreskriptionen.

Utöfver hvad referenten i detta afseende anført, kan möjligen ytterligare en synpunkt framhållas. Lagstiftningen anordnar i flera fall särskilda skyddsmedel under förutsättning, att de, hvilkas rätt genom dem skola tillvaratagas, icke på förhand kunna afsäga sig deras bruk. De äro nemligen gifna till värn för en svagare part och blifva betydelselösa, derest den starkare vid rättsförhållandets upprättande sättes i tillfälle att betinga sig ett afstående från deras användande. Sådana bestämmelser äro exempelvis stadgandena om maximitid för vissa tjensteaftals långvarighet och förbuden mot ränta öfver viss procent. Något liknande förekommer här.

Från borgenärens sida hotar gäldenären alltid en fara för den händelse, att han vid betalningen icke tager och derefter alltjemt bevarar beviset derpå. Preskriptionsinstitutet kommer honom dock till hjälp och ersätter bristen på ett dylikt bevis. Vid en viss tidpunkt blifver den godtgjorda fordran jemväl en preskriberad fordran, och faran för gäldenären har sålunda upphört. Det af lagstiftningen gifna skyddsmedlet har utöfvat sin verkan. Skulle man nu, derest borgenären gjort afsägelse af preskriptionsinvändningen till vilkor för erhållandet af det mera eller mindre ifrigt eftersträfvade lånet, tillägga denna afsägelse laglig verkan, blefve skyddsmedlet åter skäligen värdelöst. Från ifrågavarande synpunkt är det ju för öfrigt alldeles icke någon brist på följdriktighet, att det ställes i gäldenärens skön, huruvida han, då kraf mot honom

anställes, vill göra preskriptionsinvändning gällande eller icke. Ett afstående derifrån betyder nemligen från hans sida endast, att betalning kan styrkas med bevis eller alldeles icke erlagts. Men principielt är presumptionen för att anse preskriberad fordran vara gulden skuld. Och under sådant förhållande skulle det ju dock ofta lända till materielt orättvis lagskipning, om en på förhand gjord afsägelse af preskriptionsinvändning tilllades bindande kraft. Derför fordrar äfven det allmänna intresset, att en dylik afsägelse blifver kraftlös.

Är en jordegare lagligen berättigad till ersättning för den skada, som tillfogas hans gröda genom stenkolsrök från en bredvid liggande fabriksinrättning? (Referent Johan Hjelmerus).

Kan en särskild vårdslöshet läggas fabriksegaren till last, råder väl full enighet derom, att skadestånd bör af honom lemnas. Ty ingen eger att utöfva sina rättigheter med åsidosättande af andres. En underlåtenhet af vanliga försigtighetsåtgärder, såsom uppförandet af osedvanligt låga skorstenar, förpligtar alltså naturligen till skadestånd. Men derom är väl för ögonblicket ej tal. Frågan gäller, huruvida en fabriksägare under de förutsatta omständigheterna kan åläggas ersättningsskyldighet, oaktadt han vid idkandet af fabriksdriften i sedvanligt mått iakttagit vårdnad om sin grannes rätt och intresse. Med andra ord medför sjelfva fabriksdriften — utöfvandet af en laglig rättighet — någon skyldighet att instå för olägenhet och skada, som derigenom förorsakas granne?

I denna sin gestalt är ifrågavarande casus allenast en skiftning af en mera omfattande rättsfråga, nemligen i hvad mån, trots frånvaro af vållande, förbindelse att godtgöra skada kan åligga en person endast på grund af den omständigheten, att skadan kan ledas tillbaka till henne såsom dess upphof? Sagda rättsfråga framträder här i sin tillämpning på naboförhållande.

Enligt den germanska rätten, hvilken såsom alla äldre rättssystem mera såg till yttre än till inre moment, gälde det ju, att våda icke befriade gerningsmannen från ansvar. Efter senromerskt föredöme har dock den moderna rätten i händelse af våda låtit skadan falla på den, som närmast blifvit träffad deraf. För dess öfverflyttande på annan person är det ej tillräckligt, att mellan denna och skadan består ett kausalsam-

manhang. Dertill är ytterligare af nöden en felaktig viljbestämning hos ifrågavarande person: afsigt att skada eller i allt fall brist på aktsamhet. Endast undantagsvis har den äldre rättsåskådningen, såsom exempelvis i spridda stadganden uti vår byggningabalk, lyckats bevara sig. Dock röjer sig numera ett visst omslag till förmån för den gamla rättsläran. Bevis derpå erbjuder bland annat det jemväl i vår rätt införda lagbudet om subsidiärt användande af minderårigs och vansinnigs egendom till ersättande af skada, som de föröfvat. Stadgandet står dock temligen enstaka.

Hvad beträffar fullt tillräkneliga personer, håller lagstiftningen fortfarande fast dervid, att den, som utöfvar sin lagliga rätt, utan att dervid försumma vanliga försigtighetsmått till skyddande af annans intresse, icke bär ansvar för skada, som någon i trots häraf vederfares. Emellertid är det uppenbart, att i rättspraxis här och hvar yppat sig benägenhet för att underkasta denna rättssats modifikation. Exempel derpå kunna hemtas från såväl kontraktsevenliga som derutom fallande rättsförhållanden. Det är dock isynnerhet på detta senare område och framför allt i fråga om naboskap, som ifrågavarande tendens framträder. Och här hafva de spridda rättsfall, i hvilka den kätterska meningen tagit gestalt, mångenstädes endast varit förelöpare till en mera eller mindre omfattande lagstiftning i samma riktning. Äfven från vår rättspraxis kunna nog anföras domar, som utvisa en böjelse att i någon mån bryta med den gamla rättsåskådningen på förevarande område. Det bör likväl sägas, att helt och hållet motsatta prejudikat äfven kunde framtes och det såväl i tiden närmast före som äfven i tiden efter de förstnämnda. Och det är svårt att finna, af hvilka distinktioner de olika utslagen berott.

Det kan nu icke nekas, att, hvad vidkommer rättsförhållandet grannar emellan — de må nu bo i hvarandras omedelbara närhet eller ock icke — särskilda skäl finnas att under vissa omständigheter afvika från den principiella rättssatsen och utan vilkor af vårdslöshet föreskrifva skadans ersättande af upphofsmannen. Förutsättning är naturligen, att denne på ett mera osedvanligt sätt begagnar sin egendom. Men, om han härvid tillfogar grannarne olägenhet och skada, kan man dock med viss rätt säga, att han gör intrång på deras egendom. Då fast egendom tages i bruk, kan detta dock icke helt och hållet ske efter de rålinier, genom hvilka marken är uppdelad. Mera eller mindre framträda verknin-
garne af egendomens begagnande utöfver sagda gränser och

det i större eller mindre olägenhet för de kringboende. Detta betyder då väl intet annat, än att för egendomens behof delvis tagits i anspråk krafter, som egentligen ligga utom den samma och befinna sig i främmande ego. Naturligen följer icke häraf genast en ersättningsskyldighet. Ty sjelfva nabo-förhållandet förer med sig en viss förpligtelse att till gemensam och inbördes nytta tåla intrång från hvarandras sida. Men om ett mera osedvanligt bruk af en egendom föranleder ett mera osedvanligt intrång, och dess egare således uppenbart tillskansar sig ett visst mera osedvanligt mått af extra förmåner på de andra egendomsegarnes bekostnad, är det dock synnerligen billigt, att han åtminstone håller dem skadeslösa derför.

Äfven här måste dock visserligen åtskilliga reservationer göras. Äfven vid ett sådant mera osedvanligt bruk af en egendom torde näppeligen ringare skada böra tagas i betraktande. Till dess bärande af grannarne ligger väl äfven här tillräcklig grund i sjelfva nabo-förhållandet. Ej heller bör en granne rimligtvis ega att utfå skadestånd, der fråga är om sådana anläggningar, som icke i nämnvärd mån öka redan förut bestående olägenheter af dylika slags anläggningar. Ja allt tal derom bör förfalla, så snart platsen vare sig af natur eller på grund af förut bestående förhållanden gifver en bestämd anvisning å upprättande af ifrågavarande slags anläggningar. Man tänke sig blott vattenverks uppbyggande vid strömfall och verkstads uppförande å fabriksort, låt vara i sådan trakt, som hittills varit jemförelsevis mindre besvärade af sådana byggnader. I dessa fall måste grannarne anses hafva bort varit beredda på hvad, som skett. Härutöfver ligger onekligen i den osedvanliga anläggningens prioritet i förhållande till grannarnes användning af deras egendommar eller vinnande af eganderätt en omständighet, som talar för underkännande af skadeståndsanspråk från deras sida. Lämpligare är kanske dock att här tillägga verkan åt tiden i egenskap af en preskriptionstid för talans anställande. Synnerligen tilltalande vore åtminstone ett rättsmedel af detta senare slag gent emot ett yrkande, att ett skadligt företag måtte inställas. Tillåtelse af myndighet bör åter endast bereda trygghet mot anspråk af sistberörda art och ej lända till befrielse från skadeståndsskyldighet. Afvikelse härifrån bör endast ifrågasättas för det fall, att grannarnes skadeståndsanspråk redan vid begynnandet af företaget fullständigt tagits under ompröfning.

— — — — —

1887 års Nordiska Juristmöte.

I hvad mån bör arbetsgivare anses skyldig ersätta kroppsskada, som träffat hans arbetare i arbetet? (Referent Johan Östberg.)

Onekligen kan det här föreliggande ämnet betraktas såsom ett af de fall, i hvilka det kan sättas i fråga, huruvida en person bör ansvara för skada, som utan något hans förvållande kommit att drabba någon annan. Och den synpunkten synes ej heller varit så alldeles främmande för referenten. Derpå tyder nemligen hans förfarande att behandla frågan i sammanhang med förefintliga stadganden om arbetsgivares skyldighet att ersätta skada, som hans folk i tjensten förorsakar annan. Så betraktad, tager dock frågan ofantliga proportioner till föga nytta vare sig för dess egen behandling eller det juridiska område, hvarpå diskussionen då kommer att röra sig.

Såsom regel gäller ju i de moderna rättssystemen, att ingen häftar i ansvar för annans skada, så snart denna ej kan anses hafva uppstått genom något hans vållande. Undantag härifrån gifvas visserligen i åtskilliga lagbud, som dels tagits i arf från ett äldre rättssystem dels ock i nyare tider blifvit af praktisk hänsyn införda med afseende på vissa särskilda förhållanden. Och ett sådant lagbud är bland annat arbetsgivares här och hvar stadgade ansvarighet för arbetstagares skadegörande handlingar. Dessa undantag bevisa dock endast, att principer icke i sin renhet tåla att genomföras i ett rättssystem, utan måste underkastas accommodationer. Blifva dessa alltför många, händer dock lätt, att från dem dragas slutsatser äfven för öfriga delar af rättssystemet, och att en princip, motsatt den förut rådande, sålunda småningom tillvinner sig ett allmänt erkännande. Och härför bör man taga sig till vara, ifall man eljest anser den gamla rättsåskådningen värd att fortfarande behållas.

Både i romersk och germansk rätt gälde ju, äfven här bortsedt från undantagen, ursprungligen, att, så snart man kunde leda en skada tillbaka till någon som dess fysiska upphof, var det denne, som inför lagen kom att bära ansvaret derför. Med nu gängse begrepp synes likväl en dylik rättsuppfattning föga tilltalande. Det skulle dock förefalla en jordegare hårdt att träffas af ett skadeståndsansvar allenast derför, att någon, kanske af egen oaktsamhet, spetsade sig på hans gärdesgård, ramlade ned i hans brunn eller eljest lede skada af något honom tillhörigt ting.

I hufvudsak har referenten vid ämnets skärskådande äfven valt en annan synpunkt än den hittills skildrade. Skyldigheten för arbetsgifvaren att ersätta skada, som i arbetet träffade arbetaren, skulle såsom en produktionskostnad falla på arbetsgifvaren. Äfven om detta uppfattningssätt godkännes, kan det dock mycket sättas i fråga, huruvida anordningen verkligen skulle lända arbetarne till fördel. Möjligen blefve denna produktionskostnad icke för all framtid hvilande på arbetsgifvaren, utan komme denne att så småningom jemka den öfver på arbetarne under nedtryckande af deras löner. Frågan afslöjar här sitt rätta väsende såsom ytterst social och ekonomisk. Och såsom sådan kan den ej heller på ett fullt tillfredsställande sätt ordnas allenast efter juridiska regler. Än mera framträdde för öfrigt nämnda sida af saken, derest det skulle visa sig, att i en eller annan näring hvarken kapitalvinst eller arbetslöner voro i stånd att tåla det afdrag, som denna produktionskostnad medförde. En sådan näring skulle då duka under till förmån för sådana utländska företag, som tilläfventyrs ej besvärades af en liknande börda. Här spelar ytterligare ett internationelt element in. Frågan visar sig alltså vara af beskaffenhet att mana till försigtighet, då det gäller att bringa den öfver från diskussionens till verklighetens område.

I viss mån torde för öfrigt arbetarne redan nu vara tillförsäkrade det skadestånd, som äsyftas att bereda dem. Det tillfaller dem i det fattigunderstöd, som ett väl ordnad samhälle icke vägrar sina behöfvande. Visserligen är skadestånd ett och fattigvård ett annat. Men då referentens förslag väl närmast afser de egentliga kroppsarbetarne, kommer skilnaden mera att bestå i namn än i sak. I allt fall kan väl ej gerna i förevarande händelse skadeståndet bestämmas efter de regler och utgå i det omfång, som då skadan har sin orsak i brott eller annan handling af verkligt dolös eller kulpös natur. Låter

man åter fattigunderstödet gälla såsom ett slags skadestånd, är det icke längre fråga, *om* skadestånd skall lemnas utan allenast *af* *hvem*. Det är mindre en fråga mellan arbetaren och arbetsgifvaren än mellan den senare och fattigvårdssamhället.

Referenten har nu ansett, att den kostnad, som ifrågavarande skadeståndsskyldighet representerar, bör falla på arbetsgifvaren eller produktionen. Fråga är dock, om detta utan vidare kan erkännas såsom riktigt. Det är visserligen sant, att en produktion gagnar producenterne, fastän visserligen ej blott arbetsgifvaren utan äfven arbetarne. Den bereder dem nemligen deras uppehälle. Men, i stort sedt, är väl en produktion af nytta för hela samhället, såsom ett inbegrepp af samtliga konsumenter. Skall den nytta, som en produktion bereder, blifva afgörande vid bestämmandet af hvem, som skall gälda ifrågavarande kostnad, följer häraf således icke med nödvändighet, att denna bör drabba arbetsgifvaren. Det finnes ju produktionsgrenar af sådan vikt för samhället, att detta, utan afseende på de dermed förenade utgifterna, för egen del tager dem om hand eller i allt fall medelst penningbidrag understödjer dem på de skattdragandes bekostnad. Det kan då ligga nära till hands att i allmänhet lägga på samhället en produktionskostnad af förevarande slag.

För öfrigt kan väl ej gerna på allvar föreslås, att hvarje arbetsgifvare skall ersätta en i hans tjänst uppstånden skada. Ett tillfälligt uppdrag kan dock ej gerna medföra en sådan förbindelse. Man tänke sig antagandet af ett stadsbud för bärande af en kappsäck eller en väns anmodande att ordna en angelägenhet. Referenten har äfven behjertat detta. Den föreslagna grundsatsen skulle ej få någon tillämpning vid arbetsbeting och tjänstelega eller med andra ord i de fall, då man betingat sig en viss arbetsprodukt eller aftalat om vissa noga bestämda prestationer. Återstå alltså sådana aftal, genom hvilka en person för viss tid upplåtit åt annan sin arbeidskraft till hans fria förfogande. Referenten har dock härmed knappast träffat det rätta. Aftal af det senare slaget kunna, såsom vid det vanliga legohjonsförhållandet, taga arbetaren i anspråk för sysselsättningar utan all egentlig fara. Och enligt regel torde arbetsbeting och tjänstelega kunna förekomma i hvilka näringar som helst och således äfven vid krutbruk, vid jernvägsanläggningar, i gruf- och jernvägsdrift eller andra sådana mera farliga produktionsgrenar. Och det torde dock närmast vara med tanke på dylika näringsfång, som det här fö-

religgande förslaget blifvit framlagdt. Så länge fattigvården i allmänhet hvilat på kommunerna, synes här jemväl billigheten tala för förslaget genomförande. I förhållande till den kommun, hvarinom näringen drifves, är dock arbetsgifvaren onekligen närmare att ersätta den skada, som hans folk lider i slika mera osedvanliga och farliga näringar. Af honom beror dock dess tillvaro, och kommunen kan möjligen åter hafva ringa eller ingen nytta deraf. Men den skadeståndsskyldighet, som i följd häraf må stadgas för arbetsgifvare, bör dock alltså icke införas för ett efter vanliga juridiska indelningar bestämdt slag af aftal utan just med afseende på näringar af nyss angifna beskaffenhet. På arbetsgifvaren föll då förpligtelsen vid mera osedvanliga samt farliga näringar, och, hvilka dessa skulle anses vara, tillkom det lagstiftningen att närmare bestämma. I andra fall qvarstod samhällets skyldighet att redan i första hand bispringa sina nödlidande i fattigvårdsväg.

På detta sätt kom i öfrigt det här föreskrifna ansvaret för annans skada af olyckshändelse att erbjuda likhet med ett dylikt ansvar på ett annat område. Beträffande nabo-förhållande tränger ju alltmera den åsigt igenom, att ett dylikt ansvar bör fästas vid sådan användning af marken, som är för grannarne menlig och på ett mera osedvanligt sätt tager de lokala naturkrafterna i anspråk.

Om arbetsgifvarens skadeståndsskyldighet inskränktes på det här förordade sättet, vore jemväl föga fara, att den sålunda undantagsvis fastställda grundsatsen om ansvar för annans skada af olyckshändelse alltför lätt spred sig vidare. Dess särskilda, utom det juridiska liggande ändamål skulle tydligen framstå. Grundsatsen kunde dock taga form i en juridisk konstruktion, som gjorde den än mindre farlig i nämnda hänseende. Redan för syftemålets bättre vinnande kunde ju vara önskligt, att i de näringar, om hvilka fråga är, arbetsgifvarne i första hand ålades att försäkra sina arbetare. Men dertill kommer, att ett sådant lagbuds rent ekonomiska beskaffenhet ej skulle kunna förbises. Och då härtill anslöt sig en föreskrift, att vid underlåtenhet härutinnan arbetsgifvarne voro skyldiga att af egna medel godtgöra skada i deras tjänst, hade ett sådant stadgande juridiskt endast karakteren af en straffpåföljd för åsidosättandet af ett lagbud.

8. 9/12, 9.
2/12/04

